3

Conferències a l'**Arxiu Municipal**

GIRONA I LA GUERRA DEL FRANCÈS (1808-1814)

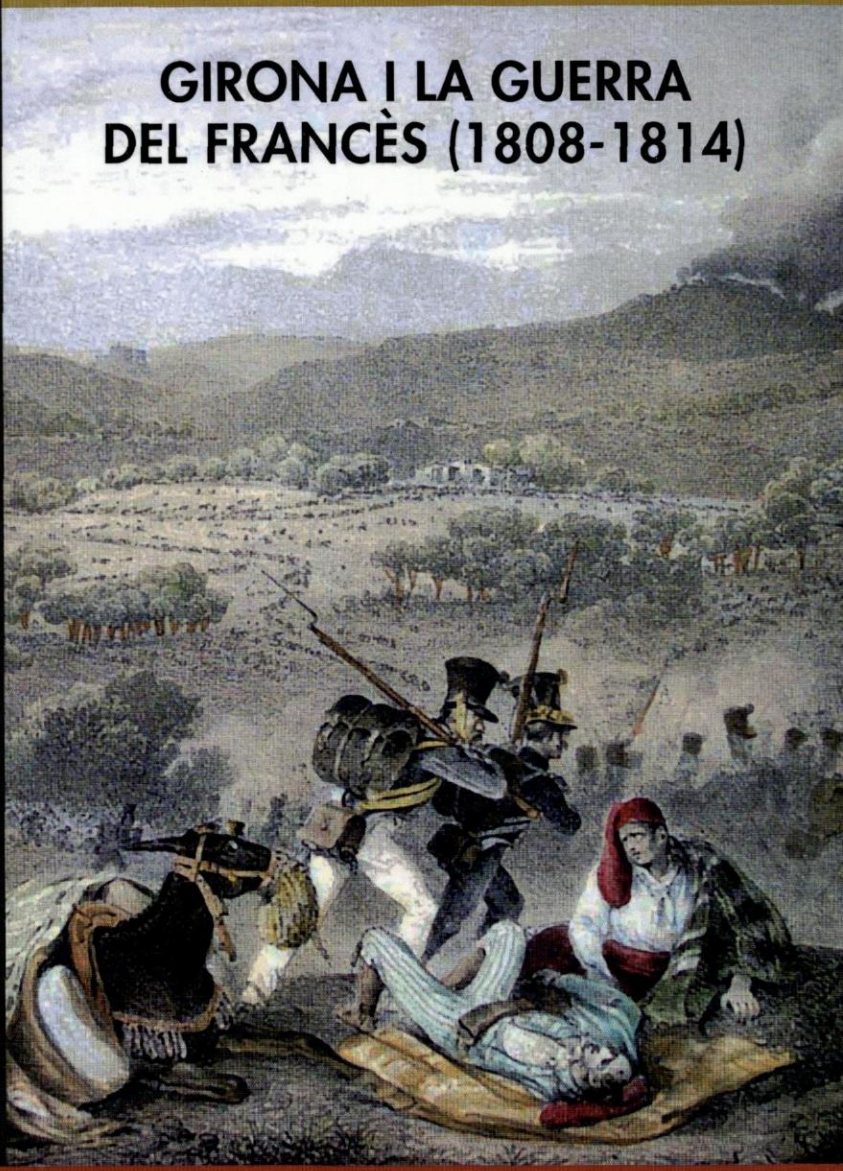

Ajuntament de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Conferències a l'**Arxiu Municipal**

GIRONA I LA GUERRA DEL FRANCÈS 1808-1814

Ajuntament de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Edita: Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP)

© dels textos: Genís Barnosell, Jordi Bohigas, Anna M. Garcia, Lluís M. de Puig, Rosa Congost i Ramon Ripoll.

© de les fotografies:

Pàg, 17 Litografia. Ajuntament de Girona. CRDI. (Joan Serra Pausas).
Pàg. 45. Litografia. Retrat de Napoleó (Autor desconegut)
Pàg. 61 Fotogravat. Ajuntament de Girona. CRDI. (Autor desconegut).
Pàg. 89 Fotografia. Ajuntament de Girona. CRDI. (Amís Unal; Tomàs Marca).
Pàg. 109 Col·lotípia. Ajuntament de Girona. CRDI. (D.C.C., ed.).
Pàg. 145 Fotografia. Ajuntament de Girona. CRDI. (Artur Girbal).

© foto de la portada: Ajuntament de Girona. CRDI (Godefroy Engelmann; Jean Charles Langlois).

Realització: Curbet CG
ISBN: 978-84-8496-0653-8
Impressió: Book Print Digital
Dip. legal: B-33395-2008

Arxiu Municipal de Girona

GIRONA I LA GUERRA DEL FRANCÈS 1808-1814

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

ÍNDEX

PRÒLEG
Anna Pagans *7*

INTRODUCCIÓ
Genís Barnosell 9

COM ESTUDIAR LA GUERRA DEL FRANCÈS A GIRONA
Jordi Bohigas 17

NAPOLEÓ I LA SEVA ÈPOCA
Anna M. Garcia 45

ELS SETGES DE GIRONA DE 1808 i 1809
Lluís M. de Puig 61

ELS EFECTES SOCIALS I ECONÒMICS DE LA GUERRA DEL FRANCÈS A LES COMARQUES GIRONINES
Rosa Congost 89

LA CIUTAT DE GIRONA I LA GUERRA DEL FRANCÈS: URBANISME I ARQUITECTURA
Ramon Ripoll 109

MEMÒRIA I MITE DELS SETGES DE GIRONA, 1808-2008
Genís Barnosell 145

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

PRÒLEG

Ara fa dos-cents anys la ciutat de Girona va viure un dels episodis més violents de la seva història, l'anomenada Guerra del Francès. La meitat de la població va morir arran de l'enfrontament i Girona va quedar sotmesa en una greu situació de debilitat humana, econòmica i social. Cert que la ciutat rebé, gràcies a la seva resistència, el qualificatiu de tres vegades immortal. Allò substantiu, però, és que aquella heroïcitat, més imposada que voluntària, li va impedir un normal desenvolupament en el transcurs de tot el segle XIX.

El tercer cicle de *conferències a l'Arxiu Municipal*, organitzat amb un gran èxit d'assistència des d'aquest equipament i del qual aquest llibre n'és el resultat més palpable, ha volgut apropar-se amb rigor i objectivitat a aquest període de la història de Girona. Com ens expliquen els i les especialistes convidats, l'apropiació que d'aquests fets en va fer la historiografia oficial, especialment durant el franquisme, ens obliga a revisar molts dels postulats que es van establir com a certs i que, a hores d'ara, no tenen cap consistència científica.

Girona vol celebrar sense estridències aquest Bicentenari. El conveni signat entre l'Ajuntament, la Diputació i la Universitat de Girona preveu la celebració de congressos, l'edició de publicacions i recursos audiovisuals, l'oferta de visites guiades i l'organització d'exposicions, entre les quals

Arxiu Municipal de Girona

hem de remarcar la mundial de figures històriques i la binacional de filatèlia hispanofrancesa.

Volem també que la preparació de recursos pedagògics adreçats a la comunitat educativa de la ciutat, serveixi com a punt de partida que ajudi la joventut a conèixer aquest decisiu episodi històric i els l'apropi amb les suficients garanties d'imparcialitat per tal que en puguin jutjar desapassionadament les causes i les conseqüències.

Els textos que aplega aquest llibre ja incorporen aquesta nova mirada que estem comentant. És per això que vull felicitar els professors i les professores que han participat en aquest cicle de conferències alhora que els animo a continuar la recerca sobre aquests anys, sens dubte molt interessants, de la història de la ciutat.

ANNA PAGANS I GRUARTMONER
Alcaldessa de Girona

Arxiu Municipal de Girona

INTRODUCCIÓ

Girona, en el Bicentenari de la Guerra del Francès

Ara fa 50 anys, en el marc del 150 aniversari dels setges que la ciutat de Girona va patir a mans dels francesos el 1808 i 1809, les autoritats franquistes gironines van organitzar un conjunt d'actes, des de conferències a una magna exposició, amb un objectiu molt concret: apropiar-se d'uns fets històrics dolorosos i traumàtics per a la ciutat de Girona i per a tot el país per tal de contribuir a justificar la situació política d'aleshores. Van sovintejar, per tant, les al·lusions a la profunda espanyolitat de Girona i a l'heroisme dels seus habitants, i es va comparar la lluita de 1808 i 1809 amb la guerra iniciada el juliol de 1936 amb el cop d'estat contra la República.

L'experiment, tant a Girona com a Catalunya i a la resta d'Espanya, va tenir èxit. De fet, en va tenir tant que molta gent va acabar associant la Guerra del Francès i els setges amb la interpretació que d'ells en va fer el franquisme. S'oblidava, així, que la realitat va ser prou més complexa que la visió simplista i maniquea que es volia transmetre.

El 200 aniversari ha de servir per recuperar aquells fets per a la ciència i per a la ciutadania. La recuperació per a la ciència històrica no comença ara, però l'aniversari ha de

Arxiu Municipal de Girona

servir per a consolidar aquestes qüestions com a temes normals per als joves historiadors i historiadores –com s'està fent en diversos treballs en els quals col·labora la Universitat de Girona. I, també, s'ha de recuperar per a la ciutadania, perquè els fets de 1808 – 1814 puguin ser coneguts com a part important que són del passat de Girona i de Catalunya, i deixin de ser, o bé temes oblidats, o bé temes rebutjats perquè suposadament encarnen valors que no s'adiuen amb els sentiments de la societat catalana actual.

Aquesta recuperació és el que s'ha proposat amb aquest cicle de conferències, organitzat per l'Arxiu Municipal de Girona, i que ha comptat amb la participació de Jordi Bohigas (professor de la Universitat de Girona), Anna Maria Garcia (catedràtica d'Història Contemporània de la UdG), Rosa Congost (catedràtica d'Història Econòmica de la UdG), Lluís Maria de Puig (historiador i senador), Ramon Ripoll (professor d'Arquitectura de la UdG) i qui signa aquestes ratlles, Genís Barnosell (professor d'Història Contemporània de la UdG).

Si la "història" és el que ha passat i la "historiografia" els nostres intents d'analitzar-ho, cal dir que no hi ha historiografia sense fonts, però tampoc n'hi ha sense preguntes i sense teoria. Per això, Jordi Bohigas, en el seu text sobre "com estudiar la Guerra del Francès a Girona" repassa, en primer lloc, el que ha donat de si la historiografia sobre la guerra a les terres gironines i sobre els setges i planteja la necessitat d'estudiar aquests temes en el context de problemes més amplis i també en el context de la història militar, que té el seu propi vocabulari i les seves pròpies tècniques. Tot seguit, Bohigas ressegueix les fonts disponibles més destacades,

Arxiu Municipal de Girona

que inclouen tant la premsa de l'època, com gran nombre de documentació oficial, registres parroquials i memorials. Entre elles, cal destacar les fonts estrangeres, poc usades fins ara o a les quals no s'ha donat la credibilitat que s'ha donat, sovint sense crítica, a les fonts espanyoles, i que han de permetre de revisar molts aspectes del que succeí al llarg del conflicte. Finalment, Bohigas demana als estudiosos rigor i distància amb els fets –dues qualitats que no havien caracteritzat precisament la historiografia tradicional.

La Guerra del Francès era una guerra internacional. Per tant, el que passava a Europa és imprescindible per entendre el que va passar a Girona i a Catalunya. Per això, Anna Maria Garcia ens explica aquest context centrant-se sobretot en la figura de Napoleó. Ens relata el seu ascens a primer cònsol, després cònsol vitalici i, finalment, emperador, i les seves victorioses campanyes militars que li permeteren de controlar enormes territoris al continent europeu. També en destaca el seu caràcter ambigu, ja que Napoleó posà fi tant a la revolució com a l'antic règim, alhora, però, que conservà una aurèola d'alliberador –especialment entre les tropes veteranes franceses, que sempre se li mantindran fidels– mentre les seves tropes sotmetien a pillatge els territoris conquerits. No seria fins que hagué de fer front alhora a la campanya de Rússia i a la de la Península Ibèrica que la seva estrella començaria a declinar. Tanmateix, almenys dos elements de la seva obra restarien dempeus durant molts anys. D'una banda, la idea d'un estat burocratitzat, amb lleis sistematitzades per la codificació, "fort i no arbitrari, regit pels més aptes, orientat al bé dels ciutadans i, per suposat, hereu de la revolució, en el sentit que rebutjava el privile-

Arxiu Municipal de Girona

gi com a norma rectora de la societat" esdevindria el model per al liberalisme en general. D'altra banda i per sobre de tot, tanmateix, Anna Maria Garcia destaca com res de tot això no estava previst ni prefixat per endavant, de la mateixa manera que els contemporanis no podien preveure cap a on anirien els fets històrics. Un bon consell per a tota anàlisi, que ha d'estar atenta als diversos camins que es poden seguir en qualsevol moment històric.

Referint-se ja a la Guerra del Francès, Lluís M. de Puig ens ofereix en el seu text una descripció breu però completa de la crua realitat que suposaren els setges de Girona. El 1976, de Puig, amb la seva Girona francesa[1] va publicar un llibre fonamental en la revisió de les interpretacions d'aquesta qüestió i recentment ens n'ha ofert una altra síntesi dins de la col·lecció Quaderns d'Història de Girona[2]. Seguint les passes de Carles Rahola, es posa l'èmfasi en l'enorme sacrifici que representaren els setges per a la ciutat, la ruïna i els morts, i es destaquen les tergiversacions i manipulacions que la historiografia tradicional cometé en la seva interpretació dels fets. En aquest sentit, de Puig destaca que Girona es va acabar rendint (per la qual cosa és absurd el qualificatiu d'immortal), que també hi hagué divergències entre els defensors, i que, més que d'honor i de glòria militar cal parlar de resistència suïcida i inútil, si bé s'ha de reconèixer tot el que tingué d'heroica i generosa.

Si la historiografia tradicional posava l'èmfasi en la resistència menyspreant els sacrificis que havia suposat, el revi-

1 Lluís M. de Puig, *Girona francesa, 1808 – 1814*, Girona, Gòthia, 1976.
2 Lluís M. de Puig, *Girona, guerra i absolutisme. Resistència al francès i defensa de l'antic règim*, Girona, Diputació de Girona / Ajuntament de Girona, 2007.

Arxiu Municipal de Girona

sionisme ha posat l'èmfasi en les tremendes conseqüències negatives que va suposar. A partir del seu ampli coneixement de la societat gironina dels segles XVIII i XIX[3], Rosa Congost intenta establir els efectes exactes de la guerra, en una interpretació que s'allunya tant de la historiografia tradicional com d'algunes afirmacions del revisionisme. Efectivament, Congost ens parla d'una regió dinàmica a finals del segle XVIII en la qual la "recomposició [de les destrosses de la guerra] sembla ser molt ràpida", com ho mostraria el manteniment de la capacitat d'estalvi de tots els grups socials entre 1806 i 1819. De manera semblant, les pèrdues demogràfiques semblen recuperar-se molt abans del que es podria suposar. D'altra banda, els efectes sobre la psicologia col·lectiva semblen determinants, en contribuir decisivament a qüestionar determinades formes de propietat, com l'eclesiàstica i nobiliària. En conclusió, des d'una perspectiva econòmica i social, Rosa Congost destaca que el tret més essencial de la guerra seria el d'accelerador d'un canvi social que s'havia iniciat anys abans. L'exemple de la demografia avala molt probablement la interpretació de Congost. Contra el que sovint s'ha dit, la recuperació de Girona va ser molt gran ja que el 1857 pràcticament havia doblat la població de començaments de segle (vora 8.000 en aquesta data i 14.615 el 1857) i els censos que, avançada la primera meitat del segle XIX, donen per a Girona un nombre d'habitants propers als 4.000 són defectuosos i avui cap estudi demogràfic no els pren com a font fiable. De

3 ROSA CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990; Rosa Congost, *Els darrers senyors de Cervià de Ter. Reflexions sobre el caràcter mutant de la propietat (segles XVII – XX)*, Girona, CCG Edicions, 2000.

Arxiu Municipal de Girona

1800 a 1857, Girona va passar de ser l'onzena ciutat més gran de Catalunya a ser la novena, creixent al mateix ritme que Lleida, més de pressa que Reus o Mataró, i només una mica més a poc a poc que Tarragona o Manresa.

Ramon Ripoll, per la seva banda, analitza els efectes de la guerra i del manteniment de Girona com a plaça forta en l'urbanisme de la ciutat. Ripoll documenta els efectes negatius del caràcter militar de la ciutat sobre el seu creixement, que va portar a què en algun cas arribessin a ser els mateixos veïns els que pel seu compte enderroquessin algun tros de muralla. Pel que fa als efectes de la guerra, defensa que, sobre una ciutat on ja hi devia haver força edificis amb un mal estat de conservació, els setges van incrementar enormement el nombre de cases derruïdes. Una estimació eleva el seu nombre a més de 200, situades la majoria, lògicament, als barris més propers al castell de Montjuïc. Com a conseqüència, el cadastre de 1810 deixà de recaptar fins al 25% d'un any normal. A la rodalia de Girona s'haurien produït també destrosses, si no semblants, sí almenys força notables. En les dècades següents "la poca embranzida urbanística de la ciutat" faria que alguns edificis arruïnats durant la Guerra del Francès no es recuperessin fins a final de segle, si bé una de les característiques de l'urbanisme que Ripoll troba a Girona seria precisament la d'una iniciativa privada relativament dinàmica que xoca contínuament amb les servituds militars.

L'autor d'aquesta introducció, finalment, analitza la que devia ser la influència més duradora de la guerra i dels setges: una versió mítica dels fets que, posada al servei de projectes polítics diversos, ha arribat pràcticament fins als nos-

Arxiu Municipal de Girona

tres dies. D'una banda, analitza els elements del mite, entre els quals hi hauria la visió de la ciutat com a indefensable, el poble unit a la guarnició en tant que actor, i, com a acció, la defensa heroica de la ciutat quan tot hi estava en contra. A més a més, manca en el mite qualsevol anàlisi seriosa de l'enemic. A partir de diversos exemples disponibles es contrasta aquesta visió simplista amb la que hauria de ser una interpretació complexa i més acostada a la realitat dels fets de 1808 i 1809. Així, en resulta que la ciutat no era tan indefensable, que no hi va haver unanimitat en la defensa, que els conceptes d'heroisme o valor són molt inadequats per entendre la resistència gironina, i que les tropes franceses no eren, ni de lluny, les millors de l'imperi. Finalment, es destaca que aquests elements mítics es troben associats, al llarg del període 1808-2008 a projectes ideològics molt diversos, que van des del franquisme al catalanisme o al republicanisme. El mite de la Girona immortal no és, ni de bon tros, només espanyolista o conservador.

En definitiva, espero que aquest cicle de conferències ajudi a difondre tant una nova visió de la Guerra del Francès com a estimular la recerca sobre vies més científiques i més adequades als progressos de la historiografia internacional actual.

GENÍS BARNOSELL
Professor d'Història Contemporània
de la Universitat de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Jordi Bohigas i Maynegre

COM ESTUDIAR LA GUERRA DEL FRANCÈS A GIRONA

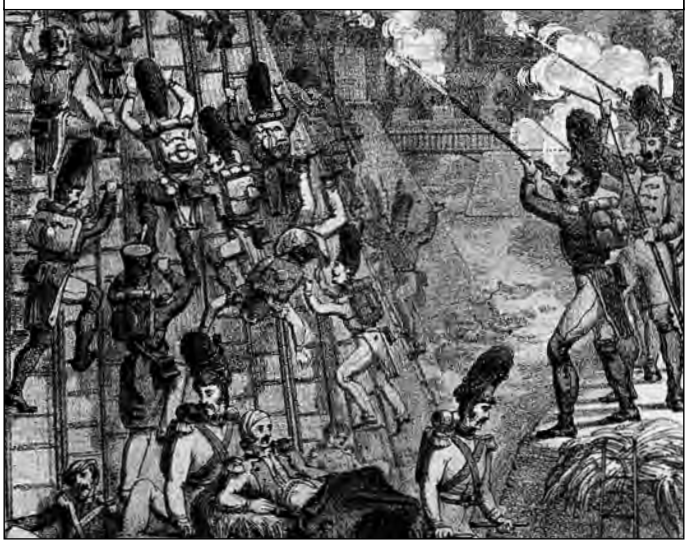

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Consideracions inicials

Em complau que els organitzadors hagin pensat en mi per iniciar aquest cicle de conferències sobre la guerra napoleònica a Girona. Per l'enunciat del títol pot semblar que disposo d'alguna "recepta màgica" sobre com s'ha de fer això de posar-se a estudiar un tema com aquest. Us vull posar sobre avís que només sóc un de tants que s'han posat a treballar en els darrers temps sobre un tema que és tan apassionant com desconegut, sobretot a nivell de comarques gironines. Per tant, l'únic que els puc oferir és "una" resposta, feta des del meu itinerari personal, i per tant estarà plena de propostes generals, a vegades fins i tot òbvies. Espero, però, que us pugui ajudar, almenys per tots aquells que estigueu interessats en iniciar una recerca o, si més no, aprofundir en la investigació.

Però l'enunciat de la conferència no deixa de ser important, i més tractant-se de la institució on ens trobem, un arxiu històric. Suposo que aquesta és la pregunta que tot historiador es fa abans de posar-se a analitzar un tema qualsevol de la història. La resposta no és fàcil, però és tan important que la manera com es resolgui condicionarà el resultat de la investigació. Per tant, trobo molt encertat que iniciem aquest cicle de conferències amb una aproximació a la realitat dels arxius i les fonts disponibles per la nostra investigació, conscients que aquestes ens seran més o menys útils segons la capacitat que tinguem d'interrogar-les. Però hi ha encara una altra raó que justifica aquesta conferència, i és posar de manifest que la Guerra del Francès segueix essent un tema obert, que queda molt per estudiar, i també pel que fa a Girona. És un

Arxiu Municipal de Girona

aspecte aquest que tot sovint s'oblida en els llibres d'història, que normalment volen donar per acabada una investigació amb el resultat que ells comuniquen. En canvi, rarament una investigació esgota un tema. La història es renova contínuament i van sorgint nous interrogants que fan que les mateixes fonts que havien servit per recolzar una investigació puguin ara estimular noves recerques –noves respostes– a les noves preguntes; i d'altres que s'havien passat per alt, ens donin una informació que no esperàvem. Per tant, vull que s'entengui que aquesta conferència, que també és una resposta de tantes, tampoc és concloent.

Deixeu-me que comenci amb una breu referència als fets que van succeir ara fa dos-cents anys i que desembocaren de manera fatal i tràgica en una de les guerres internes més llargues i sagnants que ha sofert aquest país. Cal dir que tal dia com avui de 1808 la guerra encara no havia començat, però sí l'entrada de les tropes invasores. El general francès Duhesme ja feia gairebé dos mesos que havia entrat a Catalunya pel Portús amb els seus 18.000 homes del Cos d'Observació dels Pirineus Orientals, amb la pretesa intenció de dirigir-se a Cadis i des d'allà recolzar la intervenció francoespanyola a Portugal. En comptes d'això, Duhesme es quedà apostat a Barcelona i es dedicà a anar-se apoderant de totes les fortaleses que defensaven l'entrada de la Monarquia hispànica pel seu costat oriental (les "claus del Regne": Sant Ferran, Ciutadella de Barcelona, castell de montjuïc), excepte les fortificacions de Girona que no es van considerar rellevants.

Mentrestant, pel costat occidental, el mariscal Murat, duc de Berg i cunyat de Napoleó, es dirigia cap a Madrid on aca-

Arxiu Municipal de Girona

baven d'ocórrer els fets d'Aranjuez que motivaren un canvi de rei i la destitució del primer ministre Godoy. Preparat pel sector més reaccionari de la noblesa, el motí d'Aranjuez motivà l'abdicació de Carles IV en el seu fill Ferran. El nou rei Ferran VII s'envoltà d'un equip ministerial que, per ironies de la història, en formarien part persones que després serien personatges destacats del govern del rei afrancesat –"intrús"– Josep I. El destronat rei Carles, però, no acceptà la renúncia i reclamà de l'emperador dels francesos la seva intervenció en el conflicte. En aquell moment, doncs, la submissió de la monarquia a França va arribar en el seu punt més àlgid. Ferran VII començava el seu regnat amb una elevada popularitat, però amb unes bases molt febles, i per tant no va dubtar a sortir cap a Baiona a la crida de Napoleó per entrevistar-se amb ell, deixant a Madrid una Junta de Govern encapçalada per l'infant Antoni. Ara fa dos-cents anys que la família reial espanyola, gairebé al complet, es trobava a Baiona enmig d'un estira i arronsa que acabaria al cap d'un mes amb l'abdicació dels dos monarques –un darrere l'altre– en favor de Napoleó. Però de sobte es produiria un fet –tan incontestable com inesperat?– ja que el país no es va creure les notícies de Baiona i es revoltà en massa. Girona no en va ser cap excepció.

Una mirada crítica

Guerra de la Independència, Guerra Peninsular, Guerra Napoleònica o Imperial, són diversos els noms que ha rebut i rep el període bèl·lic al qual fem referència, segons la pre-

Arxiu Municipal de Girona

ferència o l'origen geogràfic de qui l'anomena. A Catalunya, Vicens Vives va posar de moda el nom més aparentment neutral de "Guerra del Francès". Són diferents noms per anomenar una mateixa cosa, des de perspectives i realitats diferents. A Catalunya, aquest ha estat un tema historiogràfic poc agraït, en les últimes dècades, fins i tot molest. La dificultat per integrar-lo dins els referents nacionals propis i diferenciadors d'Espanya, després de la manipulació barroera que en va fer el franquisme, n'ha condicionat la recuperació historiogràfica. Sortosament, ja han passat més de trenta anys des de la mort del dictador, com perquè se'n pugui fer una valoració més serena i matisada, lliure de prejudicis. I acceptar els resultats tal com vénen. Fins a quin punt, però, l'aixecament contra l'ocupant francès no va anar acompanyat de la resistència contra el vell sistema d'explotació feudal o, dit d'altra manera, no hi ha una revolució social al mateix temps que política? Per qui, o per què lluitaven els catalans i gironins que es van revoltar contra la presència francesa? Per la pàtria, la nació, el rei, la religió o, simplement, per salvar la vida o el poc que els quedava? Preguntes massa complexes per a respostes que potser ens són incòmodes. Tanmateix, la història no serà mai tal com al públic li agradaria que fos.

Alguns dels consells que es poden donar aquí són vàlids per a qualsevol altra investigació històrica, ja que són inherents a la tasca de l'historiador. D'entrada, una investigació ha de partir de la complexitat inherent a qualsevol fenomen històric. Per qualsevol investigador dedicat a l'estudi científic de la història és important disposar d'una metodologia apropiada que passa per conèixer amb precisió els con-

Arxiu Municipal de Girona

ceptes propis de l'època, començant pels de temàtica militar, però també econòmica, política, etc.; suposa, també, una disciplina precisa que comporta el distanciament i l'objectivització –és a dir, ser conscients de les pròpies inclinacions i les preguntes que s'estan plantejant. En qualsevol recerca científica, les preguntes són tan importants com les respostes, i que per això cal deslliurar-se de molta de la càrrega ideològica que acompanya la nostra visió de la Guerra del Francès. També és important no caure en algun dels defectes de la historia local, com pot ser el localisme: pensar que allò que ha succeït en el teu poble és únic i fins i tot amb connotacions identitàries. S'imposa, doncs, una actitud de l'historiador desapassionada. Evitar, com sempre, els anacronismes (jutjar el passat amb les idees o valors del present); tenir present la llarga durada, que permet una visió més racional i menys subjectiva dels fets i les seves causes; llegir i tenir a mà una extensa bibliografia sobre història comparada, de la milícia i de les armes, entre altres. Defugir les categories, tant com es pugui, d'una història ètica amb bons i dolents, o una identificació excessiva amb algun dels combatents. I, sobretot, que la dificultat lingüística no ens impedeixi d'accedir a la visió de l'altre bàndol per mitjà dels seus arxius, bibliografia i documentació.

Un repàs historiogràfic

La ciutat de Girona ha centrat gran part de la producció historiogràfica orientada a l'estudi de la Guerra del Francès a les nostres comarques; i dins d'aquesta ha tingut un pes

Arxiu Municipal de Girona

específic important la descripció dels Setges de Girona. No cal dir que la historiografia ha estat sempre molt atenta a la demanda del públic, sobretot quan la ciutat podia disposar d'una gesta militar prou significativa, que havia de marcar la memòria col·lectiva durant molts anys i que era un element de reivindicació davant l'estat espanyol. Tanmateix, aquesta producció historiogràfica ha estat molt desigual, tant en el temps –ja que hi ha un buit historiogràfic de gairebé cinquanta anys a l'entorn dels setges– com en la qualitat de les obres publicades. Un breu recorregut sobre el que s'ha escrit de la Guerra del Francès, posant un èmfasi especial en la ciutat de Girona, ens ha de permetre, d'una banda, disposar d'una font historiogràfica encara útil avui i, de l'altra, a la llum de les darreres aportacions, obrir noves vies per continuar investigant.

Dins d'aquest recorregut hem de començar per les històries (memorials) escrites pels protagonistes dels fets i que han estat publicades, algunes molt tardanament, ja en ple segle XX. Tots ells representen les fonts de primera mà i el material sobre el qual treballaren els historiadors immediatament posteriors, els romàntics de la primera meitat del dinovè i els positivistes (i romàntics) que els seguiren. Entre els primers historiadors testimonis hi trobem alguns dels protagonistes principals: els Godoy, Argüelles, Alcalá Galiano, Espoz i Mina, Llorente, O'Farril o Azanza, del costat espanyol; Josep I, i els generals Soult, Hugo o Suchet, del costat francès.

Sobre la ciutat de Girona, l'any 1812 el soldat westfàlià A. W. Bücher imprimí el seu diari del setge en el text original alemany i dos anys més tard en sortí l'edició espanyo-

Arxiu Municipal de Girona

la. La història *militar* de Guillermo Minali és de les fonts que més s'han utilitzat en estudis posteriors. Minali era el cap d'enginyers de la plaça assetjada i explica amb tot detall dades tècniques de les obres de defensa i de la seva utilització, així com dels elements humans i materials emprats en l'acció. Els metges que exerciren en la ciutat, Juan Andrés Nieto Samaniego i José Antonio Viader, escrigueren sengles memorials sobre les experiències viscudes en la seva actuació professional, i que afectaven la situació sanitària de la ciutat i els seus homes. Altres obres són la del farmacèutic francès, assentat a Girona, Antoine Gilly, que va escriure una memòria topograficomèdica dels anys 1810 i 1811, impresa a Perpinyà l'any 1812. També del bàndol francès tenim les obres de caràcter militar del general francès Gouvion Saint-Cyr, *Journal des operations de l'Armée de Catalogne*, i la de G. Lafaille, *Memoire sur la campagne*..., impresa a París, el 1826, entre altres.

L'any 1920 s'imprimí a Madrid un llibret del qual era autor el mariscal de camp Miguel de Haro, que segons el pare Cúndaro sembla que aprofità el manuscrit d'aquest que encara s'havia de publicar. El frare dominic Manuel Cúndaro va ser un dels dirigents de la *Cruzada gerundense* contra l'invasor i autor d'una *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 y 1809* que finalitzà l'any 1818, però que no va ser publicada fins més d'un segle més tard. L'origen de l'obra va ser la voluntat de la monarquia de redactar relats verídics i detallats de les "gestes" de la guerra. Fins a l'any 1843, després de l'exclaustració, l'Ajuntament no va entrar en possessió d'una còpia, que fou l'única que es conservà, i restà ben guardada a l'Ar-

Arxiu Municipal de Girona

xiu Municipal fins que l'any 1953 es va aconseguir publicar sencera gràcies a les gestions del Dr. Lluís Batlle i Prats i la col·laboració de l'Institut d'Estudis Gironins amb l'Ajuntament de Girona. Aquest retard, però, no privà de la seva consulta i utilització per part de molts historiadors que s'hi acostaren per tal de redactar la història dels setges.

Al llarg del segle XIX s'anà imposant una determinada visió mitificadora del poble espanyol en lluita contra el francès, així com la creació de determinats "llocs de memòria" del nacionalisme (liberal) espanyol dels quals Girona –i els seus setges– hi tenia un paper estel·lar. Després dels memorials esmentats van venir les primeres narracions històriques, pròpies de la historiografia espanyola liberal, d'arrel romàntica, com les de Toreno, Lafuente, Gómez de Arteche; des de Catalunya, Adolf Blanch o Antoni de Bofarull dedicaven parts importants de la seva obra historiogràfica als setges de Girona. Els primers treballs específics sobre els setges els oferiren, al final de l'època isabelina, Lluís Cutchet i Víctor Gebhardt, en la més pura línia dels historiadors romàntics, que responien a convocatòries dels certàmens literaris renaixentistes. Ben aviat van aparèixer els homes de l'*Asociación Literaria de Gerona*, que des de l'any 1872 elaboraven treballs sobre la història de la ciutat i de les comarques gironines, mitjançant la celebració dels certàmens anuals de les Fires (que van durar fins al 1902) i, des del 1876 fins al 1895, amb la reconeguda *Revista de Gerona*. Els coneguts com a "homes de la Revista" publicaren nombrosos treballs sobre el tema dels setges de Girona, històrics i també literaris, sobretot durant els anys vuitanta i noranta del segle XIX. Un dels més destacats d'aquella "esco-

Arxiu Municipal de Girona

la", Emili Grahit Papell, publicà a més de diversos articles dos notables llibres: l'any 1894 la monumental obra *Reseña histórica de los Sitios de Gerona en 1808 y 1809*, en dos volums de considerable gruix, i l'any 1896 una edició més reduïda, en un volum de 239 planes titulat *Historia de los Sitios de Gerona en 1808 y 1809*. La generació de la *Revista* exaltà extraordinàriament l'epopeia gironina, i per això cal prendre precaucions. En ocasió del primer centenari es tornà a ventilar el tema en la premsa del moment, el *Diario de Gerona*, *El Autonomista* o *La Lucha*. El 1910 es publicà, no sense escàndol, l'obra de Prudenci Bertrana i Diego Ruiz, *La locura de Álvarez de Castro*, que qüestionava l'actuació del governador gironí durant els Setges.

Amb l'entrada del nou segle, però, s'aprecià un canvi d'estil, després de la parcialitat i l'apassionament amb què es van escriure les obres descriptives del segle XIX, tant d'un costat com de l'altre dels Pirineus. Durant les dues primeres dècades del segle XX els francesos Geoffroy de Grandmaison, Desdevises du Dezert, André Fugier i Pierre Conard renovaren la historiografia sobre la Guerra del Francès, o altrament dita Guerra Napoleònica d'Espanya, ja que el denominador comú era el rigor en les dades aportades i la voluntat crítica de les seves anàlisis. Més endavant, aparegueren les obres de Carles Rahola, escrites amb el seu peculiar estil pulcre i moderat, aplegades i publicades recentment per Lluís M. de Puig. L'obra de Rahola va suposar un salt qualitatiu respecte de la tònica anterior, en analitzar de manera serena la gestió napoleònica a Girona. També en els anys 1935 i 1936 el Dr. Tomàs Noguer i Musqueras i el jurista Frederic Camp i Llopis publicaren sèries d'articles sobre

Arxiu Municipal de Girona

el tema a les planes del *Diari de Girona*. A tot plegat cal afegir, per les dades que aporten, el *Sitio de Gerona* de Prudenci Bertrana (1909) i la *Gerona, la Inmortal* del capità Fernando Ahumada (1935).

L'abundància de la bibliografia espanyola consagrada a la Guerra de la Independència es disparà a mesura que avançava el segle XX. Es tracta d'un fenomen que coneixeria el seu punt culminant a partir de la commemoració del cent cinquantè aniversari de la "Guerra de la Independència", els anys 1958 i 1959. Joan Mercader és, d'aquesta època, l'autor més complet i sòlid, amb una producció extensa sobre la Guerra del Francès, especialment dels aspectes institucionals i administratius de la dominació napoleònica.

A Girona, el cronista de la ciutat i pedagog, Joaquim Pla i Cargol, publicà el 1953 la seva obra *La Guerra de la Independencia en Gerona y sus comarcas* (reeditada el 1962) dintre la seva col·lecció d'història local; temàtica que ja havia tractat intensament en altres treballs monogràfics i especialment en la seva *Gerona histórica*. He extret un fragment d'aquest llibre, com a exemple de l'ambient que es vivia:

> "La guerra de la Independencia española constituyó una magnífica prueba del espíritu de fortaleza e independencia que alentaba en el pueblo español y una elocuente muestra de la vitalidad de todas las regiones de España, que supieron suplir, con su valentía y su generosa aportación, la carencia de una organización estatal eficiente, la cual había quedado de hecho deshecha al producirse el éxodo de la

Arxiu Municipal de Girona

> familia real española a Francia. Aquella guerra mostró elocuentemente, que cuando se trató de la defensa del territorio nacional, el pueblo español supo crear el órgano popular conveniente para suplir la falta de un poder público debidamente organizado. Y en general, nadie negó su concurso a la grandiosa empresa, ni rehuyó su entusiasta colaboración a la misma".

Amb tantes poques línies no es poden traslladar més prejudicis a una investigació: vitalitat de les regions, esperit del poble espanyol, defensa "nacional", òrgans populars, unanimitat en el combat... que no feia res més que repetir molts dels tòpics del nacionalisme –espanyol, en aquest cas– en un context de dictadura franquista.

Abans, per Fires de 1950, la Biblioteca Pública de Girona havia organitzat una exposició bibliogràfica titulada *Gerona en la Guerra de la Independencia*, a partir de diferents arxius documentals. La mostra es va presentar als locals destinats a ser ocupats per la biblioteca dins l'antic Hospici, i donaria lloc a un catàleg. Un altre catàleg es publicà, pocs anys després, sobre la secció bibliogràfica d'una exposició dedicada al CL Aniversari dels Setges. Malgrat la manipulació franquista d'aquella commemoració també donà ocasió a la realització d'un bon nombre de treballs d'investigació que es publicaren a la *Revista de Gerona* i en un volum especial dels *Annals* de l'Institut d'Estudis Gironins. En canvi, els historiadors gironins Santiago Sobrequés i Jaume Vicens Vives evitaren involucrar-se en aquesta commemo-

Arxiu Municipal de Girona

ració. També en el "II Congreso Internacional de la Guerra de la Independencia" de Saragossa, el 1959, es presentaren diversos treballs històrics referents a l'actuació de Girona.

En aquests mateixos anys, però, i des de Catalunya, es gestava una segona renovació de la historiografia espanyola, després de l'esterilitat que havia seguit la fi de la Guerra Civil i l'establiment del franquisme. Aquesta renovació donaria els seus fruits durant les dècades de 1960 i 1970, sota la direcció de Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar (aquest, fent ús de noves tècniques d'investigació, i d'una anàlisi basada en el materialisme clàssic) i, tot seguit, per la dels seus deixebles: Jordi Nadal, Joan Reglà i, més recentment, Josep Fontana. Es tracta d'una renovació fonamentada en l'ampliació del domini d'anàlisi, prenent en consideració la crisi de l'antic règim, i que es preocupa de la demografia, l'economia, les institucions i l'administració, a banda dels aspectes polítics i socials, i de resituar la història peninsular dins el panorama europeu. Malauradament, la difícil tasca de deslliurar-nos d'aquesta càrrega ideològica només s'ha fet a costa de l'intent d'esborrar la memòria dels setges durant els darrers trenta anys.

A la dècada dels setanta la investigació de la Girona de l'època napoleònica va rebre un nou impuls de la mà de joves historiadors com Ramon Alberch, sobre fenòmens demogràfics i econòmics, i Lluís Maria de Puig. Aquest últim ha aprofundit al llarg de la seva dilatada trajectòria en l'estudi de la dominació napoleònica a la ciutat i l'afrancesament. Amb tot, els temes referits a la història del pensament i de les ideologies resten encara poc tractats. Per exemple, caldria aprofundir en el coneixement de l'acció política de les institu-

Arxiu Municipal de Girona

cions (ajuntaments, juntes locals i provincials) i l'evolució de les mentalitats i comportaments, tant individuals com col·lectius, al llarg de la guerra. S'ha de treure l'entrellat al tema de la qüestió nacional, la permanència de trets diferencials catalans, d'una identitat col·lectiva (o no).

En l'última dècada, ha fet furor la paraula "invenció" posada de moda per autors com Inman Fox, Álvarez Junco i altres: tant referent al fet d'una guerra nacional com a la invenció d'Espanya per part dels diputats gaditans. No sempre, però, la tasca de "desconstrucció" feta pel sector revisionista ha anat acompanyada d'alternatives conceptuals.

En la proximitat del bicentenari, s'han publicat noves "síntesis" de la Guerra de la Independència espanyola: J. M. Cuenca Toribio, Miguel Artola, García Cárcel, Antoni Moliner. Ho han fet sovint a partir de vells materials reelaborats quan encara queda molt per fer de recerca de base en els arxius catalans. Estem a l'espera també del resultat de futurs congressos i simposis. Se n'han programat a Còrdova, València, Madrid, La Corunya i Girona, que jo sàpiga, a part d'altres jornades d'estudi, com les del Bruc. A Girona, estem pendents de la publicació de noves monografies sobre els setges i del resultat de les dues beques especials convocades l'any passat pel Patronat Francesc Eixemenis de la Diputació de Girona.

Una guerra de setges

Cal no oblidar que el període que estudiem es caracteritza –el mateix nom ho indica– per la guerra. Per tant, no ens

Arxiu Municipal de Girona

podem sostreure de tota la producció historiogràfica i científica creada a l'entorn del fenomen de la "guerra", encara que aquesta hagi estat durant un llarg temps menystinguda pels historiadors de casa nostra i no gaudeix encara de l'acceptació que ha rebut, per exemple, en el món anglosaxó i centreeuropeu.

Hi ha elements nous en l'art de la guerra que es poden analitzar també des de Girona: la tendència a incrementar la resistència de les fortaleses més enllà dels límits convencionals acceptats en el segle XVIII; la justificació moral, estratègica i "nacional" com a objectius de la guerra; la tendència a la guerra total... Sol passar que la majoria dels historiadors "civils" no sempre tenim el bagatge de coneixements militars, armamentístics i tecnològics suficients per abordar el seu estudi amb serietat i garantia.

En aquest terreny, el de la història de la guerra, també s'ha viscut una renovació historiogràfica important. Un dels nous reptes que s'obren en el camí d'aquests historiadors, i en especial del que s'ha anomenat *New Military History*, és estudiar la guerra i les seves conseqüències des d'una perspectiva social. Així, seguint les petjades de la "història des de baix" de l'historiador britànic E. P. Thompson, el també britànic John Keegan l'ha proposat com a metodologia per la seva història de les batalles. Encara que en l'escenari català –i gironí– no hi trobem grans batalles es fa necessari d'historiar la guerra també des del punt de vista dels soldats que la van viure.

Però la història militar abraça molt més que l'anàlisi de les batalles i les guerres: també fa referència a la tecnologia, l'educació, la logística existents en un moment deter-

Arxiu Municipal de Girona

minat; introdueix la quantificació en els seus treballs, estudia les bases econòmiques i l'estructura social, l'organització administrativa de la guerra, etc. També són útils els conceptes o tècniques de poliorcètica o *polemologia*. Aquest és el terme encunyat pel professor Gaston Bouthoul per definir la "ciència de la guerra com a fenomen social, estudiada en les seves formes, tècniques, causes, efectes i funcions".

Les fonts documentals

Un cop tenim clars els conceptes, la tècnica i fetes les preguntes pertinents, és el moment que l'historiador ha d'explorar quin material té a la seva disposició que li permetrà respondre tot un seguit de qüestions i contrastar algunes hipòtesis. D'entrada, hem de dir que el mateix caràcter bèl·lic del període d'estudi dificulta la seva comprensió i anàlisi, en el sentit que aquest caràcter ha condicionat l'estat en què ens han arribat les fonts documentals: fragmentació i dispersió, en el millor dels casos, i la destrucció total o parcial dels arxius, privats o públics. No deixa de ser un llast important el fet que els períodes de canvi històric sobtat coincideixin, en canvi, amb els períodes de guerra, que solen ser aquells on les dades resulten més fragmentàries, la qual cosa fa més difícil la quantificació i valoració d'aquests canvis.

Aquest fet és parcialment compensat per la condició històrica de capitalitat –política, militar i religiosa– que ha tingut Girona sobre una àrea circumdant. A nivell arxivístic, això té almenys una doble conseqüència: per un costat, la ubicació a la ciutat d'arxius amb fonts documentals que per-

Arxiu Municipal de Girona

meten l'estudi no només de la mateixa ciutat on es troben, sinó del territori que aquest arxiu centralitza. I així podem dir que disposem de fonts documentals a l'Arxiu Històric Provincial (AHG), altrament dit "de Sant Josep", Arxiu Diocesà (ADG) i Biblioteca Pública, que ens donaran informació sobre realitats externes a la mateixa ciutat durant el mateix període.

Els arxius gironins han estat en gran part estudiats, però encara queden possibilitats. A l'AHG hi ha els fons de la Comptadoria d'Hipoteques de Girona i Santa Coloma de Farners (1808-1814) i els protocols de notaries de Girona. Els protocols notarials són un exemple de fonts documentals no estudiades. No és que ens puguin descobrir grans coses, però sí que hi podríem estudiar signes demostratius de l'ambient i de la vida quotidiana d'aquells anys: més abundància de testaments; atorgants forasters, residents accidentalment a Girona; escassetat de transaccions; condició social dels atorgants; absència d'algun notari. I també alguna nota marginal en els protocols referent a actuacions personals o a esdeveniments públics. A més, estic convençut que el mateix Arxiu Municipal (AMGi) té documentació que cal tornar a revisar. Per la seva importància en el coneixement de la nostra ciutat, en faré una enumeració una mica més detallada dels instruments de descripció de les sèries d'arxiu que contenen informació sobre la guerra, alguna més treballada que l'altra. I és que hi ha moltes dades passades per alt pels investigadors en fonts documentals i col·leccions citades mil vegades. En la sèrie Administració Municipal trobarem: I.1.1. Manuals d'Acords (1808-1809); I.1.2. Correspondència, Registre de Cartes, lligall 7 (1800-

Arxiu Municipal de Girona

1813); Bans, Decrets, Edictes, lligalls 12 a 27; a Defensa: VII.1. Cossos Militars. Allistaments, Quintes i Reemplaçaments, lligalls 5 i 6 (1808-1809); VII.1.2. Lligall 5, Llibres d'Ordres i Pagaments (1795-1809); VII.1.3. Subministres a l'Exèrcit (1808-1809); VII.3.1. Seguretat Pública, Successos Polítics i Militars, lligall 1; Llibres i VII.1.4. Lligall 1. Cors del litoral gironí (1808-1809) i 2. Captura de vaixells. Passaports (1808-1809); a Demografia VII.1.4, Padrons (1800-1813); Diversa VII.1.5. Lligall 1 (1816-1822). Estadística demogràfica. Cens del 1816 del Corregiment. Referències a agricultura i moviment vegetatiu de Girona ciutat; Obres Públiques i Urbanisme XIII.1, Fortificacions (1809-1908); Sèrie temàtica diversa XXV.1. Lligall 2, Comportament de la tropa (1808); Lligall 5, Focs o caps de família del Corregiment de Girona, Jurisdicció (1808); Lligall 11, Sometent (segles XVIII-XIX); Lligall 12, Títol Girona Immortal. Referències i apunts diversos.

A la inversa, *aquesta* capitalitat obliga a sortir del perímetre urbà de la ciutat per conèixer millor què hi passa dins. Una ciutat, i menys una capital, no és mai una realitat tancada sinó que està composta de fluxos de tota mena (demogràfics, comercials i, en el nostre cas també, militars) amb les poblacions del voltant, sense els quals no podem conèixer la vida d'una ciutat en la seva veritable dimensió. Pierre Vilar ens aconsellava no acceptar els límits administratius com a extensió territorial que calia sotmetre a observació, si no era "amb plena consciència d'allò que valen". Almenys hauríem de tenir en compte tot el territori de l'anomenada "batllia estreta" de Girona. Podem trobar documentació gironina en alguns arxius municipals que

Arxiu Municipal de Girona

s'han conservat. I se m'acudeixen, per exemple, els arxius de la Bisbal, Torroella, Sant Feliu de Guíxols, Llagostera i Salt. El treball de Maties Ramisa, *Fonts documentals per a l'estudi de la Guerra del Francès a Catalunya*, ens situa davant les enormes possibilitats que hi ha encara si hom es projecta sobre la documentació existent. Per exemple, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó dubto que els fons de la "Junta Superior de Catalunya", "Dominació Francesa" i "Hisenda" hagin estat explorats en la seva totalitat, i ens haurien de permetre continuar els estudis iniciats per Desdevizes o Antoni Moliner sobre les Juntes. Cal no oblidar-se de les fonts franceses, tant per l'època dels setges com per la dominació francesa, que ens poden donar una perspectiva més equànime de la relació de fets. Per Lluís M. de Puig sabem que als *Archives Nationales* de París o de la Guerra de Vincennes, hi resten un munt de notícies sobre la invasió i l'ocupació napoleòniques a Catalunya dins les cartes dels mariscals, generals, administradors i espies que escriuen contínuament al ministre i a l'emperador. I això per no parlar dels arxius anglesos, que ens fornirien de dades sobre l'actuació britànica, sobretot a la costa. Les possibilitats de trobar materials no investigats són encara considerables.

Entre tipologia de documentació que podem trobar escampada en diferents arxius i biblioteques del territori apareixen les fonts impreses. Es poden consultar un bon nombre de bans, disposicions oficials, proclames, estadístiques, etc. Alguns tenien una destinació funcional, altres una finalitat històrica. Respecte de la premsa històrica, té un interès molt marcat la col·lecció del *Diario de Gerona*. D'una banda, conté l'exposició dels fets, que encara que

Arxiu Municipal de Girona

siguin narrats des del punt de vista d'un entusiasta defensor de la ciutat, no deixa de posar davant el lector unes realitats. *Diario de Gerona* va sortir al carrer poc després del primer assalt a la plaça, el dia 20 de juliol de 1808. Els seus principals redactors eren dos canonges, Vicente Jiménez i Martín Matute, i tenia com un dels objectius el manteniment de la moral combativa. Es deixà de publicar el mateix dia de la capitulació, el dia 10 de desembre de 1809, quan havien aparegut 344 números. Més endavant les autoritats franceses d'ocupació també editaren la seva premsa periòdica. Un bisetmanal durant el 1810, *Gaseta del Corregiment de Girona*, en català, sortia els dijous i els diumenges. A partir del 2 de gener de 1812, en les planes de la *Gazette de Gironne*, que s'imprimí primer a l'Impremta Oliva i més tard en la de l'impressor de Perpinyà J. Alzine, que també caldria estudiar, trobarem informació sobre l'època de l'ocupació, naturalment des de l'òptica dels napoleònics; però també ben interessants per a l'estudi dels esdeveniments. L'1 de juny següent es canvià el títol del diari, que s'anomenà *Diario del Departamento del Ter*, que aparegué redactat primer en català i francès, i els restants en francès i castellà.

Si el paper jugat per l'Església en la guerra va ser important, també ho va ser en tant que generadora de fonts documentals que informen no tan sols de la seva vida interna, sinó sobre la societat que l'envolta. Ens trobem amb el cas de la valuosa documentació parroquial que encara roman a les rectories o estan ja dipositades, en còpia digital o bé in situ, a l'Arxiu Diocesà de Girona. Ara per ara, si els llibres d'estat –altrament dits, registres parroquials– s'han

Arxiu Municipal de Girona

conservat fins avui, són encara la millor font demogràfica de què disposem, donada la poca fiabilitat dels recomptes, *estadillos* i censos de l'època. Els registres de bateigs i defuncions ens donen idea de la magnitud del desastre demogràfic, així com de la recuperació posterior, tal com va analitzar Ramon Alberch pel cas de Girona. Però cal continuar els estudis sobre la qüestió demogràfica, calcular baixes parcials i globals, mesurar l'estancament poblacional i la seva repercussió en el dinamisme socioeconòmic. D'altra banda, aquests llibres i altres de naturalesa parroquial –referents a confraries, consuetes, comptes, etc.– ens poden donar també una valuosa informació qualitativa en forma d'anotacions que els curats afegien en els marges o en el mateix cos dels escrits. I en aquest sentit, la condició de Girona com a plaça assetjada –i per tant, que allotja refugiats i combatents de fora la ciutat– ens obliga a sortir a explorar els arxius parroquials de la comarca per trobar rastre d'aquestes persones, així com dels morts forasters durant els setges. I això és així perquè els setges de Girona tenien conseqüències més enllà de les muralles, en bona part dels pobles de la Selva, per exemple. I sinó, veieu com ens ho explica el rector de Campllong, Josep Gay, per raó de la partida de defunció del seu primer feligrès de resultes de la Guerra del Francès:

> "Als dinou de juny de mil vuitcens vuit, mataren los gabaits a Joseph Isern pagès en lo mas Aradas de Campllonch havitant [...]: Fou enterrat en la parròquia de Franciach y en lo sementiri, pues lo mataren en dita parròquia

Arxiu Municipal de Girona

> hont havia anat a acompanyar lo somaten com á regidor decano que se encontrava qual somaten de ordre de la Muy Illustre Junta de Gerona presidida de alguns militars, se agué de fer generalment, per tots los pobles, per ocasió de saber la Junta que los gabaits que·s avia en Barcelona, venian ha atacar, y donar asalt en la ciutat de Gerona, com efectivament lo donaren però envà, pues foren retxesats."

I com aquesta, se'n poden trobar moltíssimes més que donen idea de la magnitud del drama que es va viure, no només a la ciutat de Girona, sinó en tot el radi d'actuació de l'exèrcit assetjant i d'observació francès. Com he dit, molts d'aquests arxius els trobarem dipositats a l'arxiu Diocesà i, per tant, no caldrà moure's de la ciutat. També des de casa podem accedir a una gran quantitat d'informació sobre l'època napoleònica, inèdita en molts de casos. És així amb les col·leccions de premsa històrica digitalitzada, començant per les "Gazetas" oficials fins als diaris locals que es poden trobar a les pàgines web d'institucions culturals molt diverses. L'Arxiu Municipal on ens trobem, sota la direcció de Joan Boadas, és un exemple d'una gran tasca realitzada per fer accessible a tothom, des de casa seva, un important fons hemerogràfic. Però també trobarem documentació molt variada, com he dit, al web del BOE, de la Biblioteca de Catalunya, dels fons específics de l'*Archivo Histórico Nacional*, de la *Memòria Digital de Catalunya*, de la UPF, i en un cada vegada més llarg etcètera d'institucions que estan ampliant el seu fons digitalitzat i que caldrà anar revisant.

Arxiu Municipal de Girona

Finalment, queden encara alguns memorials per editar. Sabem de l'existència d'aquests en els fons privats de cases i masos; un d'ells és el de Miquel Feu, argenter de Girona durant els setges, que està pendent de publicar per Pep Vila i un servidor. Però caldrà fer una recerca més exhaustiva tant dels arxius privats de dins com de fora la ciutat.

Cloenda

Encara queden aspectes desconeguts de la història interna de la ciutat de Girona durant la Guerra del Francès que fan necessari estendre l'objecte d'anàlisi, tant en la perspectiva com en l'àmbit d'estudi. Els efectes dels Setges, per exemple, no es van deixar notar només a la ciutat assetjada, sinó a tot un territori molt més ampli; a l'inrevés, des de la ciutat, ara convertida en capital napoleònica, s'exercí un control a la resta del territori, sigui la subprefectura, l'*arrondissement*, el departament o la intendència. I si bé els setges han merescut major atenció historiogràfica que no pas els llargs anys de dominació napoleònica sobre la ciutat de Girona, aquest material requereix d'una revisió global i una nova interpretació, a banda que encara quedin fonts documentals per explorar: memorials, impresos, correspondència.

La història local, que no ha de ser forçosament localista, sempre que es faci amb un mínim de rigor metodològic, és imprescindible per conèixer a fons el procés històric de què parlem. Què és, sinó, l'anàlisi social a petita escala, que es fa necessària per arribar allà on la historiografia més gene-

Arxiu Municipal de Girona

ral no pot fer-ho? Com són les experiències i les pràctiques socials dels éssers humans? Per la naturalesa de l'època, s'imposa una (re)valorització de la història militar, que ha de venir de bracet d'una desmitificació a totes bandes: religiosa, ideològica, política i militar... Estudiar la Girona de l'època napoleònica suposa revisar tot el que s'ha escrit, especialment durant el període dels setges, del qual encara hem de recórrer a una historiografia tendenciosa fabricada fa més de cinquanta anys. I el material que hi ha escrit fins ara, s'haurà de tornar a encarar i reexplicar-ho tot. I més enllà de la ciutat de Girona, si ens endinsem en la realitat del món local gironí, la història de la Guerra del Francès espera encara la ploma de l'historiador.

Com veieu, encara hi ha feina a fer pels historiadors que vulguin dedicar-se a estudiar la Girona napoleònica i resistent a Napoleó. Com he dit, part d'aquesta documentació, per la capitalitat gironina, la trobarem en els arxius de la mateixa ciutat. Però tard o d'hora no ens tocarà més remei que sortir de Girona si volem descobrir nous materials o, si més no, reinterpretar els que ja es coneixen. Una feina que haurà d'incloure la desconstrucció dels mites de la guerra i la reconstrucció, amb nous i vells maons, d'una història de la Girona francesa. Tenim un avantatge, sobre la commemoració de fa cinquanta anys. Avui a Girona tenim una Universitat, amb la seva Facultat de Lletres d'on cada any surten desenes de nous llicenciats. Alguns d'ells em consta que ja estan preparant nous treballs sobre aquest període. Que jo conegui, són els col·legues Francesc X. Morales, Albert Pons i Lluís Serrano, a part d'altres investigadors ja consolidats, alguns dels quals comparteixen cartell en aquest cicle. Amb

Arxiu Municipal de Girona

tots ells tenim la confiança que les futures investigacions es faran amb el rigor i la distància metodològica que s'exigeix a tot professional, en aquest cas de la història. Equilibri en el tractament, moderació en les valoracions i honestedat amb la feina feta fins ara pels historiadors són els millors consells que des de la meva posició puc demanar als nous investigadors –i divulgadors– d'aquesta història.

Bibliografia

Òbviament, aquí només puc oferir les lectures que considero obligades per emmarcar la meva exposició. Part de la bibliografia específica sobre la guerra a Girona ha aparegut citada al llarg del text.

FONTANA, Josep, "La Guerra del Francès", a *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*. Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 145-181.

GARCÍA CARCEL, Ricardo, *El sueño de la Nación indomable. Los mitos de la guerra de la Independencia*, Madrid, Temas de Hoy, 2007.

MARTÍNEZ SANZ, José-Luis, "La 'historia militar' como género histórico", a *Cuadernos de Historia Contemporanea*, 2003, p. 37-47.

MERCADER, Joan, "La Historiografia de la guerra de la Independència y su època desde 1952 a 1964", *Índice histórico español,* v. IX (1963).

Arxiu Municipal de Girona

MOLINER, Antonio (ed.), "La guerra de la independencia en España (1808-1814)", Barcelona, Nabla, 2007.

PUIG i OLIVER, Lluís M. de, "Nació, crisi i revolució a 1808. Sobre l'estudi de la Guerra del Francès a Catalunya davant la commemoració del bicentenari", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 40, 1999, p. 227-255.

RAMISA i VERDAGUER, Maties (a cura de), "Guerra napoleònica a Catalunya (1808-1814). Estudis i documents". Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Anna M. Garcia

NAPOLEÓ I LA SEVA ÈPOCA

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Napoleó també tenia un somni. Una Europa unida sota l'hegemonia de França –un sistema "dels estats federatius o vertader imperi francès", en paraules seves–, aquest era el somni que, de ben segur, li han manllevat molts altres governants francesos fins als nostres dies. I és aquest el somni que va aconseguir fer una mica realitat quan va posar dempeus una França imperial envoltada de "monarquies federatives", regides per la seva extensa parentela de germans, germanes i cunyats.

Això no obstant, seria ben equivocat creure que el projecte de bastir un imperi, i un determinat tipus d'imperi, estigués perfectament prefixat en l'imaginari de Napoleó abans que arribés a coronar-se emperador. Seria encara més erroni suposar que el projecte era original, perquè, en aquesta qüestió, com en tantes d'altres, Bonaparte tenia tant de fill de l'antic règim com de la revolució. És per això que, en tots els terrenys, des del militar al polític, de l'econòmic al social i l'ideològic, l'època napoleònica encarna perfectament el binomi canvi continuïtat, transformació i permanència, que es donava en les coses i en els personatges. Les contradiccions de Napoleó són també les d'una època, les d'una Europa dividida en monarquies i principats absolutistes, alguns d'ells imperis –l'austríac, el rus i l'otomà–, un únic estat postrevolucionari, la Gran Bretanya de l'individualisme possessiu, allunyat del constitucionalisme que s'imposarà al segle XIX, i una França en plena efervescència revolucionària. Una Europa, per tant, en la qual ningú podia saber quin seria el curs dels esdeveniments que s'havien precipitat des de 1789, ni com conclourien.

Arxiu Municipal de Girona

Expressió d'una època convulsa, doncs, Napoleó i el seu projecte europeu es nodrien de dues fonts contraposades. Durant uns anys va continuar la política de la França revolucionària, com a general del Directori i com a primer cònsol. Més endavant va recuperar la vella tradició absolutista de convertir en regnes patrimonials les conquestes exteriors. Finalment, però, va matar el pare i la mare, ja que va posar fi, alhora, a la revolució a França i a l'antic règim en els territoris conquerits. Tot i que les vacil·lacions, les contradiccions, les incongruències o les discontinuïtats marcaran la seva acció política, a l'època napoleònica naixerà un nou model polític, el *bonapartisme*, sinònim de govern autoritari, validat de forma plebiscitària.

Quan el 1796 va aconseguir emprendre la seva primera campanya d'Itàlia feia ja quatre anys que França havia entrat en una guerra defensiva contra les potències absolutistes; i en feia tres que la Convenció havia decretat que la República francesa concediria "fraternitat i ajuda a tots els pobles que vulguin recuperar la seva llibertat". Però, el cert és que en aquell moment la guerra defensiva ja s'havia anat convertint en el pretext per a una política de conquesta i annexió que forçava la integració dels pobles al poder francès, en nom del restabliment d'unes suposades fronteres naturals de França. Més enllà d'ampliar el nombre d'estats organitzats a partir del model republicà francès, la posterior creació de repúbliques germanes tenia la finalitat de protegir França mitjançant l'establiment d'un cinturó d'estats tap que li feien de coixí davant la pressió de l'entorn absolutista.

Com a general del Directori, Napoleó va desenvolupar i ampliar aquesta política amb un èxit espectacular. En qües-

Arxiu Municipal de Girona

tió de poc temps va expulsar els austríacs del nord d'Itàlia, va sotmetre els governants absoluts de la zona, va obligar el Papat a signar un acord de cessió de territoris i es va plantar quasi a les portes de Viena. Tot plegat li va permetre signar la pau amb l'Imperi austríac a Campoformio, l'octubre de 1797, i reorganitzar políticament Itàlia sota la pressió revolucionària dels "patriotes". Amb la creació de la república Cispadana, transformada el 1797 en Cisalpina, a la qual seguiren la Ligur i la Romana, el 1798, havia començat, com ha dit Anna Maria Rao, la "republicanització" de la península italiana, l'anomenat *Trienio jacobino* (1796-99). Però havia començat també el joc de contradiccions entre els sectors radicals i els més moderats dels liberals italians, i entre ells i Napoleó. Al futur emperador, d'altra banda, oblidades des de feia temps les seves vel·leïtats projacobines, l'èxit li permetia allunyar-se del Directori i emprendre una política centrada en els seus interessos personals. Per això, des de l'inici, les seves relacions amb els poders instituïts a les repúbliques van ser tenses. Com ha dit Giorgio Candeloro, per via contributiva, per l'aprovisionament dels exèrcits sobre el terreny i pel simple pillatge dels soldats, Itàlia va ser sotmesa a un saqueig sistemàtic i brutal que va provocar la desafecció de la població respecte de França i el desprestigi dels patriotes, fervents partidaris de les transformacions republicanes franceses, enfrontats, al mateix temps, amb Napoleó pel seu autoritarisme. Malgrat això, tant la política francesa, com els seus exèrcits com la figura mateixa de Bonaparte, fins i tot després de proclamar-se emperador, van conservar sempre una certa imatge alliberadora o, com a mínim, de portadors de

Arxiu Municipal de Girona

la civilització, afavorida, sens dubte, per la represa dels austríacs el 1799.

Europa en guerra

Entre 1793 i 1815 gairebé tot el continent europeu es trobava en guerra. Fins a set coalicions van ser organitzades contra la França revolucionària i contra Napoleó per Rússia, Prússia, Àustria i la Gran Bretanya, juntament amb altres potències menors com Espanya –durant la Guerra Gran i la de la Independència–, el regne de Sardenya, el de Dinamarca, el de Nàpols, Suècia o diferents regnes i principats alemanys. Després de la campanya d'Egipte, empresa per ordre de Directori i el seu retorn a París, on va encapçalar amb Sieyès el victoriós cop d'estat del 18 de brumari (9/10/1799) que va donar pas al Consolat, Napoleó, nomenat aviat primer cònsol, va anar engrandint el seu poder al ritme dels èxits militars enfront dels austríacs a Itàlia i al Rin. Això li va permetre concloure, el 1801, la pau de Lunneville amb Àustria, que confirmava els acords de Campoformio i reconeixia, a més, la república Bàtava i l'Helvètica. Quedava clar aleshores que França era la potència hegemònica al continent i la Gran Bretanya al mar, més que més, després de la desfeta de l'armada espanyola i part de la francesa a la batalla de Trafalgar, el 1805. Abans, però, el març de 1802, Napoleó havia signat a Amiens un nou tractat de pau amb la Gran Bretanya, Espanya i Holanda.

Tot i que el tractat no va ser res més que un interludi entre guerres, en aquell moment, convertit en cònsol vita-

Arxiu Municipal de Girona

lici, Bonaparte es podia presentar com l'artífex de la pau a Europa. Oblidats des de feia anys els principis rousseaunians, base del seu ideari de joventut, abandonarà ara, definitivament, el mateix ideal constitucional i considerarà que l'autèntica representació nacional recau en l'executiu. "Si governo com a general és perquè la nació considera que posseeixo les qualitats civils pròpies del govern. Si la nació no opinés així, el govern no se sostindria", afirmava el maig del mateix 1802. D'acord amb aquests principis va imposar una nova constitució a França, que li atorgava un poder personal extraordinari, i un sistema de govern cada cop més autoritari. Va perseguir els dissidents d'esquerra i va demostrar als reialistes, que s'havien fet il·lusions, que de cap manera podien comptar amb ell. Napoleó organitzava així un nou règim, basat en el seu poder personal; un poder que va arribar al zenit quan, sense desmuntar en un primer moment el règim republicà, es va coronar emperador dels francesos el desembre de 1804.

Entre aquesta data i 1807 se situen els anys de major esplendor de l'emperador. Després de reemprendre la guerra amb la Gran Bretanya, havia arribat el moment de les grans victòries –Austerlitz, Jena, Auerstad i tantes d'altres– contra la quarta coalició, integrada per Prússia, Rússia i Saxònia, que culminen amb la pau de Tilsit (1807) la qual dividia Europa en dues àrees d'influència, una oriental reservada a Rússia i una altra occidental per França. Altrament, l'acord, signat per separat amb Rússia, va significar l'anorreament, el desmembrament i la desaparició de Prússia com a potència europea i la creació del Gran Ducat de Varsòvia. Fichte, però, amb els seus *Discursos a la nació ale-*

Arxiu Municipal de Girona

manya el va convertir en el tret de sortida del nacionalisme alemany, del *sonderweg*, la via específica alemanya cap a la consecució de la nacionalitat. Al seu torn, les reformes politicosocials d'Stein i Hardenberg, els grans estadistes al servei de Frederic Guillem III, van actuar a manera d'espoleta del creixement econòmic que, en menys de cent anys, havia de convertir l'imperi alemany en la segona potència econòmica mundial.

Òbviament, sense que els coetanis poguessin preveure-ho en aquell moment, l'ocupació d'Espanya significava l'inici de la fi de la glòria napoleònica. Tanmateix, el desastre no es va produir fins a 1812, quan amb la campanya de Rússia es va establir una mena de tenalla que des dels dos extrems d'Europa ofegava les forces imperials. Tot i el seu indubtable talent d'estrateg, Napoleó, el militar que intentava controlar fins als més mínims detalls sobre el terreny de batalla, no va poder triomfar dels seus adversaris que, com Wellington, havien tingut temps suficient per descobrir els punts dèbils de la màquina de guerra francesa.

Segurament s'han exagerat les qualitats militars de Bonaparte –ell mateix va tenir prou cura de construir-se una fama imponent en aquest sentit–, però és indubtable que va canviar, que no inventar, les tàctiques de combat, abandonant l'atac en línia, estàtic, per un sistema en xarxa en el qual els diferents cossos d'exèrcit tenien una gran mobilitat, podien encerclar fàcilment l'enemic o concentrar l'atac en una zona determinada i dirigir-se després ràpidament cap a una altra. En aquest sistema, a diferència del que passava tradicionalment, la cavalleria hi jugava un paper clau. L'enemic no podia defugir el combat, però no sabia mai per quina zona

Arxiu Municipal de Girona

seria atacat. Per tant, la capacitat de maniobrar amb rapidesa sobre el terreny resultava decisiva. Napoleó deia que "l'estratègia és l'art de fer un bon ús del temps i de la distància. Sóc menys parsimoniós amb la segona que amb el primer: la distància es pot recuperar sempre, el temps mai". En funció de les circumstàncies de cada combat concret calia prendre decisions ràpides per tal de donar el cop de gràcia: "Hi ha un moment en el combat –deia– en què la mínima maniobra resulta decisiva per aconseguir la victòria: és la gota que fa vessar el got".

De fet, Napoleó es va trobar amb un exèrcit ja fet. Va heretar, en primer lloc, un exèrcit nombrós, molt més nombrós del que era habitual sota les monarquies absolutes, que, per tant, podia mantenir molts focus de tensió oberts simultàniament. Es calcula que els efectius francesos havien passat d'uns 165.000 homes el 1789 a uns 750.000 el 1793. És obvi que un augment tan espectacular en tan poc temps ja havia obligat a realitzar canvis en l'estratègia bèl·lica, tota vegada que resultava impossible donar una preparació adequada a tants efectius i, per tant, s'havia hagut d'abandonar la tàctica de l'atac estàtic en línia. Però, a més, Napoleó va poder comptar amb un exèrcit molt experimentat, de tal manera que més d'un terç dels homes de la seva Grande Armée ja havien combatut durant la revolució.

Però, allò que segurament és més important, és que es tractava d'un exèrcit que lluitava per idees, fenomen radicalment nou a l'època. Enfront dels exèrcits majorment mercenaris de les monarquies absolutistes, la França revolucionària havia aconseguit els seus primers èxits amb voluntaris disposats a donar la vida per la llibertat. Tot i l'expansio-

Arxiu Municipal de Girona

nisme pur i dur, i les lleves obligatòries dels joves francesos i dels estats sotmesos o aliats, que va fer augmentar el nombre dels efectius fins a 1.100.000 el 1813, la consciència que es lluitava pels drets de l'home i per l'alliberament dels pobles no va desaparèixer mai del tot, especialment entre els *grognards*, els veterans totalment fidels a l'emperador. També en aquest terreny Napoleó va saber maniobrar perfectament amb l'ambigüitat. Els seus homes es van sentir sempre portadors de civilització, encara que la civilització que certament imposava l'emperador era molt allunyada de la democràcia. Això no obstant, el pes del reclutament forçat es va fer sentir arreu de l'imperi en forma de fugides, desercions, automutilacions, etc. Així, doncs, de grat o per força, la revolució i l'imperi van fer canviar les formes i el fons de la guerra. Les guerres contemporànies, lliurades per exèrcits nacionals, s'emprendran des d'aleshores ençà per idees. Potser per això són les més cruels de la història, perquè la gent mata i dóna la vida per la pàtria.

Els darrers anys de l'imperi, però, l'exèrcit era ja un aiguabarreig de nacionalitats diverses, la qual cosa va ajudar també a l'afebliment de la passió amb la qual havien lluitat els veterans. D'altra banda, les dificultats de manteniment i entrenament d'un exèrcit tan nombrós l'afeblia als ulls dels seus enemics, com va passar, per exemple a Espanya. Però entre la invasió de la Península i la campanya de Rússia, el 1812, es va crear i organitzar el Gran Imperi.

Arxiu Municipal de Girona

La construcció imperial bonapartista

A partir de desembre de 1804, quan es va fer coronar emperador pel papa a París, mitjançant un expedient absolutament inèdit, ja que no desmantellava la república i es revalidava, com tantes altres vegades, mitjançant un plebiscit popular, Napoleó va organitzar el Gran Imperi. Per portar-ho a terme, com diu Stuart Woolf, no existia un pla previ sinó un disseny que es va anar modificant i perfilant sobre la marxa. Finalment, però, va acabar tenint un projecte europeu: aquell sistema "d'estats federatius", convertits ara en regnes familiars, sotmesos a l'imperi francès, el qual, però, s'anava engrandint a mesura que s'annexionava directament alguns territoris. I va acabar tenint, també, una justificació històrica en la figura de Carlemany i l'Imperi Romà d'Occident de qui Napoleó es presentava com el legítim successor.

Els èxits al Rin li van permetre reorganitzar el mapa polític dels estats alemanys el 1806. En una mostra evident d'esperit racionalista, Napoleó va forçar una reducció dràstica del nombre d'estats, va posar fi a quasi mil anys d'història desmantellant el Sacre Imperi Romà Germànic i va crear la Confederació del Rin, una unió d'estats aliats a França. Europa s'havia rendit a la voluntat de l'emperador que va coronar el seu poder personal sotmetent el Papat i casant-se amb Maria Lluïsa d'Àustria, filla de l'emperador Francesc I, fins aleshores emperador del Sacre Imperi.

Tàcitament havia acceptat el predomini de la Gran Bretanya al mar, però, entre 1806 i 1807, un seguit de decrets imperials imposaven el bloqueig continental per evitar l'en-

Arxiu Municipal de Girona

trada de mercaderies angleses. Tampoc en aquesta qüestió Napoleó va ser completament original, perquè durant la Convenció i el Directori ja s'havien pres acords en el mateix sentit. Però el bloqueig, peça clau en la política econòmica napoleònica, que tenia com a objectiu ofegar econòmicament la Gran Bretanya i afavorir la producció industrial francesa, era pràcticament impossible de mantenir, donada l'extensió immensa de les fronteres continentals. Els seus efectes van ser contradictoris, va afavorir el desenvolupament espectacular del contraban, va provocar una crisi seriosa en molts territoris europeus i va forçar un enfortiment del control militar. D'altra banda, donada l'estructura del comerç exterior britànic, que majorment no depenia d'Europa, la seva efectivitat havia de ser necessàriament dubtosa. En conseqüència, el bloqueig va resultar un fracàs total, i no tan sols en el terreny econòmic ja que va provocar un malestar considerable entre les poblacions sotmeses al poder francès que no obtenien cap avantatge de la mesura i, contràriament, veien frenada la seva producció en benefici dels productes francesos.

Malgrat aquest fracàs, fins a 1812 el Gran Imperi semblava invencible. El cert, però, és que des dels seus inicis havia estat profundament dèbil, un gegant amb peus de sorra que va caure com un dominó darrere del seu creador. Un imperi que va ser possible gràcies als èxits militars i que va desaparèixer quan les victòries es van convertir en derrotes, a la campanya d'Espanya, on va haver-se d'enfrontar amb una forma nova de fer la guerra, la guerrilla, contra la qual cap exèrcit sabia com actuar. I a la campanya de Rússia on va ser derrotat per les dificultats d'avituallament, conseqüència de la política de terra cremada, practicada pels

Arxiu Municipal de Girona

generals russos, i pel fred intens de l'hivern eslau. Com és ben sabut, finalment l'emperador va ser vençut per una coalició internacional, l'octubre de 1813, prop de Leipzig, en l'anomenada Batalla de les Nacions. Pocs mesos després, traït pel seu entorn, va haver d'abandonar el poder, va ser confinat a l'illa d'Elba i la monarquia borbònica va ser restaurada a França amb Lluís XVIII. No gaire temps després, el març de 1815, coneixedor del descontentament que corria per França, Napoleó es va escapar sense oposició i va aconseguir entrar a París com a triomfador, aclamat pel poble i l'exèrcit. Va començar aleshores l'episodi dels "100 dies", que es va estroncar a Waterloo. Aquest cop va ser desterrat a l'illot de Santa Elena, perdut al mig de l'Atlàntic, on va morir el 1821, possiblement d'un càncer d'estómac, provocat per una úlcera mal curada. Mai no va deixar de ser idolatrat pels sectors populars.

El llegat napoleònic: la construcció de l'Estat

El projecte imperial napoleònic havia fracassat, però havia deixat un llegat inesborrable, sobretot pel que fa a la construcció de l'Estat. Es tractava, com diu Woolf, d'un model caracteritzat pel centralisme autoritari, el dirigisme econòmic, la uniformitat i centralització administrativa i la imposició lingüística. Tot plegat sostingut per un nou tipus d'administració, per una burocràcia professional i especialitzada, els membres de la qual, certament, es consideraven portadors de civilització i progrés. Era una administració que funcionava amb criteris racionals i utilitaris, que partia

Arxiu Municipal de Girona

de la idea que l'Estat pot ser dirigit de forma científica per part d'un cos especialitzat d'experts, que haurien de detectar els problemes del país, quantificar-los i buscar-hi una solució. Es tractava d'un Estat autoritari i paternalista –en ocasions se l'ha assimilat al despotisme il·lustrat–, en el qual la intervenció dels ciutadans es reduïa a la mínima expressió, excepte per revalidar la figura de l'emperador a través de convocatòries plebiscitàries; d'un Estat profundament conservador socialment, que havia abandonat definitivament els ideals igualitaris de la Revolució i es posava al servei no pas de la vella noblesa sinó dels notables locals, dels propietaris, de les elits socials i econòmiques.

La peça clau entorn de la qual pivotava tot aquest entramat era el Codi Civil, promulgat el 1804 i convertit en Codi Napoleó tres anys més tard, que unificava els diferents codis de lleis i es completava amb un Codi Penal, igualment unificat. En les seves Memòries, Bonaparte afirmava amb orgull que després de la seva mort allò que realment perduraria seria el seu Codi Civil, que reconeixia els grans principis consagrats per la revolució: la fi del sistema de privilegis, la llibertat personal i econòmica, la igualtat davant de la llei, la llibertat de consciència i la laïcitat de l'Estat o la inviolabilitat de la propietat, així com d'altres que se'n deriven, com per exemple el dret al divorci. Tots drets individuals, mentre que es frenava qualsevol manifestació de drets col·lectius. El sistema es completava amb un control a ultrança de la premsa i amb una policia encarregada de vigilar qualsevol moviment polític o, fins i tot, cultural.

Després de la desaparició de l'emperador, el model que havia erigit s'havia de convertir en l'ideal del liberalisme

Arxiu Municipal de Girona

conservador. Però, en allò que tenia de sistema eficaç, d'Estat fort i no arbitrari, regit pels més aptes, orientat al bé dels ciutadans i, per suposat, hereu de la Revolució, en el sentit que rebutjava el privilegi com a norma rectora de la societat, estava destinat a esdevenir una aspiració de totes les famílies liberals i, paradoxalment, també dels partidaris del retorn a l'antic règim.

El 1815, els acords dels congressos de Viena van fixar el nou mapa de les fronteres europees amb la voluntat de restaurar el principi de la legitimitat monàrquica i el respecte a la jerarquia i l'autoritat. França va ser obligada a retornar a les fronteres de 1790, Polònia es va veure novament dividida entre Àustria, Rússia i Prússia, però la racionalitat va imperar en els territoris alemanys. El Sacre Imperi no va ser restaurat i la reducció de 396 estats a 38 es va consolidar en la Confederació Germànica. La pau es va restablir a Europa, gràcies a la política de Concert europeu, propiciada pel canceller austríac Metternich. Es tractava d'establir un "sistema d'equilibri" entre les potències que servís per garantir el manteniment de l'ordre tant en les relacions internacionals com a l'interior de les monarquies restaurades que volien regir-se a partir del patró tradicional de l'antic règim.

L'intent d'esborrar els fets històrics com si mai haguessin passat, com volia Ferran VII, havia de revelar-se, però, quimèric. La difusió dels ideals revolucionaris per part dels exèrcits francesos o dels soldats reclutats en els diferents territoris i l'experiència d'una administració eficaç ho feien inviable. En alguns llocs no es va suprimir el Codi civil ni es va retornar a les velles formes del feudalisme tardà. Es

Arxiu Municipal de Girona

van acceptar les noves formes de propietat creades arran de la venda de béns eclesiàstics i l'Església, que no va recuperar el seu poder econòmic i social, va deixar de jugar un paper equilibrador per convertir-se arreu en bandera partidista dels sectors més reaccionaris de l'antic règim. Tot plegat propiciat pel procés imparable d'industrialització i de desenvolupament urbà. I fou aleshores, amb la Restauració i no pas durant l'època napoleònica, que la repressió desencadenada contra els intents de recuperar la llibertat de la nació, la llibertat ciutadana, van fer desenvolupar amb força els sentiments nacionals entre els pobles sotmesos novament al despotisme.

Arxiu Municipal de Girona

Lluís M. de Puig

ELS SETGES DE GIRONA 1808-1809

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Estem commemorant el 200 aniversari del fet històric més espectacular i transcendent de la història de Girona. Van ser uns esdeveniments transcendents perquè van constituir una gran tragèdia per a la ciutat, amb milers de morts, una destrucció urbana tremenda i una frenada de la demografia, de l'economia i la vida comercial gironina que retardà l'evolució normal de la ciutat més de cinquanta anys. Va ser també una resistència fenomenal a l'invasor, sens dubte amb heroisme provat, però Girona en pagà un preu altíssim.

Aquell episodi ha passat a ser per Girona un referent històric ineludible durant les darreres dues centúries i ha batejat i marcat la ciutat en l'imaginari col·lectiu. Girona ha esdevingut la ciutat dels setges i els noms del seus protagonistes són els dels nostres carrers, els monuments en fan al·lusió permanent, per no parlar de la literatura que s'hi ha projectat. Probablement és el moment de la història de Girona més relatat pels historiadors. Però el que sobretot hem tingut és una interpretació dels fets que ha dominat durant més d'un segle i mig i que no és objectiva, no és històrica. Una mena de cant de gesta, una visió heroïcista, patriotera i militarista, i una interpretació unidireccional que contrasta amb la varietat dels fets a Girona i amb la complexitat de la conducta humana en general.

Fa uns anys estem sortint d'aquelles coordenades interpretatives que compartien els testimonis Cúndaro o Minali amb els historiadors Girbal o Grahit de la generació de la *Revista de Girona*, aquests seguits bàsicament per Rodríguez Grahit o Pla i Cargol. El primer que va intuir que aquella interpretació era abusiva va ser Carles Rahola i va aportar noves dades. Després Vicens i Vives i Santiago Sobrequés

Arxiu Municipal de Girona

avançaren una nova visió, que hem tractat de seguir molts altres. La commemoració del bicentenari és un bon moment per a tornar la dignitat històrica a aquells esdeveniments mitificats i tantes vegades manipulats.

Girona, 1808

Girona fou víctima d'un enfrontament que era completament extern, de dimensió espanyola i europea. L'aventura de Napoleó per dominar el continent i les coalicions internacionals a favor i en contra, el portaren a interessar-se per l'ocupació de la Península Ibèrica. Per adobar-ho, les decisions napoleòniques arribaven (i no pas per casualitat) en el moment de la crisi política a Espanya amb l'ensulsiada del godoyisme, el caos dinàstic entre Carles IV i el príncep Ferran, i l'inici de la crisi de l'antic règim. Tot plegat va fer que la petita i tranquil·la Girona es trobés immersa en una guerra que li arribà de sobte i l'obligà a un dels més grans sacrificis de la seva història. Com és conegut, tot es gestà en el procés d'elaboració del Tractat de Fontainebleau (27 d'octubre de 1807) pel qual França i Espanya conqueririen militarment Portugal i se'l repartirien. Des de la Cort es van donar les instruccions per tal que no solament es permetés el pas de les divisions napoleòniques, sinó que també se les ajudés, com a bons aliats.

L'arribada a Girona de les primeres tropes napoleòniques es produí el dia 10 de febrer de 1808, amb una divisió comandada pel generals Duhesme i Lechi. Van ser rebuts com a amics i convidats a taula pel general governador mili-

Arxiu Municipal de Girona

tar de Girona, Joaquín de Mendoza, que tenia instruccions de confraternitzar amb aquelles forces. L'endemà tot el contingent va marxar cap a Barcelona per a la qual cosa se'ls va facilitar queviures i carros. I així es repetí les setmanes i mesos següents. Els francesos van considerar que la ciutat, per l'estat en què es trobaven les seves muralles i l'armament de què disposava, no tenia la més mínima capacitat de defensa. Fins al punt que van passar de llarg i no van deixar cap guarnició ni vigilància militar.

Però la gran quantitat de tropa que entrava i les seves exigències materials van esverar immediatament la gent. Les onades de soldats no paraven, l'esforç econòmic de l'erari públic i els particulars era enorme i a mesura que passaven els dies la situació es feia insuportable i sense explicació plausible. El poble no entenia res i cada cop era més contrari a seguir obeint les autoritats.

Eren conegudes amb el natural retard les notícies del que va passar a Madrid en aquelles dates: la caiguda de Godoy, l'abdicació de Carles IV i la proclamació de Ferran VII. Foren molt ben rebudes també a Catalunya i Girona, on dominava el miratge d'un príncep Ferran regenerador i salvador.

Llavors es va conèixer l'ocupació de la ciutadella barcelonina i del castell de Montjuïc a força de truculències i amb l'aquiescència final del capità general espanyol Ezpeleta, que complia ordres de les *altures*. A desgrat, el general que comandava el castell, un tal Mariano Álvarez de Castro, hagué de lliurar la fortalesa, segons sembla molt a contracor.

Els esdeveniments posteriors, amb les notícies dels fets sanguinaris del 2 de maig a la capital d'Espanya i la inter-

Arxiu Municipal de Girona

venció personal de Napoleó amb la crida de Carles IV, Godoy i Ferran VII a Baiona (i l'acceptació d'aquests) van fer comprendre a tots l'evidència que la corona estava en mans dels francesos i que hi havia un evident buit de poder.

A poc a poc, al llarg d'aquell mes de maig arribaven a Girona les noves de l'aixecament d'Astúries, Cartagena, València, Saragossa, Cadis i moltes altres poblacions, entre elles, de Catalunya a començament de juny, com Manresa, Cervera, Igualada, Lleida i Vic. La guerra havia començat.

L'alçament a Girona

Com arreu, a Girona es començà a pensar en la insurrecció. Afirmava el general Mendoza en un comunicat al capità general de Catalunya que *"se alborotan a menudo sus habitantes y el desorden y la confusión reinan a menudo en Gerona"*. Però el governador de Girona continuava publicant pasquins amenaçadors contra els qui no seguien les seves ordres d'ajudar els francesos.

Per la seva banda, els napoleònides conscients d'aquell estat d'ànim col·lectiu consideraren que si anaven maldades la plaça de Girona podia ser decisiva per mantenir lliure el corredor de Barcelona a la frontera. De cop, s'adonaren que la ciutat dels rius podia esdevenir una fortalesa considerable si es feien les reparacions i adequacions necessàries. Llavors un oficial francès, el capità Schweisguth, es presentà a Girona per conèixer de prop la situació i particularment per oferir ajut al general Mendoza, el fidel aliat, en el cas que hi hagués revolta. Actuaven com a socis de la corona i del govern.

Arxiu Municipal de Girona

A la ciutat, la inquietud creixia amb les notícies que arribaven i perquè les autoritats no feien res. Creixia la desconfiança envers l'oligarquia local. Havien amenaçat de mort el noble Francesc de Delàs, elegit diputat per a representar Girona a les Corts de Baiona. La gent no podia suportar més el que passava; a la pràctica, una mena de submissió i esclavatge tolerat i abonat pel poder central i local. Els ciutadans, dirà el memorialista Cúndaro *"no sabían cómo soltar o romper los diques que no les dejaban desahogar con libertad sus nobles sentimientos"*. Però és que "els diques" eren les autoritats; el general Mendoza i el capità general de Catalunya.

El dia 5 de juny es va produir l'aixecament de Girona. Davant de tot, els gremis, molt influïts pel clergat baix, encapçalats per Josep Jonama, cordoner; Francesc Serra, guarnicer; Josep Roig, ceramista, i Narcís Rovira, fuster. Dirigits pel lletrat Josep Matas, van demanar al síndic procurador Ignasi Andreu Sans que es convoqués l'Ajuntament per donar compte als pares de la ciutat de la voluntat d'alçar-se i preparar la defensa de la plaça davant qualsevol temptativa d'ocupació.

S'acordà una sessió a la tarda, participada per l'Ajuntament en ple, el governador, el bisbe, els canonges de la catedral i de Sant Feliu, comissionats de les parròquies, prelats dels convents, el cos de la noblesa, els caps de la guarnició i les principals personalitats de gremis i col·legis. S'obrí una discussió en la qual, segons els cronistes, mentre els més agosarats demanaven armes, *"no faltaron algunos de aquel respetable congreso que por motivos arreglados según su modo de pensar a las leyes de la humana prudencia se*

Arxiu Municipal de Girona

opusieron a hacer la guerra y a tomar las armas para defenderse". No tothom ho veia clar i hi havia gent que pensava en les conseqüències d'una presa de posició tan radical. La discussió va ser viva i no hi hagué la unanimitat que tantes vegades s'ha donat per establerta. Però, la urgència i la pressió popular feren la resta: "*así no faltaron en la Junta General de Gerona sujetos de sobresalientes luces, de maduro juicio y sólida reflexión que apoyaron con su parecer y voto la heroica resolución del pueblo geronés"*, ens dirà el cronista pare Cúndaro, òbviament partidari de l'aixecament.

Girona no era una ciutat ocupada. En aixecar-se els gironins no hi havia cap contingent de tropa francesa. Per tant, l'actuació del poble anava adreçada fonamentalment a l'autoritat de l'Estat, fonamentalment al general governador militar i al capità general de Catalunya, que imposaven l'acceptació de la presència francesa i les seves humiliacions. Les coses eren tan evidents que fins i tot no es pogué evitar el desbordament i els aldarulls que es van produir en conèixer la declaració. El cronista es veurà obligat a reconèixer que els més excitats *"no supieron contenerse* [...] *en los límites de la moderación debida",* manera eufemística i edulcorada de descriure que hi hagué comportaments exaltats i violents.

Va aparèixer la ira contra els responsables d'aquella situació. L'excitació popular arborada va intentar matar diversos oficials francesos i el capità Schweisgust, a qui van salvar i ajudar a refugiar-se al castell de Montjuïc. En el seu enfurismament, els més exaltats amenaçaren de mort també el general Mendoza, al capdavall considerat un col·laboracionista, i al seu secretari Jaume Fàbrega, en moments de

Arxiu Municipal de Girona

gran tensió. La sublevació comportà la destitució immediata del general, principal responsable de la política de bon acolliment dels imperials. Va ser substituït pel tinent de rei Julián de Bolívar, com a governador interí.

És rellevant que Mendoza era la màxima autoritat de la plaça, i contra ell es varen alçar els gironins. Aquest acte rebel, històricament tan significatiu, ha estat sovint amagat sota la narració de l'aixecament patriòtic, però aquells fets tenien una càrrega de rebel·lia evident i no eren simplement un aixecament contra els de fora. La pròpia Junta de Girona explicava a la Junta Superior de Catalunya, el 15 de març de 1809, que *"es seguro que si el pueblo no hubiera salido de sus quicios* [...] *a no haber quitado del medio a los que tenían el mando, se hubiera perdido todo"*. És a dir, eren ben conscients que van insurreccionar-se.

D'altra banda, no es pot negar tampoc que al costat d'aquell element transgressor hi havia no pocs elements ideològics clarament conservadors: la revolta de Girona era de caràcter més aviat reaccionari amb un fanatisme religiós molt acusat, una submissió plena a l'absolutisme i al vell ordre, i una fascinació total per Ferran, o sigui, una voluntat obertament antirevolucionària.

Preparar la defensa

Els revoltats sabien que la seva decisió comportaria immediatament que els francesos intentessin ocupar i controlar Girona. Efectivament, el general Duhesme en assabentarse de l'aixecament de Girona parà esment en els inconve-

Arxiu Municipal de Girona

nients que podrien suposar les dificultats de comunicació amb França i va decidir controlar la ciutat.

Per la seva banda, a Girona es va constituir una Junta de Defensa subdividida en tres, la Junta Governativa, la Junta Militar i la Junta Econòmica, encarregades de preparar i administrar la defensa de Girona. Aquesta Junta va impulsar la incorporació de les poblacions veïnes amb les quals es formaren companyies de voluntaris i sometents. Tota la ciutat actuà febrosament en funció d'habilitar Girona per fer front al que sens dubte els esperava: defensar-se davant d'un exèrcit experimentat i poderós. El que era més important era l'organització de les forces, tan escasses. Al costat de la guarnició de 300 soldats del Regiment Ultònia es crearen companyies de miquelets amb un total de 1.500 homes. Es creà l'esquadró de cavalleria de Sant Narcís. S'armà a tots els veïns amb fusells, escopetes i tota mena d'armament. Vingueren artillers de Roses y mariners de Sant Feliu de Guíxols que coneixien el maneig dels canons.

Duhesme arribà a Girona el dia 20 de juny amb 5.000 homes, disposat a sotmetre ràpidament la ciutat i deixar el camí cap a França sense obstacles. El mateix 20 de juny, Duhesme envià un oficial oferint capitulació; fou fet presoner i es va donar al general francès una resposta negativa.

Començà aleshores l'atac, però va ser refusat per la guarnició gironina i va ocasionar pèrdues considerables a l'enemic. Aquesta resposta decidida demostrava una clara voluntat de resistència. Duhesme decidí atacar per sorpresa, de nit, a fi de resoldre ràpidament l'afer. Però malgrat la força de les columnes franceses, la fortalesa i disciplina dels

Arxiu Municipal de Girona

gironins aconseguiren resistir i castigar l'atacant amb un gran nombre de baixes.

L'endemà, Duhesme va demanar parlamentar de nou. No sabrem mai si s'hauria arribat a una rendició o a un rebuig que hagués provocat encara més la ira del general francès ja que quan arribaren els comissionats gironins al punt de reunió a Santa Eugènia, no van trobar-hi ni rastre de les seves tropes. Duhesme se n'havia entornat a Barcelona precipitadament, vençut i amb un cost de prop de 300 morts i trenta-dos carros de ferits segons Gebhardt, per una desena de morts i 27 ferits dels gironins.

Sant Narcís Generalíssim

La retirada dels francesos el dia 21, va suposar un gran respir per als gironins i una profunda sensació de victòria. Malgrat que la resistència fou obra de les actuacions ordenades i valeroses dels defensors i particularment dels soldats de la guarnició, l'alegria general donà pas a una eufòria de caire transcendent, alimentada per elements del clergat, establiment que tendia a considerar que els gironins tots sols no haurien pogut mai repel·lir els atacs dels francesos sense la protecció directe de sant Narcís amb què van poder comptar. Es veu que el sant donà senyals aparentment inequívoques, i segons testimonis, des del seu propi sepulcre, ens diuen els cronistes, *"amb un extraordinari resplendor que en la memorable nit en la qual corregué la Plaça tant de perill, que observaren amb admiració, en la capella del sant tota la comunitat de monges caputxines, que viuen al cos-*

Arxiu Municipal de Girona

tat i que ignoraven la causa". Amb aquestes evidències i d'altres més que van ser aportades (va aixecar el braç, per exemple), que l'historiador no té cap possibilitat de considerar com a certes, ans al contrari, va prosperar la convicció de l'ajut sobrenatural del patró de la ciutat.

La qüestió és que, es nomenà sant Narcís Generalíssim i en una cerimònia de gran solemnitat celebrada el 3 de juliol a l'església de Sant Feliu, on suposadament hi reposaven les restes del patró de la ciutat, amb tota la magnificència possible en aquella hora, es dipositaren les insígnies i emblemes del comandament suprem (espasa, bastó i faixa) al sepulcre del sant. Una mena d'acte militar i religiós que era l'expressió de l'advocació de la ciutat al seu patró. Josep Clara ha explicat recentment el cas històric de la llegenda de Sant Narcís, que amb mosques o sense ha aparegut en moments crucials de la història de Girona per exercir el miracle corresponent. Però com que els prodigis celestials pertanyen al món de la taumatúrgia i no pas de la història, ho deixarem estar. En tot cas, l'estat emocional dels gironins aquell 1808, sotmès a la tensió extrema del moment, devia fer plausible que certs elements miraculosos molt propers a l'espiritualitat primària i simple del poble fossin més acceptables que en una altra circumstància més serena i racional.

Els més interessats en donar aquest caire transcendental a la lluita eren els membres del clergat regular. Napoleó havia posat fi als ordes religiosos i els havia confiscat el patrimoni. Als frares els hi anava tot.

En tot cas, els gironins van posar-se a treballar frenèticament per millorar les condicions militars de la ciutat.

Arxiu Municipal de Girona

Davant la possibilitat de nous atacs i de més envergadura, calia esforçar-se molt en augmentar la capacitat de defensa. Així, es posaren a treballar de valent i amb ajudes exteriors es millorà sensiblement la condició de plaça forta. Hi hagué reforçament de murs i forts amb peces d'artilleria muntades que arribaven al centenar. Augmentà la tropa en 2.500 homes. Gràcies a l'impuls de revolta en els pobles del Corregiment s'aixecà una lleva que va fer créixer els efectius de la ciutat també augmentats per un contingent de 1.300 homes aportats pel marquès de Palacio, nou capità general de Catalunya.

Es va instal·lar més artilleria, els paletes reparaven la muralla, els fusters utilitzaven els socs per a parapetar, cobrir i fer plataformes per als canons; es fabricaven cartutxos, mistos i bales a l'edifici de l'Hospici. Monges i dones de totes les classes cosien sacs de terra i feien amb els draps vells el que es demanava. La ciutat entera cooperava en els treballs més pesats. Fou llavors, en aquells preparatius de la defensa, que foren tallats els boscos d'arbres blancs que hi havia fora muralla, les primeres deveses, per impedir que s'hi apostés l'enemic.

Primer assetjament, segon fracàs imperial

A mitjan juliol de 1808, Duhesme altre cop organitzà una gran columna de 6.000 homes i tots els transports que va trobar per establir l'assetjament, ara sí, definitiu per fer caure Girona. Va apropar-se a les muralles de la ciutat el dia 22 de juliol, amb la incorporació de les forces del general Rei-

Arxiu Municipal de Girona

lle, 4.000 homes més. Duhesme formalitzà el setge a precari ja que encara eren insuficients aquells prop de 10.000 homes per un veritable bloqueig de tot el perímetre defensiu de Girona. Començaren els bombardeigs i els atacs. Malgrat l'ocupació d'alguns reductes, el general intrús no aconseguí res més. Els atacs i els canoneigs se succeïen, però els francesos no progressaven significativament.

Llavors aparegué publicat a la ciutat el famós *Diario de Gerona*, redactat per dos canonges, que constituiria un element important per mantenir la moral resistent fins al 10 de desembre de 1809.

Els assetjants eren continuadament atacats pel sud, pel nord, per migdia, per les bandes de Clarós, de Milans i sobretot pel propi exèrcit de la ciutat que feia sortides per foragitar l'enemic que s'acostava massa i per destorbar la instal·lació de les seves bateries. Això va produir un desgast continuat als assetjadors. Feia una calor enorme i aparegueren les febres entre els francesos.

Duhesme va voler donar el cop ràpid i definitiu, el 12 d'agost. Va enviar una proposta de capitulació en la qual amenaçava *"arruinar e incendiar la ciutat y pasar a cuchillo la guarnición"*. Malgrat que el napoleònida era ben capaç de complir aquella amenaça, la Junta de Girona li contestà breument i ferma que la ciutat *"se decidió por la justa causa* [...] *y seguirá constante en su primera resolución en el concepto de que no le faltan medios para defenderse"*. Llavors s'inicià un fort bombardeig sobre la ciutat i especialment sobre el castell de Montjuïc, des de Santa Eugènia, Palau i al peu del puig d'en Roca. Fou un canoneig terrible que no parà en dos dies, durant el qual la ciu-

Arxiu Municipal de Girona

tat va rebre més de 600 bombes i 1.000 granades, moltes incendiàries. Amb aquest foc, els assetjants obriren una important bretxa a Montjuïc, objectiu principal dels francesos ja que si queia el castell, suposaria la fi de la resistència de la ciutat. El dia 15 al matí, la situació del castell de Montjuïc ja era crítica i l'assalt massiu dels francesos era imminent.

Però la Junta Superior de Catalunya havia decidit ajudar Girona amb reforços i, si era possible, intentar fer aixecar el setge. Seguint aquelles instruccions i complint ordres directes del capità general de Catalunya, una tropa important dirigida pel brigadier Compte de Caldagués, va atacar per sorpresa junt amb les partides de Milans, Clarós i Baget i els sometents de Banyoles i Rocacorba. La batalla va ser dura i s'allargà fins a la nit. La decisió dels defensors de Girona que van sortir i l'eficàcia de les tropes i els guerrillers sorprengué una vegada més als napoleònides, que van calcular que eren atacats per forces molt més nombroses. Van escapar a la desbandada i abandonaren el setge a corre-cuita la nit del 16 al 17 d'agost. Amb la precipitació de la fugida van deixar una gran part de l'armament en el lloc, especialment peces grosses d'artilleria.

Desastre complet per als francesos, encara que tal com van anar les coses als gironins "*la fortuna els fos propicia*" segons l'historiador militar F. Ahumada. La ciutat, com és lògic, rebé triomfalment les forces de Caldagués i celebrà solemnes funcions religioses, representacions oficials en acció de gràcies i pregàries fúnebres per als morts.

Arxiu Municipal de Girona

A la vetlla del gran assetjament

El novembre de 1808, el general Gouvion Saint-Cyr havia agafat el comandament de l'exèrcit francès de Catalunya en substitució del fracassat Duhesme, tot plegat uns 20.000 homes més.

Girona, mentrestant, havia continuat amb el reforçament de la plaça. Arribà més armament i se'n fabricà de nou com ara *"cartuchos de canilla y lienzo y papel, tres millones de cartuchos de fusil y un crecido número de fuegos artificiales de todas clases..."*, es van reparar els forts i les muralles, s'aprofundiren els fossars i es van reforçar els baluards i fortins exteriors, i es van desempedrar els carrers i les places principals per evitar els estralls dels bombardeigs. S'habilitaren els convents com a hospitals i reserva de queviures, es van preveure dipòsits d'aigua i forns. Es reparà el castell de Montjuïc i es van dotar de peces de defensa totes les torres i baluards. S'engrandiren els magatzems de pólvora i especialment augmentà la guarnició que passà a comptar amb 5.723 soldats.

El general Álvarez de Castro es trobava a la ciutat resguardant-se de les tropes de Saint-Cyr, en el moment en què el capità general de Catalunya donà l'ordre que es quedés a Girona, el va promoure a mariscal de camp i va afegir a les seves responsabilitats les de governador de la ciutat. Álvarez era un home dur i orgullós, amb una concepció de les coses que quedà reflectida immediatament el dia 1 d'abril en què publicà un famós ban en el qual proclamava que *"impongo pena de muerte ejecutada inmediatamente a cualquier persona, sea de la clase, grado o con-*

Arxiu Municipal de Girona

dición que fuere, que tuviese la vileza de proferir la voz de rendición o capitulación". Una mesura tan forta i un to tan radical són l'evidència, en primer lloc, que hi havia gent que efectivament parlava d'aquella alternativa i, en segon lloc, Álvarez de Castro amb aquesta actitud irreductible connectava amb els més disposats a resistir, si bé també temia que en un moment donat de l'enfrontament es produís el defalliment. Per inspirar determinació portava *"en la copa de su sombrero el lema* ***Por Fernando VII vencer o morir*** *escrito con negros caracteres, en una roja cinta, colocada allí en figura diagonal."* Aquest era l'home que començava a dirigir la defensa de Girona davant del setge imminent.

El gran setge de 1809

El 5 de maig Reille establia el gran assetjament que dirigia el general Verdier sota el comandament superior de Saint-Cyr. Durant aquell mes es va procedir a l'encerclament de la ciutat i al bloqueig total de Girona a fi d'evitar l'entrada de combois d'ajuda importants, però aquesta operació durà setmanes i mentrestant algunes ajudes menors van poder entrar.

Els assetjants van ocupar Santa Eugènia el 30 de maig i llavors van tallar la sèquia Monar, fet que causà un gran perjudici ja que aquesta movia el molins fariners i inundava els fossars de les fortificacions del Mercadal, però sobretot la manca del braçal comportava unes pèssimes conseqüències sanitàries ja que la sèquia ajudava a la salubritat

Arxiu Municipal de Girona

perquè aquell any *"el pobre caudal del Oñar era insuficiente para recoger y acarrear las inmundicias de las alcantarillas y cloacas de la población"*.

Aviat Girona quedà completament bloquejada per una força de 17.000 homes, defensada per uns 9.000 assetjats, compresos civils i militars, dones i clergues. La guarnició sortia sovint per dificultar la instal·lació de l'enemic. I constantment batien els canons contra l'adversari quan es posava a tir. Per no dir de les contínues i petites batalles ajudats pels guerrillers que eren a la zona.

Davant la perspectiva d'una lluita molt més dura que les passades, Girona va tractar d'organitzar les seves pròpies forces amb paisans voluntaris. Així, es creà primer la *Companyia de la reserva patricia* i tot seguit, en conseqüència de la resposta nombrosa dels voluntaris, es va decidir ampliar el cos i crear la *Croada Gironina* (el nom indica la causa transcendent), en la qual participaven totes les classes socials, formada per més de 944 homes distribuïts en vuit companyies per oficis, inclosos capellans, frares i gent de posició. El bisbe Ramírez de Arellano, va fer una pastotal el 9 de juny en la qual convidava els clergues a formar part d'aquell cos civicomilitar, i els assegurava que si ho feien els serviria de *"mèrit particular que sempre tindrà present"*. Dins del cos es va organitzar un grup de 60 homes anomenada *Companyia de la reserva* que funcionava a les ordres directes del general Álvarez, li feien d'escorta i l'acompanyaven als punts de més perill. Es creà també la *Companyia de Senyores de Santa Bàrbara,* dones de tota condició que feien treballs complementaris a la defensa.

Arxiu Municipal de Girona

El pla d'atac intrús consistia en apoderar-se primer del castell de Montjuïc, sense el qual la ciutat no podria resistir. Per anar castigant i espantar els gironins, el 19 de juny començaren els atacs i els bombardeigs a les torres avançades del castell. S'hagueren de cedir algunes posicions amb la incomprensió del governador que no volia rendicions de cap mena. Caigueren les torres decisives per a les comunicacions entre la ciutat i Montjuïc. Els assetjants enviaren un parlamentari per oferir la capitulació. Diuen els testimonis que un munt de gent s'aplegà davant la residència d'Álvarez per pressionar-lo i impedir la negociació o la rendició. Però no feia cap falta.

A partir del 8 de juliol l'atac a Montjuïc fou esfereïdor: 2.500 soldats preparats i entrenats es llançaren a la conquesta del castell. La lluita va ser d'una gran duresa i mortaldat. Però els defensors van rebutjar les escomeses una rere l'altra i les hostes de Verdier hagueren d'abandonar la temptativa amb una quantitat enorme de baixes. Es va repel·lir l'enemic i l'endemà es cantà un tedèum solemne a la catedral en acció de gràcies. Sempre l'element transcendent present.

Però cada vegada era més difícil aguantar Montjuïc. En un moment determinat, els qui comandaven el castell van concloure unànimement que resultava impossible defensar-lo militarment. Llavors Álvarez, obcecat i intractable, els digué que calia defensar Montjuïc *"a toda costa"*. Dos dies després, el 10 d'agost, completament destrossats, després d'enfrontaments duríssims amb molts morts i ferits, sense cap esperança va caler abandonar el castell. Álvarez va quedar molt tocat per aquella pèrdua i tot feia pensar en una

Arxiu Municipal de Girona

resistència quasi impossible si no arribaven ajudes i reforços de la Junta Superior de Catalunya. Però el dia 1 de setembre, el general Blake va aconseguir fer entrar a la ciutat un comboi de queviures i tropa dirigit per Garcia Conde, comboi que salvava la ciutat on ja no quedaven aliments i la reforçava militarment amb 2.800 homes.

Defensa heroica

El 19 de setembre, els francesos es llancen en un atac massiu. Feren cap a les bretxes, una vegada rere l'altra. Volien minvar com fos aquella resistència que no cedia. Bombardeigs, constant allau de francesos, lluita a la baioneta...; els defensors aguantaven les escomeses malgrat les nombroses pèrdues. Els assetjants van entrar a Girona pels Alemanys fins a la plaça del Lledoners i així i tot se'ls va fer recular. Girona va resistir. Aquella epopeia ha estat batejada com el "Gran Dia de Girona" i ve a ser el moment àlgid de la resistència i l'heroisme. Les baixes franceses tremendes: més de 600 morts diu el cronista sense parlar dels ferits. Girona, segons un altre cronista, hauria tingut uns 72 morts i una cinquantena de ferits.

Davant el desgast i per evitar més baixes, els francesos cregueren que calia extremar el bloqueig i els bombardeigs, i que Girona acabaria capitulant de fam, malalties i desesperació. Els gironins pensaven que serien ajudats de l'exterior. La Junta Superior de Catalunya ho intentà; el 26 de setembre el capità general Blake va preparar un comboi de més de mil muntures i algun bestiar per entrar-lo a Girona

Arxiu Municipal de Girona

però va ser un fracàs, només pogueren entrar 170 matxos amb galeta i farina. La Junta havia reaccionat massa tard. En realitat, la Junta feia temps que creia que Girona no resistiria tant.

L'agonia

Aleshores, a finals de setembre començava l'etapa més terrible de la resistència: la de l'agonia i el sacrifici inútil de Girona. El mes d'octubre arribà el nou cap de les tropes franceses, el mariscal Augereau, duc de Castiglione, encarregat de posar fi al setge. Només d'arribar va proposar la capitulació, refusada despectivament per Álvarez. Augereau intensificà el càstig amb bombardeigs constants i un bloqueig impenetrable. La ciutat entrà llavors en una situació d'ensorrament en tots els sentits. Però Álvarez, imbuït d'una obsessió per resistir o morir, sense considerar cap altra alternativa que hagués pogut evitar o alleugerir la mortaldat espantosa que s'anava produint, volia emular Palafox a Saragossa. El mes de setembre van morir 239 homes de la guarnició i passaven de 1.200 els malalts a l'hospital. La situació de Girona a partir d'octubre és desesperada, l'alimentació quasi acabada, i les epidèmies faran infinitament més morts que la batalla. I no hi havia senyal de cap possible ajuda.

Augereau, coneixedor de les penalitats que es vivien a Girona, intentà a finals d'octubre convèncer Álvarez de la inutilitat de l'esforç, i oferí una capitulació honorable per evitar aquella destrucció innecessària i cruel. Res a fer. Álva-

Arxiu Municipal de Girona

rez va refusar i en la seva línea d'irredemptisme irracional donà l'ordre de disparar contra tot defensor que abandonés la primera línia. Quan algú li preguntà com pensava posar fi a aquella situació, respongué que *"en el cementerio"* i quan la guarnició plantejà que no hi havia aliments, contestà *"que se mueran de hambre"*.

En aquella Girona agonitzant aparegueren les misèries i els miserables. Els bombardeigs descobriren aliments amagats maliciosament per alguns mentre la ciutat es moria de gana; dels voltants es colaven individus que demanaven preus exorbitants per a qualsevol aliment als famolencs. La guarnició creia que seria molt millor intentar una sortida del que quedava de tropa i intentar travessar les línies enemigues i incorporar-les a les forces de la Junta Superior. Álvarez s'hi negava. El dia 7 de novembre, Augereau tornà a oferir capitulació ja que no tenia sentit aquell sacrifici. De nou ni se'l respongué. Durant l'octubre van morir 793 homes de la guarnició; més del doble que el mes anterior. L'escassesa de queviures era catastròfica. Es menjava carn crua i podrida, i tota mena de cosa comestible, com ara rates. Apareixeran la disenteria i l'escorbut. La situació era tràgica i ningú no podia convèncer Álvarez. Tal com assenyalà el coronel Haro, Álvarez, *"debió haber salido con la guarnición, abandonando una plaza que era incapaz de defenderse, però se obstinó en continuar la defensa, acabó con el vecindario, se murió la tropa, a él mismo le costo la vida su tenacidad y se perdió la plaza* [...] *Pero no era dado a su caràcter variar y así se perdió todo* [...] *menos la carrera de la gloria y el honor"*. Curiosa glòria i honor que va costar la mort de milers de gironins...

Arxiu Municipal de Girona

En algun moment, els caps militars es van rebel·lar després d'una conspiració. Per calmar-los, s'establí una gratificació econòmica (per seguir resistint demanaven diners, curiós patriotisme aquest) i el general i la Junta es comprometeren a millorar la situació dels ferits i malalts dels hospitals. Però amb això no es calmaren del tot: una vintena d'oficials van saquejar les cases d'alguns prohoms gironins i en un sol dia desertaren tres tinents coronels, un capità, un tinent, tres sotstinents, divuit sergents i una colla de soldats. Per què només ens havien parlat dels herois?

La situació era impossible. Tornaren els bombardeigs massius. Les cases queien i sepultaven els ciutadans. El mes de novembre van morir 1.385 membres de la guarnició. El dia 15 de novembre Álvarez rebé una nota del capità general on li anunciava que no podia ajudar Girona de cap manera. Era tard però encara era hora d'una capitulació honrosa, o de salvar la guarnició per la prossecució de la guerra. Doncs no. Álvarez es mostrava irreductible. I encara es mantingué aquella situació suïcida 25 dies més.

El 2 i 3 de desembre els francesos van atacar i van començar a avançar pels fortins de la ciutat. El dia 7 de desembre, Augereau va tornar a proposar la capitulació. No obtingué resposta. Però Álvarez, malalt i enfebrat, delirava i se l'hagué de substituir en el comandament pel brigadier Julián de Bolívar. Aquest, immediatament féu un reconeixement de la situació persuadit de la impossibilitat de resistir un segon més, i va enviar el brigadier Blas de Fournás a parlamentar.

El dia 10 de desembre Girona queia a mans de l'invasor després de nou mesos d'assetjament i va signar la capitula-

Arxiu Municipal de Girona

ció. Havien lluitat en el setge més de 17.000 soldats i civils per a defensar-la i més de 30.000 soldats francesos, segons Belmas. La ciutat es trobava en bona part enrunada. La guarnició de 9.500 homes havia quedat reduïda a 4.400. La població visqué una tragèdia semblant; aquella Girona de 8.000 habitants quedà reduïda a la meitat.

S'havien d'haver evitat tants morts i tanta destrucció i misèria. Quan la rendició era només qüestió de temps, s'havia d'haver capitulat i salvar tot el que es podia salvar: un contingent important de soldats, moltes vides humanes i molts edificis i carrers que s'ensorraren els darrers mesos.

Uns 4.300 homes de la guarnició sortien presoners cap a França. Restaven a la ciutat 1.600 militars en els hospitals. Així, de les 5.500 persones que quedaven a Girona, escassament 4.000 eren la població gironina, entre els quals més de 500 ferits o malalts i la resta amb una situació de precarietat extrema. Una estadística dóna el nivell de la destrucció urbana: 242 cases totalment enderrocades, 48 cases parcialment, 104 cases deshabitades, segons Ramon Alberch. Abans d'acabar l'any, Augereau va detenir els frares dels convents i els deportà cap a França, en nombre de 119, als quals s'afegiren més tard els priors i procuradors quan aquests hagueren entregat a les noves autoritats els béns de cada comunitat.

A Álvarez de Castro se'l van emportar cap a França, també; quan era a Montpeller el van fer recular per portar-lo a Barcelona. Però a Figueres va morir. Entorn de la seva mort es va generar una falòrnia, que ha durat fins als nostres dies, segons la qual els francesos el van assassinar. Hi ha diverses versions: enverinat, torturat, d'impedir-lo dormir. La

Arxiu Municipal de Girona

veritat és que als francesos, que tenien ordres directes de l'emperador de portar Álvarez a Barcelona, se'ls va morir i no van poder acomplir-les. Al contrari, els francesos volien que arribés viu a Barcelona.

Llavors començava la dominació napoleònica a Girona, primer sota el Govern Particular de Catalunya i després amb l'annexió de Catalunya a França a partir de 1812, que durà fins al 1814, durant la qual els francesos donaren proves, malgrat l'ocupació militar, de restaurar i modernitzar la vida gironina. Volien convertir Girona en una ciutat com qualsevol altra de les de l'imperi.

Les llegendes i les manipulacions

Aquesta tragèdia, que tan breument hem ressenyat, ha estat objecte d'una distorsió històrica fenomenal. Per raons polítiques i ideològiques, sobretot; per servir al nacionalisme espanyol, que veié en la Guerra del Francès el primer acte d'espanyolisme unitarista i va atribuir a la resistència gironina l'exemple més clar de patriotisme. Però també, des d'un localisme errat en nom del qual se'ns ha parlat molt més dels heroismes i de la glòria que dels errors, els morts i la tragèdia real. Així, les moltes tergiversacions que ha tingut aquella història en aquesta commemoració del bicentenari (que no celebració) s'han de posar en qüestió i retornar als fets la seva versemblança històrica.

No discutim el sofriment, les penalitats, el coratge ni la generositat dels gironins en la lluita. És evident el seu patiment i la seva entrega i en tot cas valorem críticament

Arxiu Municipal de Girona

algunes de les raons que la motivaven. Però discutim sobretot les mentides històriques i els ditirambes buits i manipuladors que s'han projectat durant quasi dues centúries sobre l'esdeveniment.

S'ha menystingut, per exemple, un fet primordial: els gironins es van rebel·lar també contra les autoritats espanyoles. I al general Mendoza li tenim posat un carrer. S'han amagat, sota el mantell del patriotisme espanyol, les traïcions i desercions que es van cometre, entre d'altres, pels militars. Tots eren herois i prou. S'ha tingut poc en compte el paper del clergat regular el qual no es mogué sempre per impulsos espirituals. No s'ha distingit entre la resistència raonable i l'irredemptisme inhumà i suïcida dels darrers mesos. S'ha donat per encomiable la resistència en nom de Ferran VII i a favor de l'absolutisme.

No hi hagué tres setges, sinó dos. La ciutat no resistí, es va rendir, i en canvi se l'anomenà "siempre invicta" i s'ha prodigat el títol d'immortal, el que sembla un sarcasme a la llum de l'horrorosa quantitat de morts que costà aquesta distinció. S'ha donat per bona i fins i tot lloable l'actuació militar d'Álvarez, en gran part més que discutible. S'ha enganyat (i encara dura) sobre la seva mort, com hem vist. S'ha fet d'Álvarez un heroi, el màxim heroi, però va ser el cabdill irracional responsable de les destruccions i la mortaldat inútil dels darrers dos mesos. I li tenim posat un carrer com a homenatge. Ens van descriure una Girona unànime i no era així, hi havia discrepàncies i desacords. Ens van dibuixar uns francesos inclements però no van parar de demanar la capitulació. Se'ns va ocultar la presència d'aprofitats i miserables. Tots eren herois.

Arxiu Municipal de Girona

L'historiador d'avui s'ha de preguntar també de què va servir el sacrifici de Girona que no va frenar les victòries napoleòniques de 1810 i 1811. I ni Ferran VII ni l'estat espanyol li van agrair res més enllà dels títols cridaners. Al cap de vuitanta anys encara s'esperaven ajudes per redreçar la ciutat. L'historiador s'ho ha de preguntar i fer amb la trista resposta el judici corresponent. Hem de constatar també que els gironins van recolzar fortament l'absolutisme i el "desitjat" que no és precisament una distinció de gaire prestigi. I hem d'observar igualment la presència d'un fanatisme religiós, amb els seus miracles, tampoc exemple de progrés històric. I l'historiador d'avui té tot el dret de discrepar obertament sobre el concepte de l'honor i la glòria militar que costà milers de vides humanes.

Heus ací el que pot aportar la commemoració del centenari, més estudis, més recerca, noves interpretacions, desmitificacions i aclariments a les tergiversacions. L'historiador no pot continuar donant per bones dades i interpretacions que són falses. La qüestió és clara: hem de reconèixer tot el que tingué d'heroica i generosa la resistència a l'invasor però sense ocultar res. Els gironins en el seu conjunt van lluitar i sofrir i molts d'ells van morir, en aquella tragèdia, el que mereix tot el nostre respecte. Però hem de saber assenyalar també les contradiccions, els errors (i els seus responsables) i les actuacions forassenyades que van suposar la destrucció i mortaldat més gran que ha viscut Girona en la seva història.

La història dels setges napoleònics és la història d'una tragèdia, probablement la més terrible per a la ciutat. Un invasor destructor, una resistència irredempta amb tots els

Arxiu Municipal de Girona

encerts i errors imaginables, i una immolació inútil. Per això, els setges de Girona s'han de **commemorar**, certament, però no tenim motius per a **celebrar-los**. No van ser una victòria, van ser una derrota. En el sentit més ample de la paraula. En tot cas, hem de guardar la memòria històrica d'aquella gran martellada i extreure'n totes les lliçons possibles. Al capdavall va ser un episodi colpidor que va condicionar l'entrada de Girona a la història contemporània. Que la commemoració del bicentenari ens ajudi a comprendre millor aquella calamitat.

Arxiu Municipal de Girona

Rosa Congost

ELS EFECTES SOCIALS I ECONÒMICS DE LA GUERRA DEL FRANCÈS A LES CORMARQUES GIRONINES

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Des del primer moment vaig intuir que, malgrat la seva senzillesa, el títol que se'm proposava –i que, de fet, vaig consensuar amb els organitzadors d'aquest cicle de conferències– m'obligaria a obrir alguns interrogants. Vaig acceptar el repte que això suposava, tot sabent que molts d'aquests interrogants quedarien sense resposta. Perquè és evident que tota guerra té uns efectes socials i econòmics sobre la societat que la sofreix, però el que no és tan clar és que aquests efectes siguin fàcils de destriar i d'analitzar. La Guerra del Francès, a més, es troba situada en una conjuntura de grans canvis socials i econòmics, podríem dir-ne estructurals, a tot Europa. De manera que podem apropar-nos al tema des de diferents escales d'observació, que van des de l'anàlisi dels efectes socials i econòmics de la Guerra del Francès a nivell estrictament local, a la ciutat de Girona, per exemple, als efectes socials i econòmics de la Guerra del Francès en el conjunt de l'estat espanyol.

Us convido, per començar, a realitzar un petit exercici d'imaginació. Imaginem que no s'hagués produït, fa doscents anys, la Guerra del Francès. La societat gironina actual, seria molt diferent del que és ara? Podem ampliar el marc d'observació a la societat catalana i, també, al conjunt de l'estat espanyol. Serien molt diferents del que són ara? Sempre és inquietant respondre a aquest tipus de preguntes, que de fet, els historiadors tendim, amb raó, a autoprohibir-nos. Però, un cop plantejat, no veig gaire motius, en el nostre cas, per inclinar-nos rotundament per al sí. En part, perquè el fenomen de la Guerra del Francès, i el seu desenllaç final, tenen molt a veure amb el context europeu de l'època. En realitat, resultaria més fàcil respondre positivament

Arxiu Municipal de Girona

a una pregunta molt més àmplia, relativa a un fenomen en el qual els habitants de Girona no hi haurien jugat cap paper. Si no s'hagués produït la Revolució Francesa, la societat gironina actual, seria molt diferent del que és ara? A molts historiadors aquesta pregunta ens provoca, de fet, menys incomoditat que la primera. En part, perquè malgrat els successius debats historiogràfics entorn d'aquest esdeveniment, o potser per aquest motiu, no ens sabem imaginar les societats europees contemporànies sense les profundes petjades que va deixar-hi –o tenim assumit que va deixar-hi– la Revolució Francesa. No en va, la comunitat historiogràfica internacional va convenir fa molts anys en situar en aquest procés la fi de l'època anomenada moderna i els inicis de l'època contemporània.

I és precisament perquè la Guerra del Francès, intrínsecament unida a la Revolució Francesa i per tant inexplicable sense aquest esdeveniment, no va impedir que les societats del segle XIX que la van viure es desenvolupessin de la manera que ara ens sembla que aquella Revolució havia anunciat que es desenvoluparien, que aquell episodi bèl·lic pot ser vist i imaginat, dos-cents anys després, com una mena de parèntesi en la història de les societats que la van conèixer. I és aquesta circumstància la que fa que ens puguem plantejar que segurament la societat i l'economia gironines d'avui no serien massa diferents si la societat gironina de fa dos-cents anys no hagués conegut aquell esdeveniment bèl·lic.

Ara bé, amb aquest plantejament no estem pas dient que aquella Guerra no va ser important ni molt menys que no va deixar petjades profundes en tots els gironins que van viure –o sobreviure– a la regió de Girona durant el període 1808-

Arxiu Municipal de Girona

1814. El títol de la conferència ens obliga a centrar-nos en les possibles petjades de la Guerra en la població, l'economia i el conjunt de la societat gironines. Però abans d'endinsar-nos en aquesta societat concreta voldria esbossar el marc de reflexió general que la historiografia catalana ens proposa per abordar el problema que estem plantejant.

I ho farem de la mà de Josep Fontana, bon coneixedor i sintetitzador del període. En el seu llibre *La crisi de l'Antic Règim i la industrialització*, aquest historiador, fa uns anys, es va formular, a escala catalana, les dues preguntes que ara ens ocupen. Per a la primera, sobre els costos econòmics de la Guerra del Francès a Catalunya, Josep Fontana, després d'haver comentat l'alt cost representat pel subministrament d'aliments per a les tropes, oferia aquesta resposta: "la veritat és que la Guerra es va pagar sobretot amb els tributs, emprèstits i exaccions que es van treure dels camperols". El camp, més que les ciutats, haurien suportat els costos de la Guerra. I entre els habitants del camp, els grups socials més desafavorits n'haurien estat les principals víctimes. Pel que fa a les conseqüències socials de la Guerra, Josep Fontana també es fixava en el món rural, tot assenyalant, com a fenomen més important i decisiu, una acceleració en el procés de trencament de la societat d'antic règim i en la preparació de la societat cap a la revolució liberal. Escoltem-lo:

> "Els pagesos van aprendre que eren discutides la legitimitat dels drets senyorials i del delme, i el cas és que a partir d'aleshores es resistiren a pagar-los"

Arxiu Municipal de Girona

I, més endavant, d'una manera més literària:

> "...les llavors d'un futur diferent del vell ordre establert van quedar sembrades i van anar germinant sota terra".

La mescla de les dues idees que acabem de citar resulta especialment explosiva si la situem en el context historiogràfic espanyol i europeu: estem parlant d'una guerra contra França, el país que passaria a representar en la historiografia espanyola i europea dels segles XIX i XX el model ideal –segurament idealitzat– de fi de l'antic règim. La tesi apuntada per Fontana no només té en compte la difícil situació econòmica viscuda durant la Guerra sinó també l'impacte psicològic que podia tenir en els pagesos catalans l'experiència del domini francès i la seva influència en el nucli de les transformacions socials del segle XIX.

Els coneixements sobre la societat gironina de finals del segle XVIII i començaments del segle XIX són encara molt insuficients. Ara bé, la recerca de les darreres dècades ens obliga a repensar el tema que avui ens ocupa, i també a confirmar i, alhora, matisar, algunes de les idees contingudes en les respostes que oferia Josep Fontana en la seva síntesi. Podem fer-ho, a partir de dues constatacions sobre les dues coordenades –l'espai i el temps– en què és necessari situar i emmarcar tot fenomen històric:

a) Primera constatació: entorn de l'espai. Cada vegada és més evident que la ciutat de Girona de començaments del segle XIX, potser més que altres futures capitals de província, no pot ser estudiada de forma aïllada, al mar-

Arxiu Municipal de Girona

ge de la regió que l'envolta. Si parlem d'efectes socials i econòmics de la Guerra del Francès sobre la societat gironina, hem de parlar d'uns efectes que van afectar la ciutat i el camp. Josep Fontana ja havia insistit en la necessitat de fixar-nos en el món rural. Aquesta territorialitat no és específica del fenomen de la Guerra. Es pot estendre també a altres fenòmens socials que van precedir-la i seguir-la, com l'anomenada crisi de l'antic règim i l'anomenada revolució liberal. Seria un error, doncs, analitzar la història de la ciutat d'aquest període des d'una perspectiva exclusivament municipal.

b) Segona constatació: entorn del temps. Cada vegada és més evident que la societat de finals del segle XVIII era molt més dinàmica i molt més moderna del que la conceptualització com a "societat d'antic règim" ens podria fer pensar. Cada vegada hi ha més estudis que demostren no només el caràcter radical d'algunes transformacions econòmiques del segle XVIII –que coneixem des de fa anys, gràcies a l'obra de Pierre Vilar– sinó també del conjunt de transformacions socials que les van acompanyar.

Aquestes dues idees han canviat força, en les darreres dècades, la nostra visió de la societat gironina de finals del segle XVIII i començaments del segle XIX i també, en conseqüència, la nostra caracterització del trànsit de la regió de Girona d'una societat d'antic règim a la societat liberal del segle XIX. Han influït, doncs, i molt, en la forma de preguntar-nos si, i fins a quin punt, les guerres de finals del segle XVIII i XIX van poder incidir en la manera de concretar-se aquest trànsit.

Arxiu Municipal de Girona

Radiografia de la societat gironina: finals del segle XVIII i començaments del segle XIX

Com era la societat gironina a finals del segle XVIII i començaments del segle XIX? Fixem-nos, primer, en la ciutat de Girona. Sabem que no era una gran ciutat, que ni tan sols albergava la suma de 10.000 habitants. Els testimonis de l'època coincideixen en remarcar un altre fet: la importància de l'Església, tant en termes quantitatius com en termes qualitatius. És a dir, tant en termes de nombre d'eclesiàstics que hi residien, com en termes de rendes i ingressos que percebien el conjunt d'institucions eclesiàstiques. Aquesta importància havia disminuït una mica a partir de 1798 gràcies al procés desamortitzador de Godoy. Durant aquest procés, s'havia fet visible no només l'existència d'algunes fortunes comercials importants, sinó també l'atracció que molts comerciants gironins sentien per la terra, fenomen que es repetiria també en les desamortitzacions del segle XIX, i que reflecteix una altra característica indiscutible de la societat gironina d'aquells anys: la terra era, amb diferència, la principal font de riquesa. La industrialització, el gran canvi associat a la història europea contemporània, arribarà força més tard. L'aprofitament de l'energia hidràulica de l'eix Girona - Santa Eugènia - Salt no serà una realitat fins a la dècada de 1840. Abans de la Guerra del Francès, la fàbrica més important de la ciutat i la regió era el Reial Hospici.

De fet, és aquesta importància de la terra i de l'agricultura el que fa difícil parlar de l'economia i la societat gironines, a finals del segle XVIII, sense fer referència al camp,

Arxiu Municipal de Girona

a la regió de Girona. El que aleshores era conegut, administrativament parlant, com el Corregiment de Girona, coincidia força amb el Bisbat de Girona i abraçava bàsicament les actuals comarques del Gironès, Pla d'Estany, la Garrotxa, la Selva, l'Alt Empordà i el Baix Empordà. Segons el Cens de Floridablanca, realitzat el 1787, vivien en aquest territori prop de 150.000 habitants, xifra que permet relativitzar el paper de capital de la ciutat de Girona. El pes del món rural és indiscutible. La majoria de la població pertanyia al grup de "labradores" o "jornaleros". La simple lectura del nombre d'efectius de cada grup ha pogut donar lloc a alguns equívocs. Per exemple, el percentatge de "labradores" del Corregiment de Girona és molt més baix que en el conjunt de Catalunya. En canvi, el percentatge de "jornaleros" és significativament més alt. Els que estem habituats a treballar amb escriptures notarials de l'època podem explicar aquest fet. Podem corroborar que, en efecte, "pagès" –*labrador* en castellà– i "treballador" són les etiquetes que apareixen majoritàriament a les escriptures gironines, però també que la paraula "pagès" aquí, vull dir a la regió de Girona, es limita a qualificar només una part de la població que en altres llocs de Catalunya mereixeria aquest adjectiu. Aquí només rebien el títol de pagès els habitants d'un mas, ja fos en qualitat de propietaris o en qualitat de masovers. Les dades del cens de Floridablanca ens recorden, de fet, que en l'espai rural gironí no hi havia només masos. Els anomenats treballadors, més nombrosos que els pagesos, sovint eren propietaris d'una casa i unes peces de terra. La diferència més important entre pagesos i treballadors és que aquesta casa i aquestes peces de terra no arribaven a ser

Arxiu Municipal de Girona

considerades com a mas. En certa manera, podríem assimilar el grup de treballadors als camperols dels quals parlava Fontana, per a referir-se als grups socials més desafavorits del camp. Però sabem que alguns treballadors van prosperar i també que molts pagesos masovers vivien en condicions molt precàries i difícils.

Podem fer una aproximació molt més precisa a la societat gironina del 1795 gràcies a un nou cens, relatiu a més de 200 municipis del Corregiment, elaborat amb motiu de la Guerra Gran. La llista tenia en compte que molts dels propietaris de masos que encara s'autodefinien com a pagesos eren, de fet, rendistes. Els avantatges d'aquesta nova classificació social, sobre la qual ens oferia el cens de Floridablanca, és que en aquesta ocasió les "etiquetes" van ser decidides per un grup de gironins, els que constituïen la Junta de Girona. La seva proposta constitueix una mena d'esmena global al cens de Floridablanca, que hagués agradat molt a Pierre Vilar, el qual en el seu moment va lamentar i comentar les dificultats inherents a aquella font. Els membres de la Junta eren conscients que calia diferenciar entre pagesos propietaris i pagesos masovers i, pel que fa als treballadors, sabien que molts d'ells pagaven cadastre i que eren, de fet, petits propietaris. El comentari és clar:

"Los que pasan de meros Jornaleros pero que no se consideran por un menestral *inferior."*

L'estudi d'aquestes llistes deixa intuir que, a l'entorn d'una ciutat de Girona relativament estancada, hi hauria una regió agrària amb un gran dinamisme. Sabem que, efectivament, cada any es concedien centenars de contractes emfitèutics de petites parcel·les de terra que permetien establir

Arxiu Municipal de Girona

joves matrimonis en el món rural. El camp gironí no repel·lia, més aviat oferia atractius.

No és casual que, en aquest context dinàmic, els membres de la Junta de Girona proposessin dues etiquetes noves per a definir dos grups socials: els anomenats hisendats –és a dir, propietaris rendistes, sovint d'origen pagès– i els menestrals –treballadors enriquits. Després de la Guerra del Francès, les dues etiquetes hauran fet fortuna. Els hisendats, una paraula amb evidents ressonàncies rurals, haurà passat a ser l'etiqueta preferida per definir els membres de la burgesia gironina. Els menestrals, una paraula amb clares ressonàncies urbanes, haurà passat a ser l'etiqueta preferida per definir els petits propietaris del camp gironí.

Demografia, economia, psicologia col·lectiva

Reprenem, doncs, el plantejament inicial: l'anàlisi històrica dels efectes socials i econòmics de tot esdeveniment bèl·lic requereix tenir en compte, en una enumeració ràpida de possibles conseqüències d'una guerra, de qualsevol època i en qualsevol espai, diferents tipus de petjades. En la demografia, en l'economia, en la psicologia col·lectiva... tots tres tipus de petjades condicionen la fisonomia d'una societat. Intentarem concretar en l'espai gironí els aspectes més significatius a l'entorn de cadascuna d'aquestes variables.

1. Sobre les pèrdues demogràfiques

En primer lloc, és clar, la petjada en la demografia, que es pot calcular en el nombre de morts, en la reducció de naixe-

Arxiu Municipal de Girona

ments i de matrimonis, i els seus efectes a mig i a llarg termini, en el probable augment de persones inactives, i els seus efectes immediats en l'activitat econòmica. Els historiadors han situat en el període de la Guerra del Francès un període de gran mortalitat, com era d'esperar, però també adverteixen que entre els llistats dels morts als hospitals de la ciutat n'hi ha molts que, de fet, no haurien figurat mai abans entre els llistats dels veïns elaborats anteriorment. D'altra banda, la piràmide d'edat de la població gironina construïda a partir de les dades del cens de 1857, considerat el primer cens modern, reflecteix la minva de naixements del període. Fins i tot si es confirmessin algunes hipòtesis de treball recentment esbossades, segons les quals el creixement de la població catalana durant la primera meitat del segle XIX hauria estat molt menys important del que fins ara havíem pensat, també seria difícil imputar aquest lent creixement a la Guerra. S'haurien de treballar paral·lelament altres hipòtesis associades al conjunt de les transformacions socials i econòmiques de la societat, que també han estat avançades per alguns demògrafs, com la d'una minva important, pionera en relació a altres àrees de la resta de l'estat espanyol, però comparable a l'àrea francesa, de la taxa de natalitat.

2. Sobre els efectes directes en l'economia

El segon tipus de petjada, la petjada en l'activitat econòmica, també pot presentar diferents vessants: les guerres poden generar processos de ruïna i processos d'enriquiment, poden tendir a augmentar o disminuir les diferències socials en els nivells de riquesa. Però no només això: les guerres poden frenar processos de transformació econòmica important o

Arxiu Municipal de Girona

poden accelerar-los. Els historiadors de l'economia fa temps que treballem amb la hipòtesi que sovint és la necessitat la que estimula avenços tècnics inesperats.

Quan pensem en els possibles efectes econòmics d'una guerra en una societat agrària i ramadera, com era la gironina, pensem, en primer lloc, en la possible ruïna i empobriment d'una part de la població, durant la guerra i, en segon lloc, en les possibles dificultats de recomposició de les rendes familiars. Sobre el primer punt, és evident que la Guerra devia provocar algunes destrosses significatives. Els protocols notarials del conjunt de la regió dels anys 1815 i 1816 reflecteixen un volum força important i significatiu de compravendes de masos i cases derruïdes, però no hi manquen compradors interessats i en termes generals, la recomposició sembla que és molt ràpida. La disminució de preus de blat que es produeix durant la dècada de 1820, que és més notable si tenim en compte els elevats preus del blat durant el període bèl·lic, ha permès als historiadors parlar d'uns anys de depressió agrària que, tot i no poder ser imputables a la Guerra, haurien pogut fer encara més dificultosa la recuperació de l'economia d'aquelles societats, com la gironina, que l'haurien patit.

Però algunes recerques recents ens frenen a l'hora de parlar sense matisos de les dificultats i les misèries de la postguerra. Us en donaré un exemple concret. Estem treballant, aquests dies, sobre una font notarial molt rica: els capítols matrimonials. Es tracta d'escriptures formalitzades davant notaris que contenien tot tipus de clàusules referents als matrimonis. El sistema de reproducció social català girava entorn a aquestes escriptures i el valor dels dots aportats per les filles

Arxiu Municipal de Girona

en el moment del matrimoni pot ser considerat com un indicador no només de l'estatus de cada família sinó també de la seva capacitat d'estalvi. Doncs, bé, una comparació entre els capítols matrimonials signats per les famílies gironines entre 1806 i 1819 ofereix uns resultats que ens semblen força significatius. No només s'hauria mantingut el nombre de capítols matrimonials –el que faria poc visibles els efectes demogràfics negatius de la Guerra del Francès– sinó que les famílies gironines haurien mantingut la seva capacitat d'estalvi –que durant la segona meitat del segle XVIII hauria fet un resultat espectacular– i fins i tot l'haurien millorat. Aquesta mateixa tendència s'hauria donat entre els capítols signats per membres del grup social que sobre el paper ocupava l'esglaó més baix de l'esfera social, els anomenats treballadors, que eren els que signaven la meitat dels capítols matrimonials enregistrats (tant el 1806 i 1819).

El resultat d'aquest exercici ens porta a preguntar-nos si durant la Guerra del Francès no s'haurien produït transformacions importants, de caràcter tècnic, que haurien contrarestat i compensat els inevitables problemes econòmics. De vegades, les necessitats generades durant els conflictes bèl·lics creen les condicions necessàries per a la realització de salts qualitatius en els aspectes tècnics. Aquesta tesi, que sembla irrefutable en les grans guerres del segle XX, en els països industrialitzats, també pot ser temptejada en el segle XIX, en societats encara bàsicament agràries. Per exemple, una hipòtesi de treball que s'ha desenvolupat per altres àrees de la península i que podria ser tinguda en compte en futurs treballs és la possible difusió de la patata. Sabem molt poc sobre la difusió d'aquest conreu. Les referències als

Arxiu Municipal de Girona

preus del mercat de Girona d'aquest tubercle apareixen força més tard, i es tracta d'un conreu que amb prou feines apareix referenciat en els contractes de masoveria. Però això no vol dir que els masovers i els treballadors de la terra no haguessin experimentat i conegut, molt abans, els avantatges del seu conreu per al consum familiar.

3. Sobre les possibles repercussions en la psicologia col·lectiva dels habitants de la regió

Finalment, no podem passar per alt que les guerres solen deixar una profunda petjada en les diferents psicologies col·lectives dels individus que conformen una societat, que també pot presentar caràcters molt diferents. L'època és important. Pierre Vilar situa a finals del segle XVIII les condicions propícies –diferents del context de les guerres del segle XVII, per exemple– per al desenvolupament d'una consciència patriòtica espanyola i desenvolupa per aquest període la seva interessant idea sobre el caràcter unanimista –que no vol dir unànim– d'alguns fenòmens històrics.

El territori i, en aquest cas, el veïnatge, també és important. A l'hora de parlar d'efectes socials de la Guerra del Francès, hem de tenir en compte la importància que va poder tenir en la psicologia i la consciència d'uns individus el fet de viure dos conflictes bèl·lics successius –el de la Guerra Gran, durant el període 1793-1795, i el de la Guerra del Francès, durant el període 1808-1814– amb França, un país veí. Durant la Guerra Gran, part de la regió de Girona va ser ocupada pels francesos. Lluitar contra França volia dir, en el cas de la regió de Girona, lluitar contra el veí, el conegut, el país fronterer.

Arxiu Municipal de Girona

La identitat concreta de l'enemic, convenientment situada en el temps i en l'espai, també és important. França era el país veí, però no era un país qualsevol. El 1790 Francisco de Zamora fa constar, en el seu viatge per l'Empordà, que en el mercat de Figueres es parla de la Revolució Francesa. I recordo que em va impressionar força, veure en els arxius empordanesos de l'època, els mots "cituaien" i "cituaiena", mal escrits. La França del període 1793-1795 era la França revolucionària. La França del període 1808-1814 era ja la França de Napoleó. Lluitar contra França podia voler dir, en certa manera, lluitar contra el monstre, contra el país on es decidien grans coses, on es produïen canvis importants.

El fet que la Guerra –o les guerres– fossin contra França, en una època en què França passaria a representar el model de fi de l'antic règim, afegeix un valor específic al fenomen que estudiem. L'impacte psicològic que podia generar en els habitants de la regió de Girona l'experiència del domini francès va poder tenir una segona vessant que no va passar desapercebuda a Josep Fontana: durant aquells anys van ser qüestionats molts drets i rendes de propietat. Des del mateix govern es va qüestionar la propietat eclesiàstica i nobiliària i es van rebaixar quotes de delmes i de rendes. Els pagesos gironins, com a molts altres territoris de Catalunya i d'Espanya havien encetat ja un període de resistència al pagament d'aquestes rendes i delmes. El procés ara es veuria accelerat. I a partir del 1814 el declivi sembla ser inqüestionable. No podem pas dir que la crisi de la renda feudal fos una conseqüència de la Guerra, però sembla força indiscutible que la Guerra va incidir en la mane-

Arxiu Municipal de Girona

ra final de concretar-se aquesta crisi i el declivi definitiu. La Guerra del Francès es revela així no només com a element continuador sinó com a accelerador del canvi social que s'hauria iniciat uns anys abans, un canvi social que els historiadors han tendit a batejar amb el nom de "crisi d'antic règim" i que significa, de fet, l'avantsala de la revolució liberal.

El pas d'una societat d'antic règim a una societat liberal. Reflexions a partir d'un exemple.

No podem dir, doncs, que les guerres amb França endarrerissin el procés de revolució liberal o altres processos de caràcter modernitzant com ara el procés d'industrialització. La lluita dels gironins contra França no va significar una lluita de l'antic règim contra una nova concepció de la societat, representada per França. Durant la Guerra del Francès, els resistents espanyols van celebrar les primeres Corts modernes de la història d'Espanya i es va aprovar una Constitució que apel·lava a la modernitat i al progrés. Moltes mesures dictades per les Corts de Cadis van ser restaurades durant el període liberal.

Per entendre les conseqüències de la Guerra del Francès ens hem de situar en la Girona de 1814, però hem de mirar força més enrere i ens hem de situar en un espai més ampli que el de la ciutat de Girona. Perquè tenim indicis suficients per afirmar que molts processos "modernitzadors" havien començat molt abans. Per exemple, una de les mesures de les Corts de Cadis "per al foment de l'agricul-

Arxiu Municipal de Girona

tura" va consistir en declarar tancades totes les terres de propietat particular, però sabem que feia decennis que el camp català havia conegut un fort procés de privatització de terres i d'avenç de l'individualisme agrari des de mitjan segle XVIII.

Voldria resumir tot el que acabem de dir a partir d'un exemple. A la casa d'un dels homes més actius de Girona, el comerciant Francisco Rosés, hi havia exposat el retrat del seu cavall, "que había sido comido durante el sitio de 1809". I entre els títols conservats hi havia el de Francisco Rosés d'haver participat en el setge de Girona. Ara bé, sabem que el 1809, aquest apotecari, nascut el 1754, havia exercit com a administrador del Reial Hospital Provincial de la Plaça de Girona, cobrant i sumant quantitats considerables –més de 15.000 lliures– a raó d'un ral per cada estada dels malalts.

No és estrany, doncs, que abans que acabés la Guerra del Francès, Rosés va comprar dos masos a dos propietaris arruïnats: el mas Parés de Sant Medir, a un flequer de Sarrià, i el mas Torre de Cerdà de Sant Daniel. En l'escriptura de compravenda, el 1814, el noble Josep Maria de Cerdà, cavaller i advocat de la Reial Audiència de Barcelona, va adduir com a motiu principal el fet de "hallarse la heredad con sus bienes en el estado más deplorable como que es inhabitable la casa". L'heretat passaria a ser anomenada a partir d'aquell moment "Torre d'en Rosés".

El procés d'ascensió social de la família Rosés havia començat molt abans de la Guerra del Francès, a mitjan segle XVIII, quan s'havia instal·lat a Girona Josep Rosés, un revenedor originari de Cervià de Ter, i culminaria molts anys després, quan un altre Rosés adquirís, gràcies al decret

Arxiu Municipal de Girona

desamortitzador, tots els béns i censos procedents del Priorat de Cervià de Ter.

Però quan el senyor Rosés va adquirir aquests béns, durant el període liberal, els veïns de Cervià de Ter van rebre un cop molt dur a les seves expectatives. Des de feia molts anys, els veïns de Cervià havien reivindicat el caràcter comunal de les terres dels arenys que des de mitjan segle XVIII s'havien apropiat els senyors del poble, un marquès i el prior. Durant la Guerra del Francès, el menestral Pere Piernau, que exercia com a regidor del poble, va arrendar les terres entre els veïns. Pel que fa al delme de Cervià de Ter, l'arrendatari del govern francès s'havia posat d'acord, amb el rector de Cervià, a exigir només una vint-i-cinquena part dels fruits. Després de la Guerra, els veïns van ser expulsats de les terres però l'Ajuntament, amb Piernau al davant, van reprendre el plet que havien entaulat amb el prior pocs anys abans de la Guerra.

No em toca a mi parlar de fins a quin punt l'experiència de la Guerra va ajudar a consolidar el sentiment de pertinença a un mateix poble, a una mateixa pàtria, però l'exemple del senyor Rosés i els veïns de Cervià de Ter mostra que a molts contemporanis la Guerra va posar en evidència la societat tal com era, amb les seves desigualtats socials, amb el seu dinamisme social. Veiem, doncs, que d'una manera que podria semblar força paradoxal, l'estudi d'una ruptura, com sempre és una guerra, ens ajuda a prendre consciència del caràcter gradual –no brusc– de la fi d'una societat d'antic règim a una societat nova. Les darreres recerques semblen indicar que, a diferència del que havíem tendit a suposar, la Guerra del Francès no va pas desencadenar aquest

Arxiu Municipal de Girona

procés, que el procés de desmantellament de la societat d'antic règim s'havia iniciat molts anys abans. Però la lliçó que es desprèn d'aquestes recerques no és pas banal, fins i tot per a aquells estudiosos centrats exclusivament en el fenomen bèl·lic: com podem pretendre analitzar adequadament les característiques de la Guerra –i valorar-ne els seus efectes socials i econòmics– si no coneixem bé el context social on es va iniciar i desenvolupar?

Arxiu Municipal de Girona

Ramon Ripoll Masferrer

LA CIUTAT DE GIRONA I LA GUERRA DEL FRANCÈS: URBANISME I ARQUITECTURA

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Un dels aspectes positius d'aquest llibre sobre "Girona i la Guerra del Francès" és que tracta sobre uns fets que succeïren en un espai determinat (la ciutat de Girona) i en un temps concret (1808-1814), des de punts de vista complementaris com són l'historiogràfic, el polític, l'econòmic, el bèl·lic, l'arquitectònic i el sociològic. Després de tractar (en els anteriors capítols) la política napoleònica, la situació econòmica, els setges de Girona, etc., ara ens toca analitzar les conseqüències destructives de la Guerra sobre la ciutat de Girona.

Les quatre preguntes que volem respondre són: en quina situació arquitectònica es trobava la ciutat de Girona abans de la Guerra?, fins a quin punt varen quedar malmesos els seus edificis en els setges de 1808 i 1809?, hi ha una correspondència de deteriorament arquitectònic entre la ciutat de Girona i el territori (fonamentalment els pobles que l'envolten) durant l'ocupació militar francesa? i quina repercussió urbanística va tenir la servitud militar a la ciutat de Girona durant tot el segle XIX?

Quatre preguntes que configuraran els quatre apartats que analitzarem a continuació. En primer lloc, incidirem en l'existència d'una certa precarietat urbana (dels seus edificis i de moltes de les estructures militars) de la nostra ciutat en els anys abans de la Guerra. També intentarem aportar algunes dades concretes sobre la virulència dels atacs sobre les cases de Girona. Hem de dir que en l'elaboració d'aquest treball ens ha sorprès l'estreta relació entre la ciutat assetjada i el deteriorament físic comarcal. Per això, hem volgut també dedicar part de la nostra atenció als efectes negatius de l'ocupació francesa sobre l'arquitectura comar-

Arxiu Municipal de Girona

cal. Finalment, hem cregut interessant mesurar, dins de les nostres possibilitats, com va repercutir la rígida normativa militar (que regeix la ciutat de Girona en els temes d'edificació) en la postguerra.

Sens dubte, tots sabem que les raons que expliquen aquest tema, de la ciutat de Girona i la Guerra del Francès, són molt àmplies tant en l'espai (reflex de la política de bona part d'Europa) com en el temps (que té els seus orígens a finals del segle XVIII i amb una gran repercussió en tot el segle XIX).

Alguns dels aspectes que d'entrada hem de tenir present són: les conseqüències negatives de la servitud militar sobre la ciutat (fonamentalment en les poblacions militaritzades com és el cas de Girona), la nul·la capacitat decisòria dels ajuntaments d'aquestes poblacions per apaivagar la destrossa de la ciutat i el patiment dels seus ciutadans i, finalment, les decisions errònies que prenen molts càrrecs públics que justifiquen i recolzen actuacions militars allunyats del veritable bé comú i dels interessos dels ciutadans. Un conjunt de raons que són (més altres que possiblement desconeixem) les que influeixen en l'enorme destrucció arquitectònica de bona part de la ciutat de Girona.

Per realitzar aquest estudi hem utilitzat material divers obtingut de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA: el fons de la Dominació Napoleònica, el fons de la Junta de Catalunya i el fons de la Comandància d'Enginyers), i de l'Arxiu Municipal de Girona (AMGi: els Manuals d'Acords).

Arxiu Municipal de Girona

1. L'arquitectura de Girona abans dels setges

Les revisions que realitza l'Ajuntament amb motiu dels preparatius de la visita del monarca espanyol (1802) a la ciutat, és una bona font d'informació per conèixer l'estat de l'arquitectura de Girona abans dels setges. El pas del rei per la ciutat (camí de Figueres amb motiu de la visita que realitza al castell de Sant Ferran) obliga a la ciutat de Girona a posar ordre a l'arquitectura i als carrers per on ha de passar el monarca.[1] Els edificis que tenen elements que amenacen ruïna són considerables. Tenim relacionades 39 cases, situades en els carrers principals de la ciutat, amb greus desperfectes. Uns immobles malmesos que es caracteritzen per tenir elements que poden caure sobre els vianants (com són teulades, barbacanes, comunes, llates de volades...).

La situació de les cases més ruïnoses del centre urbà de Girona es troben fonamentalment en el centre de la ciutat (carrer de l'Argenteria i plaça de les Cols). La relació d'habitatges amb greus desperfectes, segons els informes realitzats pels experts de l'època, són:[2]

– 13 cases del carrer de l'Argentaria (núm. 1 segons el plànol adjunt)
– 6 cases de la plaça de les Cols (2)

1 El recorregut del rei fou: porta de l'Areny, carrer de l'Abeurador, plaça del Vi, plaça de l'Oli, carrer de la Cort Reial, carrer de les Ballesteries, porta de França (AMGi: Manual d'Acords, 27/08/1802).

2 La primera relació de cases (de 23 d'agost de 1802) fou realitzada per Francesc Soriano, Gregori Mon i Josep Ylla (AMGi: Manual d'Acords, 1802, p. 149). I la segona llista (de 27 d'agost de 1802) fou realitzada per Josep Ylla, Jaume Galí, Gregori Mon (AMGi: Manual d'Acords, 1802, p. 151).

Arxiu Municipal de Girona

– 2 cases dels carrers de la Cort Reial (3), del Pago (4), de la Ferreria Vella (5), de la Barca (6), i de les places de l'Oli (7), dels Molins (8) i de Sant Feliu (9)
– 1 casa dels carrers de n'Auriga (10), de la Neu (11), dels Calderers (12), de Segimor (13), del Pou Rodó (14) i plaça del Vi (15)

La discussió que mantenen els membres de l'Ajuntament (poc abans de la visita reial) demostra la precarietat de molts edificis de la ciutat i la greu preocupació que tenien per tal d'evitar qualsevol accident a la comitiva reial. Per exemple, Francesc Delàs afirmava que "[...] el poc temps disponible no permetia arranjar tots els carrers que havia de passar el monarca, per la qual cosa aconsellava fer només el que fos absolutament necessari per evitar danys i perjudicis als que transiten pels carrers".[3]

Aquesta certa precarietat arquitectònica i urbana reforça la tesi que Girona era una ciutat relativament deixada, poc arreglada, amb immobles força abandonats, i que tenia poca capacitat per intervenir amb rapidesa per remeiar-ho. A més, hem de suposar que si era ja elevat el nombre de cases amb desperfectes estructurals, devia ser també generalitzat el deteriorament dels acabats i els elements d'ornamentació (paviments, arrebossats, pintures, fusteria, manyeria, etc.). També hem de pensar que l'estat dels edificis situats en els carrers secundaris devia ser igual o pitjor que l'estat dels del centre de la ciutat. Per tant, no seria gens agosarat imaginar que la ciutat de Girona era, en aquells

3 AMGi: Manual d'Acords, 1802, p. 152.

Arxiu Municipal de Girona

anys, poc acurada i que tenia moltes façanes despintades i brutes.[4]

Aquest exemple, com altres que podríem haver citat, ens ajuden a fer-nos una idea més aproximada de la veritable realitat que vivia Girona abans de la guerra del Francés. La situació econòmica de la ciutat no era, per tant, esplèndida. Una característica que queda palesa en l'estat de conservació de molts dels seus edificis (privats i públics), així com de les seves infraestructures (sobretot militars les quals, al capdavall, sempre les havia de pagar i mantenir el mateix municipi amb els diners dels ciutadans). Unes infraestructures defensives que en època de bonança i pau s'arrendaven, com els entorns dels baluards; unes muralles, amb funció de pasturatges i corrals per al bestiar, que són les que varen veure els francesos en el seu primer pas per Girona (el 1808) i que tant van desmerèixer militarment.

2. L'arquitectura de Girona durant els setges de 1808 i 1809

Des del punt de vista del territori, hem de recordar que l'interès de la ciutat de Girona és fonamentalment estratègic. Una situació especial per trobar-se al bell mig del corredor de pas entre la península i França (al nord-est del Princi-

4 Sabem que l'intendent passa les ordres al corregidor per tal que els ciutadans comencin a blanquejar les façanes de les cases de la ciutat i en paguin les despeses. També sabem que les comunitats religioses podien escollir un tros de carrer per adornar. Tot fa pensar que els veïns varen treballar en el doble sentit de pintar les façanes i engalanar-les (AMGi. Manual d'Acords, 03/10/1802).

Arxiu Municipal de Girona

pat), i emplaçar-se a la zona d'estrenyiment geogràfic entre les terres de l'Empordà (que s'obrien cap a França) i les terres de la Selva i del Vallès (que s'obrien cap a Barcelona). Un assentament ubicat a la lleugera pendent de la muntanya (de l'extrem nord-oest del massís de les Gavarres), a la unió de diversos rius (fonamentalment el Ter i l'Onyar), a la cruïlla de camins (el de Barcelona - França, Sant Feliu de Guíxols, etc.) i al centre d'un reguitzell de petits pobles que s'organitzen al seu voltant. Un conjunt de característiques que articulen, funcionalment, la ciutat de Girona i el seu entorn.

D'altra banda, des del punt de vista militar, la ciutat estava dotada dels edificis corresponents (hospital i casernes) que permetien la residència de soldats i la seva assistència, dels sistemes defensius (muralles i baluards), de les fortificacions del seu entorn (castell de Montjuïc, fort del Calvari, fort del Condestable, fort dels Caputxins, etc.). Un conjunt de fortificacions que protegien la zona de la muntanya, la més vulnerable i fàcil d'atacar la ciutat. Finalment, cal citar l'existència d'un espai de seguretat, lliure d'edificacions civils, al voltant de la ciutat de Girona i dels seus castells de 1.500 vares de distància (1.156 metres).

Cal dir que aquest espai lliure de cases, que facilitava la defensa i dificultava l'atac, estava solament ocupat per ravals i algunes masies. Els ravals, o conjunt d'habitatges arrenglerats a les carreteres de sortida de la ciutat (de procedència anterior i fins i tot medieval), estaven formats pels carrers de Pedret, Carme i Rutlla. Tampoc no complien aquesta normativa algunes masies i edificacions aïllades d'antiguitat demostrada. Fora d'aquests casos l'estament

Arxiu Municipal de Girona

militar prohibia les noves edificacions dins aquest perímetre de seguretat exterior de la ciutat, com una de les imposicions que més perjudicaran (tal com veurem més endavant) el desenvolupament urbanístic, social i econòmic de Girona.

Refer les muralles volia dir fer les reparacions corresponents i sobretot haver de tapar múltiples forats realitzats en els murs defensius de la ciutat, com algunes portes i finestres. La part de la ciutat amb una major quantitat d'obertures afectades, sobretot finestres, era la de les cases que tocaven a les muralles del riu Onyar (molts edificis quedaven privats de llum i aire en les dependències que s'obrien sobre aquest riu).

Una de les imposicions més feixugues és la de desempedrar els carrers (1809) i guardar les pedres del carrer del davant de cada casa i a l'interior dels edificis.[5]

La relació entre arquitectura i guerra, en el cas de Girona, la podem il·lustrar amb molts fets puntuals i concrets. Alguns d'aquests successos ens poden ajudar a recordar com els militars utilitzen les característiques de la ciutat per defensar els seus interessos. També, els paràgrafs que citarem a continuació ens poden ajudar a entendre l'estat de tensió dels ciutadans (real i anímic) durant els setges de Girona. Moltes d'aquestes descripcions ens parlen de l'estat lamentable en què van quedar els edificis de la ciutat de Girona, bombardejada pels francesos.

5 AMGi, Manual d'Acords de l'Ajuntament de Girona, p. 59, 60, 62 i 63, juny de 1809.

Arxiu Municipal de Girona

Un exemple d'aquesta tensió és la que es viu (a les 9 del matí del 15 d'agost de 1809) per l'entrada d'un escamot de francesos pel riu Onyar fins a la part de Sant Francesc de Paula. Després es van enfilar per les façanes de les cases (de les muralles de l'Onyar) i es van introduir a la ciutat passant prèviament per l'interior dels edificis. Sabem que aquest intent no va tenir més conseqüències.[6] Això succeeix el dia abans de l'entrada del reforç de 1.000 homes que s'introdueixen a la ciutat pel riu Ter amb una certa facilitat, procedents de la banda de Sant Gregori amb ramats de vaques i ovelles (16 d'agost de 1809).[7] Uns fets que demostren la vulnerabilitat arquitectònica i militar de la ciutat, per bé o per mal, i que els ciutadans en devien ser molt conscients.

Per tant, l'Onyar, que travessa Girona pel mig, era un dels punts més insegurs. Per això, l'activitat defensiva no solament es concentrava en la perifèria, fonamentalment en la zona de la muntanya, sinó que trobem també descrita una activitat defensiva molt important (agost de 1809) dels canons del baluard de Sant Francesc i fins i tot l'activitat que realitza la bateria dels dos canons situats sobre el pont de Sant Francesc del riu Onyar (situat al mateix lloc del pont de Pedra actual).

Malgrat tot, la zona edificada que més pateix els atacs dels francesos és, tal com hem dit, la zona de les muntanyes de Montjuïc i el Calvari. Per exemple, sabem que Montjuïc és el punt que assegurava la defensa de la ciutat i que

6 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 16/08/1809.
7 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74.

Arxiu Municipal de Girona

en el moment que va ser abandonat, els francesos varen tenir el camí lliure per atacar directament les muralles de la zona de la torre de Santa Llúcia, entre el baluard de Sant Pere i la torre Gironella i la zona del quarter d'Alemanys.[8]

La relació entre arquitectura i setge la trobem dramàticament documentada en els escrits de l'Ajuntament que, a més de descriure el patiment que sofreix la població, diu (7 de setembre de 1809) que "[...] després d'un horrorós bombardeig de tres mesos, els edificis de la ciutat estaven derruïts, perdut el castell de Montjuïc, arruïnades gran part de les seves muralles, amb tres esvorancs."[9] Les cartes escrites per l'Ajuntament a la Junta del Principat expressen la frustració dels ciutadans davant la no arribada d'ajuda exterior. Trobem escrits semblants els dies següents (9 de setembre de 1809) en els quals explica que ja fa més d'un any que els gironins han mantingut enterament la guerra i els setges "cruels" i que han quedat arruïnats fins a empobrir-se.[10]

Fins i tot algunes cartes d'Álvarez de Castro (dirigides igualment a la Junta del Principat) ens parlen de la intensitat del foc dels francesos sobre la ciutat i alhora descriuen la situació de destrucció dels seus edificis. Uns documents expliquen com els francesos obrien amb l'artilleria nous esvorancs a les muralles i, fins i tot, com l'exèrcit assetjat sortia esporàdicament a l'exterior per fer recular els assetjadors sense aconseguir-ho (15 de setembre de 1809).[11] Álvarez també descriu que durant la segona meitat del mes de

8 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 19/08/1809.
9 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 07/09/1809.
10 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 09/09/1809.
11 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 15/09/1809.

Arxiu Municipal de Girona

setembre (1809) existien ja tres grans esvorancs a les muralles de la ciutat de Girona a la zona de Sant Cristòfol, Santa Llúcia i els Alemanys, i que (segons les seves pròpies paraules) "[...] les ruïnes de les cases eren espantoses i gairebé no es mantenia dreta una pedra en les seves immediacions (dels esvorancs). Però poc satisfet l'enemic va doblar els focs que dirigia contínuament sobre la ciutat, va acabar de destruir el quarter (dels Alemanys) i tot el que hi havia a l'entorn, i va fer els forats de les muralles encara més extensos i practicables. Els francesos utilitzaven totes les seves bateries, els seus canons i els seus morters per escometre els esquelets de les cases fins a reduir-les a pols i el bombardeig no va parar ni de dia ni de nit durant els dies 17 i 18" (de setembre).[12] No calen gaires comentaris sobre aquests escrits del governador de la plaça en descriure l'estreta relació entre els bombardeigs i la destrucció arquitectònica.

L'explicació de l'atac del 19 de setembre de 1809 (que escriu Álvarez) ens pot ajudar a entendre les situacions extremes de la defensa de la ciutat i la virulència dels atacs sobre la població i els seus edificis: "[...] baixava cap a la plaça de Girona una columna d'uns 2.000 homes pel camí entre el castell de Montjuïc i la torre de Sant Daniel. Una altra columna igual pel camí de Sant Miquel. Una altra, també semblant, s'agrupava a la muntanya de Montjuïc, així com es veia algun moviment de tropes als boscos de Palau [...] Totes elles (uns 6.000 soldats) atacaren al mateix temps els esvorancs de Santa Llúcia, Sant Cristòfol i Alemanys, la

12 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 24/09/1809.

Arxiu Municipal de Girona

porta de França i el fort del Calvari; es van dirigir també a la porta del Socors [...] per totes bandes foren repel·lits [...] tots els forats de les muralles quedaren coberts de cadàvers i despulles com igualment els camins del "Cabildo" i Calvari (uns 1.500 francesos entre morts i ferits) [...]". Sabem que els defensors tenien pocs mitjans de defensa i poques peces d'artilleria, això si col·locades en els llocs més estratègics. Fins i tot ens descriu la que estava situada (un canó d'artilleria) sobre la volta de la catedral.[13] Les baixes d'aquest assalt a la ciutat (19 de setembre de 1809) van ser de 200 individus per part dels defensors (44 morts i 156 ferits), un nombre més de set vegades inferior a les baixes dels francesos.[14]

Les últimes cartes d'Álvarez descriuen la situació límit de Girona i els seus edificis. Per exemple, una d'aquestes missives (dirigides a la Junta del Principat el 7 de desembre de 1809), dóna per perduda la ciutat: "[...] són dos quarts de quatre de la matinada i fa dues hores que l'enemic s'ha apoderat del reducte de la ciutat."[15] En aquells mateixos moments, l'Ajuntament (Julián de Bolívar, Julià Cuffi i Josep de Jonama) descriuen "[...] una gran columna enemiga, el pas de la qual ha durat uns tres quarts d'hora, ha sortit del Pont Major i ha ocupat (s'ha refugiat) entre les cases de Pedret [...]". Relacionen novament guerra i arquitectura.[16] Els últims dies l'Ajuntament (8 de desembre de 1809) descrivia l'estat de la ciutat, de la seva gent, les ruïnes de

13 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 24/09/1809.
14 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 19/09/1809.
15 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 07/12/1809.
16 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 07/12/1809.

Arxiu Municipal de Girona

les cases, i l'actitud d'Álvarez "[...] que tot ho ha portat a l'últim terme del valor [...] i sobretot demana insistentment (a la Junta del Principat) l'arribada d'ajuda i queviures al general en cap Joaquim Blacke.[17] En aquest punt es pot comprovar com l'Ajuntament no tenia ni veu ni vot i com estava al marge de les veritables notícies: Joaquim Blacke (segons documents de l'època que actualment coneixem) havia enviat una carta (10 de novembre de 1809 des de Sant Julià de Vilatorta) on comunicava que no ajudaria la defensa de la ciutat de Girona. Cal dir que aquesta notícia, segons les memòries de l'advocat gironí Andreu Oller (participant de la defensa de Girona) només la sabien, des del 12 de novembre de 1809, Álvarez de Castro, el mateix Oller i tres membres de la Junta de Girona.[18]

El nombre de cases que trobem destruïdes el gener de 1810, segons les dades cadastrals que justifiquen els edificis que no podien pagar impostos per estar enderrocats, és de 233. Som conscients que aquesta quantitat pot estar subjecte a aproximacions i, fins i tot, a equívocs, ja que possiblement no s'hi troben reflectits els edificis públics, els religiosos i les cases semienderrocades. Altres autors han treballat amb números semblants la qual cosa fa pensar que la situació real devia situar-se al voltant d'aquestes quantitats.

Cal dir que el més interessant és conèixer la situació de les zones de la ciutat més afectades per la Guerra, sobretot els carrers del Pont Major, de Pedret, del Carme i de la Rutlla. La relació de cases enderrocades es la següent:[19]

17 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 09/09/1809.
18 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 18 (13), 04/05/1811.
19 AMGi: Manual d'Acords, 07/12/1810.

Arxiu Municipal de Girona

– 46 al carrer del Pont Major (núm. 1 segons el plànol adjunt)
– 33 al carrer de Pedret (2)
– 29 al carrer del Carme (3)
– 19 al carrer de la Rutlla (4)
– 15 fora de la Torre Gironella (5)
– 13 a la plaça de Sant Pere (6)
– 8 al pla de Girona (7) i al carrer de l'Angelet (8)
– 7 al carrer de les Ballesteries (9) i fora de la porta de Sant Pere (10)
– 6 al quarter dels Alemanys (11) i al carrer de l'Argenteria (12)
– 5 als carrers dels Calderers (13) i de la Rosa (14)
– 4 al carrer de Bellaire (15)
– 2 a la plaça del Mercadal (16) i als carrers del Bern (17), Sant Josep (18), de la Barca (19), de la Força (20), pujada de la Seu (21) i plaça de l'Hospici (22)
– 1 al carrer del Martinet (23), de Figuerola (24), de Banyoles (25), Nou (26), del Pallol (27), Sant Domènec (28), Santa Llúcia (29), i Segimor (30)

Des del punt de vista de l'impost del cadastre sabem que el 1810 es deixa de cobrar aproximadament el 25%[20] de l'impost a causa de l'existència de cases derruïdes i camps abandonats, respecte l'any 1808.[21]

20 1.151 lliures, 11 sous i 2 diners que es deixen de cobrar (AMGi: Manual d'Acords, 07/12/1810).

21 4.619 lliures i 4 sous totals de recaptació. Demostració que les contribucions cadastrals es rebaixen la meitat entre 1808-1810 (AMGi: Manual d'Acords, 08/02/1811).

Arxiu Municipal de Girona

La realitat de destrucció arquitectònica reflecteix directament l'estat d'abandonament que pateix la societat. Sabem que, humanament parlant, hi ha una gran quantitat d'individus que han de subsistir mitjançant la beneficència. En aquest cas, és molt significativa l'ajuda que donen moltes parròquies de la ciutat.[22]

Durant la dominació napoleònica de Girona trobem múltiples dades que demostren el deteriorament arquitectònic i com aquesta situació dificulta enormement la recuperació de la vida de la ciutat. Per començar hauríem de recordar la forta relació entre destrucció arquitectònica i dels serveis (clavegueram, aigua potable...), amb les dificultats per eradicar les epidèmies durant aquests anys després dels setges. Per això, podem afirmar que la destrucció de la ciutat va potenciar el deteriorament de la higiene pública de Girona i la va convertir en un focus epidemiològic important tal com ho descriu l'informe d'Antoine Gilly (1810). Aquest farmacèutic francès analitza la salubritat de Girona i troba les causes de les malalties infeccioses que pateix la ciutat en la contaminació de les aigües dels rius, la forta calor dels estius, la infecció de l'aire, la manca de control de les aigües negres i, sobretot, els efectes dels cadàvers mal enterrats. Aquest autor parla dels efectes negatius produïts per la descomposició de

22 Tenim coneixement de la relació de persones que s'acullen a aquestes ajudes parroquials i de l'església fins a un total de 79 individus. La relació de persones dependents de beneficència de les parròquies de la ciutat de Girona el 1812 són: parròquia de la Catedral: 29 persones (5 homes i 24 dones entre 16 i 79 anys). Girona, 11 juny de 1812. Parròquia de Sant Feliu: 68 persones (10 homes i 58 dones entre 21 i 75 anys). Parròquia del Mercadal: 25 persones (6 homes i 19 dones entre 22 i 66 anys). Parròquia de Sant Pere: 14 persones (3 homes i 11 dones entre 18 i 75 anys). ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (4), 21/05/1812.

Arxiu Municipal de Girona

20.000 cadàvers (?) enterrats a poca profunditat a: l'entorn de la ciutat, al jardí de l'hospital militar i als camps i horts (i aconsellava no cultivar-los durant el primer any).[23]

Sabem que la ciutat, ja ocupada pels francesos, va organitzar de seguida la recollida de deixalles com una de les mesures per pal·liar el tema higiènic. Per exemple, s'accepta Pierre Guiraud com a responsable de mantenir neta la ciutat (1813). Aquest ciutadà francès tenia l'obligació d'escombrar cada dia les places del Vi, de les Cols, de l'Oli, de la Presó, de Sant Feliu, etc., i de treure els fems i les immundícies".[24]

Des del punt de vista arquitectònic, coneixem les dificultats de trobar edificis en bones condicions per donar resposta a les necessitats més elementals dels gironins. Per exemple, el baró de Foixà, alcalde de Girona, no troba cap edificació per destinar-lo a escola (1812) "[...] ja que els edificis aptes per aquesta funció estan tots ocupats per les tropes o bé es troben enterament derruïts".[25] També tenim coneixement de la prioritat per reactivar l'activitat de la ciutat, des dels usos més fonamentals als més lúdics, amb l'arranjament dels edificis corresponents. Un exemple d'aquest últim cas és la posada a punt del Teatre de Comèdies en els primers anys després dels setges.[26]

L'altre tema a resoldre era el problema de l'allotjament dels soldats que residien en les cases particulars. Sabem que l'Ajuntament (1812) té com a prioritat condicionar noves

23 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa II bis, (2), 1812.
24 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa XXXI, 31/12/1812.
25 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa IV (6), 23/10/1812.
26 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa XVI, 11/04/1813.

Arxiu Municipal de Girona

casernes per a la tropa. En aquest cas, s'estudien tres convents per adequar-los a la funció de casernes (Sant Martí, Sant Josep i Sant Domènec). Finalment, l'Ajuntament decideix arranjar el convent de Sant Martí que tenia una capacitat per allotjar 500 soldats i 40 oficials.[27] També sabem la intenció d'arranjar i adaptar l'antic convent del Carme per allotjar les funcions de tribunals i de presó de la ciutat.[28]

En relació a les obres urbanes coneixem l'estudi d'arranjament, realitzat per l'arquitecte Ramon Boadella, de l'empedrat de dos carrers (el de Fontanilles i el de Sant Francesc) prop de l'Hospital Militar de Girona.[29] Unes obres que novament les han de pagar els mateixos veïns proporcionalment segons l'amplada de façana dels seus edificis.[30]

Finalment, entre aquestes primeres mesures d'arranjaments arquitectònics i urbans, és significativa la intervenció de replantació d'arbres que es realitza en aquests anys. Per exemple, el 1813 el baró de Foixà escriu al prefecte del Departament del Ter que tots els anys es planten arbres i que enguany se'n plantaran 1.000 unitats per tal de "[...] posar en condicions els passeigs de la ciutat."[31]

27 L'estudi que realitza l'Ajuntament (entre el cost de la reparació / nombre de soldats) dels antics convents de Sant Martí (30.000 fr. / 500 soldats i 40 oficials), Sant Josep (10.000 fr. / 400 soldats), o Sant Domènec (700-800 fr.) per a casernes. Finalment, l'Ajuntament decideix cedir l'edifici de Sant Martí que pagaria 1/3 l'Ajuntament i la resta "el arrondisamiento" (ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa XXII (3), 10/09/1812).

28 Segons l'ordre que es va donar a l'arquitecte Mathey, encarregat de fer les reparacions de les cases de béns nacionals, per tal d'elaborar els estudis arquitectònics corresponents (ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (4), 05/05/1812).

29 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (6), 28/01/1813.

30 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (6), 28/01/1812.

31 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (6), 11/03/1813.

Arxiu Municipal de Girona

3. L'arquitectura de l'entorn de Girona durant la Guerra del Francès

Al començament d'aquest apartat ens hauríem de preguntar: fins a quin punt repercuteix aquesta circumstància de violència, vers una ciutat, sobre el territori que l'envolta? També caldria que ens qüestionéssim: fins a quin punt es transforma el concepte mateix de territori i la manera que la gent el percep durant la Guerra del Francès?

D'entrada, cal pensar que els setges de Girona es vivien de manera viva i directa a tota la contrada. Per exemple, sabem que des del Maresme eren coneixedors de la situació dramàtica de la ciutat dels quatre rius (3 de desembre de 1809) "[...] tot el dia s'ha sentit un vivíssim i terrible foc d'artilleria a Girona. Se suposa que ha estat un cruel bombardeig i que moltes cases (novament es fa palès el tema arquitectònic) han quedat reduïdes a un piló de runes". També trobem documents que demostren la "rumorologia" que contínuament circulava per les terres gironines entre les quals hi havia la que afirmava que la ciutat de Girona acabaria incendiada pels francesos.[32]

D'altra banda, hem de recordar que des del punt de vista social, tot el territori ha de suportar l'obligatorietat dels allistaments de soldats per combatre contra els francesos. Això comporta que els braços útils (destinats normalment a l'agricultura) han de deixar el treball, abandonar les terres i marxar de les cases. Per exemple, en les cartes d'alliberament de

32 Així s'expressa el vocal de la Junta Superior de Girona des d'Arenys de Munt (ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 04/12/1809).

Arxiu Municipal de Girona

presoners (en els anys següents dels setges de Girona) sovint es fa esment de la necessitat de repatriar des de França els soldats extradits, procedents sobretot dels pobles veïns, i s'al·ludeix a l'abandonament de conreus i cases. Per exemple: "[...] Narcís Sunyer de Taialà, del Regiment d'Ultònia, presoner per la capitulació de la plaça de Girona [...] fou un dels que els va tocar la sort d'haver d'agafar les armes, i que la casa i el patrimoni d'en Sunyer pateix un gravíssim detriment per haver solament quedat en aquella casa nens i vells".[33]

El deteriorament econòmic, tal com s'ha comentat en capítols anteriors, va ser molt notable. Sabem que per mantenir el setge de la plaça de Girona els pobles de la comarca havien de pagar contribucions especials "cupos", i que a molts ciutadans dels pobles veïns se'ls exigia donar (per part de l'exèrcit defensor) diners, grans, ramats i fruits. Tenim coneixement de multitud de queixes en les quals s'afirma que: "[...] per mantenir la subsistència dels exèrcits els pagesos s'han empobrit molt".[34] Uns avituallaments que es realitzen sovint amb la promesa que es reintegraran els valors dels lliuraments. Fins i tot el vocal de la Junta de Girona, Ignasi Andreu, expressa (des d'Arenys de Munt) la precarietat de la població del voltant de Girona: "[...] hi ha infinits pares de família que només posseeixen una miserable casa, una o dues vinyes, algun hort [...] i que a penes els queda quelcom per subsistir."[35] D'altra banda, aquest mateix vocal escriu (1 de desembre de 1809) l'obligació, per part de l'exèrcit francès, de donar tots els queviures pos-

33 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (1), 06/02/1812.
34 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 104, 20/09/1809.
35 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 104, 20/09/1809.

Arxiu Municipal de Girona

sibles per conduir-los als setges de Girona, i s'emportaven, de passada, la contribució de molts pobles (la Bisbal, etc.).[36]

Un conjunt de càrregues que deixen molts pobles exhausts de recursos. Per això, no ens ha d'estranyar que alguns ajuntaments demanen endarrerir els pagaments cadastrals com és el cas de Torroella de Montgrí (1812).[37] En aquest sentit, l'alcalde de Palamós, Jaume Vilanova, justifica (1813) la precarietat econòmica de la vila per la manca d'ingressos municipals, durant tota la Guerra del Francès, sobretot perquè s'havia interromput el cobrament de tots els impostos municipals durant quatre anys.[38] Fins i tot, sabem de casos que els francesos obligaven a la gent entre 16 i 45 anys a l'arranjament de camins perquè poguessin passar l'exèrcit i els seus canons.[39] Per tant, les coaccions eren continuades i la desobediència es pagava, fins i tot, amb la vida o bé amb la casa cremada.

Amb tot plegat, no és estrany que trobem alguns pobles en situacions de gran penúria econòmica, de fugida de persones, amb multitud de cases derruïdes o bé simplement destrossades per les flames. Per exemple, a Llagostera sabem que es comptabilitzen 62 cases destruïdes i abandonades (10 de maig de 1812). L'estudi realitzat per dos experts especifica que entre aquestes hi ha 29 cases que estaven totalment derruïdes, 24 que es trobaven deshabitades i 8 que foren cremades.[40] Aquest elevat nombre de 62 edificis malmesos en aquest poble concret, ens pot ajudar a fer-nos una idea apro-

36 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 74, 04/12/1809.
37 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa LIX (5), 06/1812.
38 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa IV (6), 18/01/1813.
39 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 91, 19/01/1812.
40 ACA: Fons Dominació Napoleònica a Catalunya. Caixa XXXI (11), 23/05/1812.

Arxiu Municipal de Girona

ximada de la situació de molts municipis de l'entorn de Girona. El deteriorament de l'arquitectura, en aquest cas, és conseqüència de la violència i la situació d'empobriment que sofreix bona part del territori durant la Guerra.

Un altre aspecte prou interessant és l'aprofitament de les característiques de l'espai territorial com a recurs defensiu. Per exemple, tenen força interès els mitjans, segons els mapes que hem pogut consultar, que utilitzen els veïns d'algunes contrades per comunicar-se durant la Guerra del Francès. En aquest cas, sorgeix la funció del territori no solament com a gran magatzem d'avituallament, sinó com espai comunicatiu que facilita tant la defensa com els atacs esporàdics. Hi ha documents que demostren com els vilatans (d'algunes comarques) s'organitzaven per mantenir-se contínuament informats per la presència dels escamots francesos. Per exemple, el plànol que presentem a continuació indica la manera que s'havien d'organitzar i actuar en cas de perill. La lletra A indica el punt del territori des d'on es podia descobrir els francesos i seguidament informar (mitjançant banderes durant el dia) de la seva presència a les lletres C i N respectivament. I així successivament amb les lletres G, D, N, M...

D'altra banda, interpretem que hi havia, segons aquest mapa, punts on es detectava la presència dels francesos (per seguidament dirigir-se a zones elevades) i disparar tres trets durant la nit. Per exemple, el sentinella que es trobava en el punt del territori de la lletra Z anava al punt on està situat el de la lletra V i donava l'avís, i així successivament.[41]

41 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 19 (12).

Arxiu Municipal de Girona

4. L'urbanisme i la servitud militar de Girona durant el segle XIX

En aquest últim apartat ens agradaria formular qüestions com: fins quan van durar els perjudicis arquitectònics de la Guerra del Francès a la ciutat de Girona?, coneixem les dificultats econòmiques de la represa industrial de la nostra ciutat de la segona meitat del segle XIX, però... fins a quin punt l'endarreriment urbanístic interior de la ciutat de Girona és conseqüència de l'ofegament de les muralles?, o fins a quin punt la militarització de Girona impossibilita el creixement edificable de la ciutat fora de les muralles?

Possiblement la resposta a la poca embranzida urbanística de la ciutat (durant tot el segle XIX) és el resultat de les tres causes alhora. Sabem que la situació de ruïna de molts edificis de la ciutat la trobem present durant tota la primera meitat del segle XIX. Fins i tot sabem de moltes les cases de les quals es demana permís per reedificar (per tant, enderrocades durant la Guerra del Francès) a les acaballes del segle XIX. En aquest sentit, a la primera meitat del segle XIX, se certifica l'estat ruïnós de les cases enderrocades pels bombardeigs. Uns certificats que teòricament havien de donar dret a un ajut que mai es va fer efectiu.

D'altra banda, un dels elements defensius que més perjudiquen els gironins (sobretot durant la segona meitat del segle XIX) són les muralles de la ciutat. Per això, no ens ha d'estranyar que trobem (quan les circumstàncies polítiques ho varen permetre) accions directes de la ciutadania per tal d'enderrocar els panys de muralla que més molestaven. Per exemple, foren els propis veïns (1868) que amb pocs mesos

Arxiu Municipal de Girona

varen enderrocar la major part de les muralles de la zona de l'Areny per les dues bandes del riu i així van alleugerir la trama urbana (a la zona de l'actual plaça de Catalunya i de l'inici de la Rambla de la Llibertat). L'Ajuntament, en aquest cas, va justificar l'enderrocament de les muralles a la zona de les voltes dels Esparters per millorar la ventilació (raó higiènica), la revalorització dels edificis de la zona (raó econòmica) i l'ornamentació (raó estètica).

En aquest cas, l'Ajuntament veia oportú enderrocar: "[...] el vetust i elevat muralló de l'alçada del segon pis, des de la porta de l'Areny fins al magnífic pont d'Isabel Segona" (que el defineix d'elegant ornamentació igual com la resta d'edificis que l'Ajuntament té projectats en aquesta zona).[42] En aquells moments, aquests fets se succeeixen amb molta rapidesa per part dels ciutadans amb el vistiplau de la Junta de Sanitat[43] i l'aprovació definitiva de l'alcalde corregidor.[44]

Pocs mesos després, novament amb el consegüent canvi de govern, es fa un informe (28 d'octubre de 1868) en el qual s'indica que durant aquell any s'han enderrocat les casernes de cavalleria de Sant Agustí i de Figuerola, el cos de guàrdia de la façana de la plaça i la muralla entre el pont de Pedra i la porta de l'Areny. Sabem que el material obtingut es ven (portes, finestres, fustes, ferros, carreus, pedres, teules, rajoles...) i que foren els veïns els que varen rebaixar la muralla, des del pont de Pedra fins a la porta del Car-

42 ACA: Fons Comandància d'Enginyers. IV Asuntos Caixa 545, 2.216, 21/03/1868.
43 ACA: Fons Comandància d'Enginyers. IV Asuntos Caixa 545, 2.216.
44 ACA: Fons Comandància d'Enginyers. IV Asuntos Caixa 545, 2.216, 21/03/1868.

Arxiu Municipal de Girona

me, la mateixa torre del Carme i les seves canoneres, i també la muralla entre el pont de Pedra i la porta d'en Vila. Les raons de l'acció dels veïns són: "[...] perquè els privava de la ventilació i el sol a les seves cases".[45] En aquest sentit, es comencen a veure canvis importants en la mentalitat dels gironins com la de voler que la ciutat (en el sentit modern de la paraula) estigui al servei dels ciutadans.

El més sorprenent és que pocs mesos després un segon informe restauracionista estudia la possibilitat de tornar a fortificar la ciutat. En aquest cas, es justifica que Girona, malgrat l'enderrocament realitzat pels veïns, podria tornar a servir com a plaça militar. S'hi especifica que caldria reconstruir, en cas de necessitat, la torre de la porta del Carme per a ser utilitzat per tiradors i amb la possibilitat novament de col·locar una bateria sobre el mateix pont de Pedra (crear una tap defensiu que controli el curs del riu longitudinalment i contrarestar els panys de muralles enderrocades de l'Onyar).[46]

Finalment, és de gran interès veure les conseqüències que comporta, pel creixement urbà (durant tot el segle XIX), l'aplicació de la prohibició de construir dins la distància de seguretat de 1.500 vares. Trobem multitud d'exemples de prohibicions i fins i tot d'enderrocaments de construccions (en els anys posteriors de la Guerra del Francés) que s'havien realitzat sense el permís de l'exèrcit. També trobem algunes excepcions en casos d'ampliacions de masies situades dins aquesta distància.

45 ACA: Fons Comandància d'Enginyers. IV Asuntos Caixa 545, 2.216, 28/10/1868.

46 ACA: Fons Comandància d'Enginyers. IV Asuntos Caixa 545, 2.216, 08/12/1868.

Arxiu Municipal de Girona

Finalment, per analitzar la importància de la imposició militar sobre el creixement arquitectònic de Girona fora de muralles, ho farem a partir de l'estudi de les peticions d'obra dels gironins adreçades a la Comandància d'Enginyers. En aquest estudi veiem l'estricte control que exerceix l'estament militar sobre la ciutat. La normativa militar obligava que fos la Comandància d'Enginyers l'encarregada de controlar les construccions a l'extraradi de la ciutat durant tot el segle XIX i fins i tot durant els primers anys del segle XX. A les peticions de reforma o nova construcció de qualsevol mena, que realitzaven els gironins a l'entorn de la ciutat, s'hi aplicava l'estricta normativa de seguretat militar. A partir de la segona meitat del segle XIX aquesta normativa estava dividida en zones jerarquitzades (1a zona, 2a zona, i 3a zona) amb graus diferents de restricció segons la seva proximitat exterior a la ciutat. En casos excepcionals es podia recórrer (com fàbriques, salts d'aigua, canalitzacions, etc.) a l'estat de favor per raons de bé públic irrenunciable.

En els 112 permisos estudiats (entre 1814-1906) hi trobem 101 peticions acceptades, 5 de no acceptades i 6 que no saben què respon la Comandància d'Enginyers. Hi ha 59 permisos residencials i la resta estan relacionats amb l'explotació.[47]

47 Cal pensar que moltes peticions (a la 1a zona) demanen fer simples coberts, molts d'aquests casos devia ser l'única manera de presentar un permís per allò que podria ser posteriorment un habitatge. Cadascun d'aquests permisos anava acompanyat per la Reial Ordre corresponent (de 1845, 1856, 1870, 1876, 1879, 1880, 1894, 1902, i 1903). ACA: Fons Comandància d'Enginyers. Sèrie zones polèmiques. Caixes 63, 64 i 72 (1796-1900).

Arxiu Municipal de Girona

Perquè ens fem una idea més exacte en la primera zona de seguretat (uns 500 metres de distància a l'exterior de les muralles) no es podia edificar llevat de casos de simples coberts agrícoles, murs de paret seca, explotació de pedreres,[48] etc. En la segona i tercera zona de seguretat es podia edificar amb condicions volumètriques i constructives. Cada petició va acompanyada per la petició per escrit, els plànols de situació, emplaçament, planta, secció i a vegades fins i tot d'un plànol de l'alçat de l'edifici.

La resposta més usual per part de la Comandància d'Enginyers, a la demanda d'edificar en la 2a i 3a zona, és que s'acceptava solament l'edificació a la planta baixa, segons superfície dels plànols, construït sobre el mateix terreny natural i amb una alçada màxima de 5 metres del ràfec i 7 metres del "caraner", amb parets màximes de 14 centímetres de gruix, i sòcols de paret de pedra de 56 centímetres d'alçada. També s'especificava que els pilars havien de tenir seccions mínimes indispensables per assegurar l'estabilitat de l'edifici, amb coberta de teula (i mai coberta plana), que l'obra de construcció s'havia de realitzar en un any, i sempre complint els Reials Ordres.[49] Una tercera part de l'activitat de construcció i rehabilitació d'habitatges es concentra al carrer del Carme.

48 En els casos abundants de peticions d'explotació de pedreres a la banda de la muntanya s'obligava que el forat fos marcat per l'exèrcit tant en planimetria com en profunditat i que es tapés corresponentment després de les extraccions de la pedra desitjada.

49 Les Reials Ordres més citades són les de: 13/02/1845, 03/02/1880 i 04/10/1881. ACA: Fons Comandància d'Enginyers. Sèrie zones polèmiques. Caixes 63, 64 i 72 (1796-1900).

Arxiu Municipal de Girona

Cloenda

Les dades arquitectòniques comentades continuen demostrant la feixuga càrrega que ha suposat la funció militar en una ciutat secundària i de recursos més aviat limitats com és el cas de Girona, en el seu procés de pas de l'antic regim a l'època contemporània.

Una funció militar que tindrà el seu punt més àlgid en la Guerra del Francès amb unes conseqüències humanes, socials, econòmiques i arquitectòniques funestes. També hem vist com l'arquitectura i la societat són les dues cares d'una mateixa realitat. I fonamentalment que, a diferència d'altres ciutats, Girona viu sobretot el segle XIX com la lluita d'uns ciutadans per recuperar el domini del pols (social, econòmic, cultural i arquitectònic) d'una ciutat flagel·lada per les dificultats, la guerra i les normatives militars.

Hauríem de reconèixer, després de l'anàlisi realitzada, l'excessiu protagonisme de l'exèrcit i les seves imposicions sobre la ciutat envers altres organismes més relacionats amb els ciutadans (com són els ofuscats ajuntaments). Altrament, continuen sense ser gaire clars els mòbils populars que vagin més enllà de la defensa (particular i col·lectiva) d'uns drets materials, de la terra, i fins i tot vitals; i queden més diluïdes (sempre des del nostre punt de vista) les causes d'una altra índole. D'altra banda, hauríem d'aprofundir més en el grau de responsabilitat d'alguns alts càrrecs civils (teòricament ciutadans il·lustrats) que recolzaren bel·ligerantment les actituds de l'exèrcit i que intuïm que varen tenir més protagonisme i responsabilitat en aquells esdeveniments malaurats dels que sovint els hem atorgat.

Arxiu Municipal de Girona

Sens dubte, ens manca dedicar esforços per resoldre molta de la confusió en la interpretació històrica d'aquests anys. Una situació complexa per la diversitat d'actituds, personals i col·lectives (fins i tot contradictòries), que dificulten una lectura més simple dels fets. També hem de pensar que en aquesta multiplicitat de mòbils que varen empènyer molts catalans a agafar les armes, hi té força a veure el tipus d'informació de la qual disposaven en tot moment els gironins (tan local com general) que servia per establir actituds i prendre decisions. En aquest aspecte, trobem moltes dades interessants en alguns documents escrits directament pels qui van viure i patir la Guerra en primera persona.

Per exemple, el relat de l'advocat gironí Andreu Oller (que ja hem citat amb anterioritat) justifica, en vuitanta-tres capítols d'un memorial de mèrits, la seva participació en la Guerra en general i en la defensa de la ciutat de Girona en particular. Andreu explica (a la Junta del Principat) que va assessorar directament Álvarez de Castro, va desplaçar-se personalment diverses vegades de Girona fins al lloc on residia la Junta del Principat per coordinar la defensa de la ciutat, va viatjar per Catalunya a la recerca d'ajudes militars i va dirigir aquests reforços fins a la nostra ciutat. Oller també parla que és el protagonista directe de la relació entre Álvarez i la ciutat, el responsable d'harmonitzar i superar les desconfiances entre els diferents estaments que comanden la ciutat, encapçala la recollida de fons monetaris per a la defensa, ajuda a organitzar la captació i racionament dels aliments durant els setges, etc.[50]

50 ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 18 (13) 04/05/1811.

Arxiu Municipal de Girona

Per això, relats com els d'Oller permeten (en aquesta fase final del nostre capítol) entendre millor les actituds humanes des de dins la ciutat. També ens permeten formular preguntes que incideixen sobre la importància de la informació, o mala informació, que hi ha entre els involucrats en aquesta Guerra (i en els setges de Girona), informació que provoca una acció destructiva tan elevada. Per això, relats com els d'Oller (amb una frenètica activitat per tenir informades totes les parts en la defensa de la ciutat de Girona) ens permeten fer preguntes de caire general com:

Per què arriba a la Junta del Principat com un greu problema el dels militars dissidents de la ciutat de Girona (segons Oller) el 23 de març de 1809? (incideix tant en la sovintejada realitat de la manca d'unitat de l'exèrcit defensor de la ciutat de Girona com en les dades incertes del nombre de militars contraris a la defensa de la ciutat).[51]

Per què més de cent pobles de l'entorn de Girona demanen protecció a la ciutat de Girona? (incideix tant en la desprotecció real dels pobles de l'entorn com en la falsa idea que Girona estava militarment sobreprotegida a l'inici de la Guerra).[52]

51 "El matí d'aquest dia (25/03/1809) la Junta Suprema rep confidencialment una carta de la situació de Girona i el relat de molts ciutadans traïdors, davant la perplexitat d'Oller (cap. 19). Oller desmenteix que Álvarez de Castro i altres gironins siguin uns traïdors (cap. 20). Oller proposa traslladar-se a Girona per verificar-ho. El 25 de març de 1809 pren una corbeta anglesa i arriba l'endemà a Mataró; hi va entrar a la 1 de la tarda del dia 27 (cap. 21). Oller s'entrevista amb Álvarez i algunes altres persones. L'endemà s'acorda separar de la ciutat tres individus mentre que no va trobar indicis de traïdors en les altres autoritats (cap. 22)". (ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 18 (13) 04/05/1811).

52 Oller es dedica a organitzar l'avituallament i augmentar la reserva de la ciutat. Els emissaris francesos fan córrer pels pobles de la Bisbal, Foixà, Pals, Torroella de Montgrí i comarca que el governador i la Junta de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Per què Girona ha de recórrer a la promesa que es tornarien els diners i els elements de valor, obtinguts dels particulars i dels eclesiàstics, destinats a pagar els oficials, les obres de fortificació, els treballs de risc? (incideix tant en la realitat del poc entusiasme de certs estaments urbans a l'hora de deixar elements de valor per aquella causa, com en l'engany de les autoritats sobre uns diners que no es tornarien mai més).[53]

Per què es va allargar tant la resistència malgrat que hi havia a la ciutat entre 90 i 100 morts diaris durant l'últim mes de setge de Girona (segons Oller) a causa de la gana? (incideix tant en la irresponsabilitat comprovada per part dels comandaments de la plaça com en la impossible arribada de reforços exteriors fins a l'últim moment).[54]

---

deixaven que un grup d'enemics anessin impunement per tot arreu i els sacrifiquessin, quan a dins la ciutat hi havia 9.000 homes (mentre que en realitat no arribaven a 3.500 útils) [...] (cap. 24). Més de cent pobles demanen protecció a la ciutat de Girona [...] (cap. 25). Des de Girona (segons l'opinió d'Álvarez) que era inevitable la defensa de Girona ja que la seva caiguda comportava l'esclavitud del territori. Es van concedir armes i municions als paisans de l'entorn per tal de defensar-se dels francesos [...]" (cap. 26).

53 "Al llarg del setge, en necessitar pagues per als oficials, obres de fortificació, treballs de risc i altres despeses indispensables [...] Oller va investigar i va trobar fons i l'obtenció de quantitats crescudes deixades per part de particulars, després d'haver fos a la casa de la moneda les tres quartes parts de la seva plata i tota la de les esglésies a excepció a la destinada al culte diví. Oller va proposar a la Junta que aquests préstecs es retornarien en el moment que arribessin els fons que entrarien a la ciutat durant el setge" (cap. 31). (ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 18 (13) 04/05/1811).

54 "Decidiren els cinc individus en conjunt enviar un missatger a la Junta Central resident a Sevilla, amb una durada d'anada i tornada d'11 o 12 dies [...] (cap. 43). Es va saber després que el missatger havia travessat feliçment la línia del setge (cap. 44). El novembre, Girona més que morada de vius era d'esquelets i calaveres que es movien; els soldats, pocs que s'aguantaven drets, necessitaven l'ajuda del fusell o d'alguna paret. De 90 a 100 eren les víctimes diàries de la gana. El bombardeig era terrible des de Montjuïc amb moles extraordinàries de 14 polsades sobre la pacient ciutat [...]" (cap. 45). (ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 18 (13) 04/05/1811).

Arxiu Municipal de Girona

Al capdavall, una guerra que va comportar unes conseqüències de desengany important per a la major part dels ciutadans. Un desencís que s'aprofundeix pel tracte indiferent que rep de la monarquia espanyola (tant en la nostra ciutat com en la resta del Principat) en l'allargassada postguerra, i que ben segur va ajudar a fer entendre que les il·lusions dels ciutadans del nostre país calien millor fortuna lluny del marc enganyós de les grans monarquies i dels estats imperialistes europeus. Ben segur que els catalans varen començar a cercar nous somnis que, després d'aquells irracionals esdeveniments, es materialitzaran en gran mesura en el nacionalisme català (cultural, econòmic i polític a partir de la segona meitat del segle XIX) com a camins de pau i progrés.

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

FIGURA 1: Les cases amb elements perillosos a Girona en el 1802 (dibuix: Ramon Ripoll).

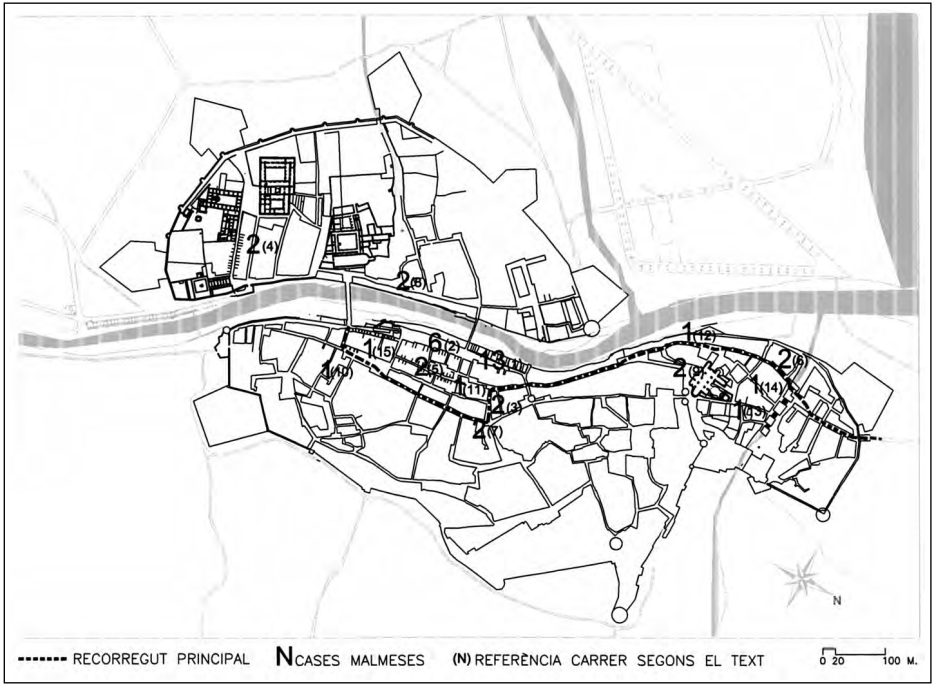

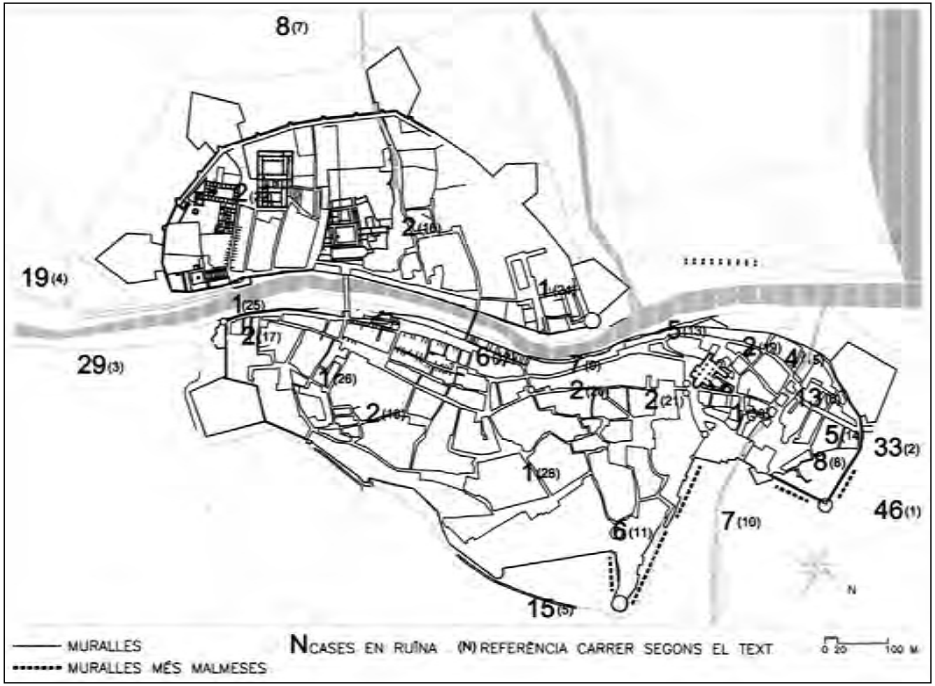

FIGURA 2: Les cases enderrocades a Girona en el 1810 (dibuix: Ramon Ripoll).

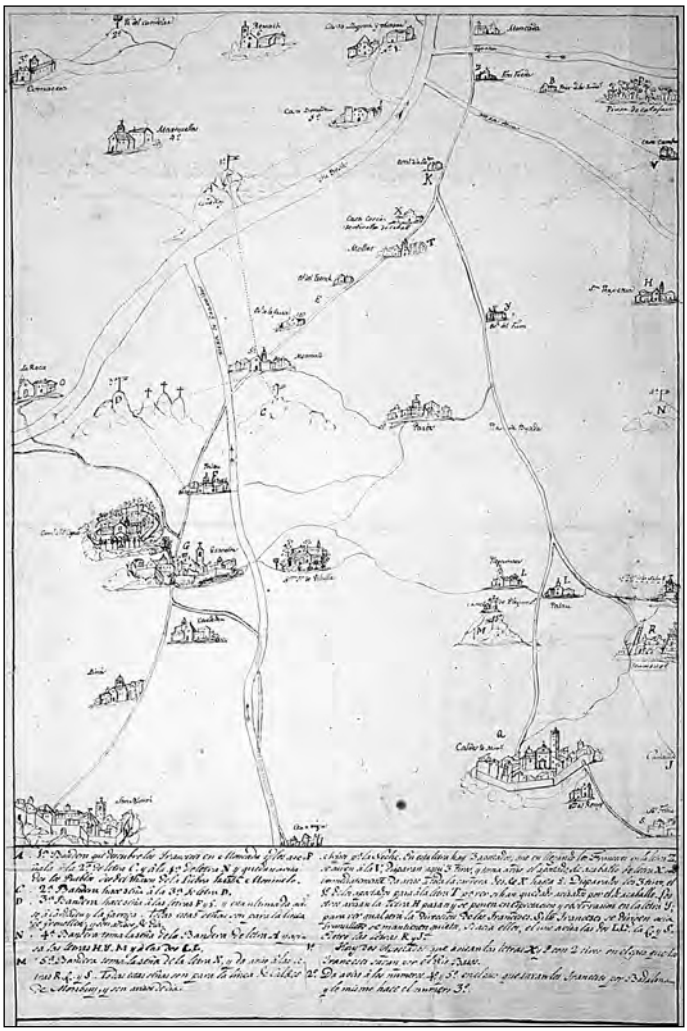

FIGURA 3: Mapa de comunicació per avisar de la presència dels francesos entre els residents de la zona del Vallès Oriental. ACA: Junta Superior de Catalunya. Caixa 19 (12).

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

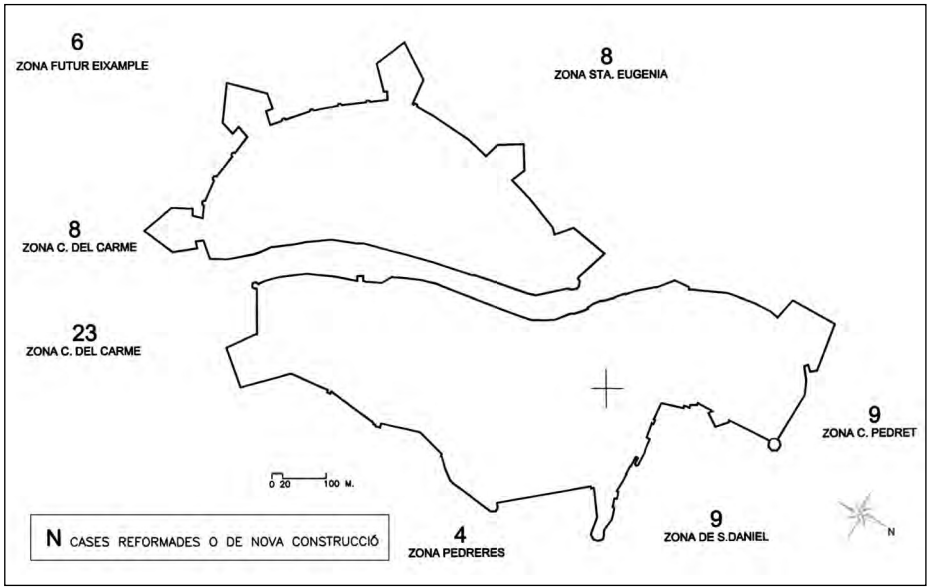

FIGURA 4: Permisos d'obres acceptats per la Comandància d'Enginyers (de reforma o de nova construcció d'habitatges), a l'exterior de les muralles de Girona entre 1814 i 1904 (dibuix: Ramon Ripoll).

Genís Barnosell

MEMÒRIA I MITE DELS SETGES DE GIRONA, 1808-2008

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Durant prop de dos segles, la participació gironina a la Guerra del Francès s'ha recordat sobretot a partir dels setges que va patir la ciutat el 1808 i 1809. De tots aquells fets ens n'han quedat, d'una banda, unes quantes "memòries", com la del vicari de Roses refugiat a Sant Jordi Desvalls mossèn Antoni Perich, de l'argenter gironí Miguel Feu o del brigadier Blas de Fournas. De l'altra, algunes de les cròniques del segle XIX destinades a ser publicades van ser redactades per protagonistes dels fets, com la de l'enginyer militar en cap de la ciutat Guillermo Minali, del franciscà Manuel Cúndaro o del metge Josep Antoni Viader. Ara bé, la recollida dels records de la multitud de gironins que van viure a la Girona assetjada no era un gènere que es practiqués aleshores (ni a Girona ni enlloc), ja que no eren les memòries, complexes i contradictòries, dels protagonistes el que es pretenia recollir, sinó ben al contrari, des d'un moment molt inicial el que es va fer va ser intentar construir un relat, amb aparença de científic, que esdevingués la veritat dels fets i que pogués ser objecte de commemoració i de transmissió als gironins, als espanyols i a la posteritat.

Ja fa uns anys, en canvi, Lluís M. de Puig va afirmar sobre la historiografia dels setges que "hem de considerar la major part de la literatura sobre els setges gironins com una aproximació absolutament parcial, si no és tendenciosa, al problema real. Des dels Cúndaro als Grahit, dels Claudi Girbal als Pla i Cargol, llevat de les dades inescamotejables de la seqüència dels esdeveniments, la resta o és literatura xovinista, evocació subjectiva i gratuïta, parcial i carregada de prejudicis, o pura i simple lloança, triomfal i èpica, d'unes virtuts i unes actituds més que discutibles,

Arxiu Municipal de Girona

sovint inacceptables històricament." Cal dir que Lluís M. de Puig es va quedar curt. El relat tradicional dels setges no només ha aportat una interpretació heroica o xovinista dels fets, sinó que ha construït una seqüència d'esdeveniments que dóna suport a aquesta interpretació i que, lluny de constituir el punt de partida de noves investigacions, ha de ser ella mateixa posada en qüestió. Les perspectives crítiques sobre els setges no sempre ho han fet i el cost ha estat substituir una història mítica per una història antimítica igualment desenfocada. Un exemple ben clar d'això és el pamflet que Diego Ruiz i Prudenci Bertrana van publicar el 1910 sobre "La locura de Álvarez de Castro". Assumint plenament la visió tradicional dels setges que havia redactat Emili Grahit, es van limitar a convertir l'heroic Álvarez de Castro en un "paranoic" i els coratjosos gironins en masses, preses d'un estat patològic generalitzat. El resultat va ser una anàlisi molt desenfocada de la psicologia del militar –de qui, lluny de ser "boig" s'ha pogut afirmar que no presentava "cap indici de trastorn patològic de natura psicòtica"– i, lluny de qüestionar els resultats de Grahit, no feren més que abonar la tesi de la suposada unanimitat dels gironins en la defensa de la ciutat –una tesi que encara es va repetint de treball en treball.

El que pretenem a les pàgines següents, doncs, és desconstruir la interpretació tradicional dels setges, alguns elements de la qual han pervingut fins als nostres dies. El concepte apropiat per a descriure aquesta visió dels setges és el de "mite" i parlarem, així, del "mite dels setges". Entenc per "mite" no pas una narració fabulosa purament inventada, sinó una narració que, tot i basar-se en fets reals i pre-

Arxiu Municipal de Girona

tendre a vegades ser una descripció científica d'aquests fets, incorpora elements que la converteixen en una fixació ideològica de caràcter irracional o sentimental que es caracteritza per la seva imprecisió conceptual i la seva capacitat de suscitar adhesions. En definitiva, el mite és una narració que simplifica la realitat en profit d'idees més simples que solen ser susceptibles d'ús polític.

El mite dels setges té diversos elements. En destacarem quatre: com a escenari, una ciutat pràcticament o del tot indefensable; com a actor fonamental, el poble gironí, suposadament unànime en la defensa; com a acció, la defensa heroica de la ciutat quan tot hi estava en contra. I, finalment, l'absència clamorosa de qualsevol anàlisi seriosa de l'enemic, presentat sempre de manera simplista i tosca, sense tenir en compte per a res les condicions reals en les quals actuava.

L'escenari: una ciutat indefensable

El primer element del mite, l'escenari, és la ciutat de Girona, considerada indefensable, o gairebé. "Prescindiendo de lo defectuoso de sus fortificaciones, estaban entonces éstas, unas cuarteadas, otras cubiertas de arbustos y malezas, y todas desprovistas de lo más necesario. Corrigiéronse posteriormente algunas de aquellas faltas, sin que por eso creciese en gran manera su fortaleza", de manera que "se ve cuán flacas eran éstas y cuán desventajosa su situación. Enseñoreada por los castillos, tomado que fuese uno de ellos, particularmente el de Monjuich, quedaba la ciudad

Arxiu Municipal de Girona

descubierta, siendo favorables al agresor todos los ataques". A més, calien de deu a dotze mil homes per defensar-la, i no es tenien ni de lluny. Aquesta descripció del Conde de Toreno la trobem, en gran mesura, tant a les avaluacions militars de l'època com a la historiografia posterior –que, de fet, no fa gran cosa més que repetir-les.

El model gironí d'inicis del segle XIX no tenia res d'estrany: sobre una ciutat ja existent, s'havien construït noves defenses segons els nous criteris de l'època moderna. A Girona, certament, aquesta tasca va quedar a mitges, especialment a la zona del Mercadal, ja que els nous baluards construïts no podien substituir el que hauria d'haver estat una línia defensiva a l'estil Vauban, la pressió urbanística havia adossat cases a diversos trams de les muralles, i només Montjuïc va poder ser considerat per un avaluador militar de l'època d'"estado mediano". Prenent com a punt de comparació les fortaleses construïdes a l'època moderna, era impossible que Girona rebés una valoració positiva, més si tenim en compte que davant de l'artilleria i de les tècniques d'assalt que s'havien desenvolupat, una forta corrent d'opinió al llarg del segle XVIII va arribar a qüestionar l'eficàcia real de qualsevol tipus de fortificació. A més, en les valoracions franceses –que van considerar la ciutat de Girona com a irrellevant des d'un punt de vista militar– s'hi afegia el fort menyspreu amb què, de manera invariable, els militars francesos valoraven tot allò que feia referència a Espanya.

D'altra banda, no sembla que les defenses de la ciutat i del castell de Montjuïc s'haguessin conservat adequadament en el darrer tram del segle XVIII. Ara bé, aquesta situa-

Arxiu Municipal de Girona

ció no tenia gaire res d'estrany: molt sovint els sistemes defensius eren descuidats, ja fos en moments relativament llargs de pau, ja fos simplement per manca de recursos. Si arribava un conflicte, tot plegat s'arranjava el millor que es podia, reforçant les muralles, netejant les àrees de tir i muntant una artilleria que molt sovint es trobava desmuntada. Això és, precisament, el que es va fer a Girona, com ho va explicar molt bé l'enginyer militar que ho va dirigir, Guillermo Minali, en unes pàgines que han estat sovint copiades, fins i tot literalment, en obres posteriors, però en les quals aquesta tasca perd bona part de la significació que tenen en l'obra original. Aquesta tasca de reforç de les fortificacions es feia amb sacs de terra i feixines, forrant el terra i les parets de determinats llocs amb taulons (a vegades reforçat amb terraplens o marges de terra), posant sacs de terra a les parets exteriors de les torres, aixecant els glacis de les muralles amb terraplens, tapiant portes o finestres massa exposades, i aprofundint els fossats o desenrunant-los. Tot això pot semblar molt fràgil, però en realitat no ho era tant. En primer lloc, els projectils que es llançaven contra les muralles no eren les "bombes" explosives actuals sinó "boles" de ferro que tenien la funció d'enrunar aquestes defenses amb el seu impacte –d'aquí l'ús defensiu de tot allò que el podia amortir. Els projectils explosius eren disparats per morters i obusos, de tir curvilini, per atacar l'interior de la ciutat o del fort, i provocar-hi incendis, enrunar les cases o escampar-hi metralla. En segon lloc, era també a través d'elements semblants –sacs, feixines, etc.– que els assetjants construïen les seves trinxeres per instal·lar-hi l'artilleria o aproximar-se a la plaça assetjada. Així, un

Arxiu Municipal de Girona

setge esdevenia, en primer lloc, un duel d'artilleria diürn en el qual es procurava destruir les defenses que es feien o refeien durant la nit. L'objectiu de l'assetjant era desmuntar l'artilleria de la plaça i obrir "bretxes practicables" a les seves defenses –és a dir, forats adequats a les muralles per llençar un assalt a través d'elles–, i l'objectiu de l'assetjat impedir que aquesta tasca es pogués dur a terme, destruint les obres de fortificació que s'erigien al seu voltant.

Finalment, l'orografia de la zona va complicar molt les coses a l'assetjant. Efectivament, si bé la zona més dèbil era la del Mercadal, els francesos no gosaren muntar l'artilleria en aquesta zona, entre altres raons, a causa de l'amenaça de riuades –fet que efectivament s'esdevingué i que hauria inutilitzat totalment la seva artilleria. Així no tingueren altre remei que atacar primer Montjuïc (fet que tenia els seus avantatges ja que conquerir Girona sense la seva ciutadella posava a l'abast dels canons espanyols tota la ciutat). Però conquerir Montjuïc va resultar molt complicat a causa del fet de ser una fortalesa de tipus relativament modern, de l'orografia del lloc i de les característiques del terreny, que dificultava enormement la construcció de les trinxeres. En definitiva, si bé Girona no era un model de ciutat emmurallada, les seves defenses resultaren ben lluny de ser "inservibles".

Els actors: una guarnició i un poble unànimes

El segon element del mite és la unanimitat de la població en la defensa de la ciutat i la seva aliança amb la guarnició,

Arxiu Municipal de Girona

determinats ambdós a defensar a ultrança la ciutat dirigits per Álvarez de Castro, la figura del qual és també un element important del mite, però que no tractaré aquí, fora d'algunes lleus indicacions. Com llegim en un diari de finals del segle XIX, "tots los habitants de Gerona, sense escepció, militars, clero secular y regular y paisans y després fins les dones" els que "lluytaren y moriren pera mantenir la independencia de la Pátria" –en una opinió repetida en obres publicades des del moment mateix dels setges. No hi ha dubte que hi hagué una base social disposada a la defensa de la ciutat, però l'aparent unanimitat té raons prou més complexes.

Hi havia, en primer lloc, la por al saqueig, que a l'època moderna es considerava una recompensa legítima pels soldats. Especialment, la major part de tractadistes militars estaven d'acord en què les ciutats podien ser legítimament saquejades si no es rendien abans que els assetjadors instal·lessin la seva artilleria. Cal recordar que aquesta fou l'amenaça feta pels francesos a Girona el juliol de 1808, les notícies de la crema de pobles per part dels francesos eren freqüents, com en el cas de Mataró, i que, ja caiguda Girona, les preses de Lleida (maig de 1810) i Tarragona (juny 1811), després dels respectius setges, va culminar en matances i saqueigs. En definitiva, el saqueig de les ciutats era una pràctica de guerra habitual, de manera que una vegada presa la decisió de resistir era difícil de fer-se enrere.

En segon lloc, la resistència al primer atac (que va tenir lloc el 20 de juny de 1808 i que no es pot considerar un setge des de cap punt de vista) i la victòria en el primer setge (el segon de la historiografia tradicional, el juliol – agost de

Arxiu Municipal de Girona

1808), en el qual la ciutat va ser desbloquejada per una columna de socors, devia alimentar l'esperança de ser socorreguts en el segon setge (el tercer de la historiografia tradicional, el maig – desembre de 1809) –una esperança alimentada per la cúpula dirigent.

Finalment, cal tenir present que la cohesió de la ciutat va ser mantinguda aplicant mecanismes molt clàssics de disciplina militar. Als exèrcits de l'època la deserció estava penada amb càstigs draconians com anar a servir a galeres o la pena de mort. Va ser així com en gran part es va mantenir l'ordre a la ciutat: estenent als civils el codi de comportament militar. Només cal recordar el ban gironí d'1 d'abril de 1809, elogiat sempre per la historiografia tradicional com a enèrgic i valerós, que no és sinó una mostra clara del que diem, ja que amenaçava amb pena de mort qualsevol que gosés tan sols pronunciar la paraula rendició. La presència de tropes professionals a Girona, encara que en nombre reduït, va ajudar també a mantenir tant la disciplina com la capacitat de combat.

L'acció: una defensa heroica

Tal com el mite la presenta, l'acció fa la funció de magnificar els actors, ja que substitueix les mancances de l'escenari. És a dir, en una ciutat indefensable, només una resistència heroica com la gironina explica que els francesos fossin rebutjats tantes vegades i que la ciutat només capitulés quan ja era físicament impossible de continuar resistint. De fet, una interpretació així és un *topos* relativament

Arxiu Municipal de Girona

comú en la literatura militar, que es presenta en el cas gironí sense característiques gaire especials.

En el cas de Girona, entre els diferents elements d'aquest *topos*, les motivacions per a la resistència que trobem en les versions tradicionals són sempre una combinació de tres valors fonamentals: la fidelitat al rei, la religiositat i el patriotisme, que es presenten, sovint de manera força confusa, associades a una acció pròpiament dita definida per un camp semàntic associat al coratge, l'heroisme i a valors "nobles" i cavallerosos. L'arrel profunda d'aquest comportament se sol situar en el propi ésser dels gironins i en la solidesa de les seves conviccions, de manera que "acció" i "ser" es confonen. Els gironins "eren" heroics, valerosos, religiosos, coratjosos i patriòtics, i així es comportaven, esperonats per l'exemple i la personalitat del seu cabdill, Álvarez de Castro. No hi ha lloc, en el mite, per a l'ambigüitat o el dubte. No s'oscil·la entre la covardia i l'heroisme. La determinació de resistir no conviu amb el dubte sobre si seria millor rendir-se. Senzillament, es lluita i es prega.

Aquest comportament heroic i desinteressat permet, gràcies a l'excepcional direcció militar, una defensa racional i lògica de la ciutat, que obté innombrables èxits parcials i que causa, en tot cas, un conjunt enorme de baixes als assetjants, absolutament desproporcionat amb les baixes causades als defensors. En aquest sentit els relats historiogràfics han estat totalment deutors d'un tipus de documentació que és un veritable monument a l'art de l'exageració: el "parte" de guerra. Efectivament, aquest gènere literari minimitza per definició les pròpies pèrdues, exagera les del contrincant, converteix qualsevol engruna d'èxit en una victòria

Arxiu Municipal de Girona

i defineix les derrotes com a retirades per a prendre noves posicions o, anant molt malament, com a retirada al punt de partida inicial. Si la iniciativa militar gironina fracassa, serà només per la suposada massiva superioritat de recursos dels francesos. És només per aquesta circumstància que cal evacuar les torres avançades de defensa de Montjuïc (els reductes de Sant Narcís, Sant Lluís i Sant Daniel), que cal evacuar el mateix Montjuïc, o que fracassa una operació d'entrada de queviures a la ciutat. Però enmig de l'apologia de les virtuts guerreres dels gironins i de les derrotes infringides als francesos, el propi fracàs esdevé una qüestió tan secundària que hom acaba pensant que el que s'està explicant és la progressiva expulsió dels francesos dels volts de la ciutat i no, com era en realitat, el progressiu encerclament dels gironins dins d'un clos cada vegada més reduït i més destruït. La conversió en veritat absoluta de les notícies militars espanyoles i la negativa sistemàtica a donar crèdit a les notícies franceses acaben convertint en incomprensible el propi procés històric.

I tanmateix, és cert, que la defensa de la ciutat és un procés força excepcional. Però fer pivotar l'explicació al voltant del "coratge" gairebé sobrenatural dels gironins –un concepte, al capdavall, no gaire ben vist per molts dels tractadistes militars de l'època– és molt insuficient. Més aviat, cal tenir present que la ciutat no era tan indefensable i que la "determinació" de lluitar –un concepte més ampli que el de "coratge"– es va fonamentar en una combinació d'elements diversos, entre els quals foren fonamentals l'existència d'una base social disposada a fer-ho, un nucli de tropes professionals (bàsicament el Regiment d'Ultònia) i una dis-

Arxiu Municipal de Girona

ciplina estricte que va anul·lar qualsevol intent de dissidència. Una altra part de l'explicació de la llarga durada del setge resideix en una de les clamoroses absències de l'explicació tradicional: l'exèrcit assetjant.

L'absent: l'exèrcit assetjant

L'exèrcit assetjant apareix en la historiografia tradicional, des de Grahit a Pla i Cargol, passant per Carles Rahola, només a partir de referències retòriques i mancades de tota anàlisi. D'una banda, és el millor exèrcit del món. De l'altra, contraposat a la resistència gironina, la seva actuació esdevé impotent i gairebé patètica. La imatge que se'n transmet és el negatiu de l'actuació gironina: davant d'uns combatents espanyols patriotes i religiosos, els soldats assetjants són presentats com a esclaus de Napoleó i com a autòmats; davant la suposada unanimitat governant-poble en la defensa gironina, Napoleó és presentat una vegada i una altra com a aïllat de la població francesa; davant l'ordenada defensa de la ciutat, les accions franceses són considerades fruit de la desesperació i la ràbia, i mancades de tota racionalitat; l'acció heroica i valerosa gironina té el seu contrast en la covardia i "terror pánico" dels soldats assetjants; les mínimes pèrdues gironines, en canvi, es corresponen amb les enormes que sofreixen els assetjants. Aquest plantejament ja el trobem a l'època per motivar els gironins a continuar la defensa i es reprodueix en moltes obres posteriors. L'exèrcit a què fa referència el mite no és un exèrcit real, és un exèrcit de cartró pedra, una

Arxiu Municipal de Girona

imatge estereotipada que en cap moment no té en compte ni les característiques reals ni les condicions històriques concretes en què actuaven els assetjants. Grahit és un bon exemple de com es manté aquest plantejament, malgrat reproduir textos francesos. Així, en la descripció de l'assalt del 19 de setembre de 1809, reprodueix de les memòries de Saint-Cyr la discussió que hi va haver entre els comandaments de l'exèrcit assetjant sobre si les bretxes eren prou practicables o no, fins i tot els arguments dels que deien que no, i reprodueix igualment els comentaris de Saint-Cyr sobre la desmoralització que guanyava l'exèrcit assetjant. Però arribat el moment de descriure l'acció tot això és oblidat i l'èmfasi es posa de nou en el valor i ardidesa dels gironins. De manera repetida s'insisteix en el "valor verdaderamente heroico", en els gironins "animosos y bien dirigidos" i en com lluitaren "a pecho descubierto, despreciando los fuegos enemigos y los techos y paredes que con estruendo a su alrededor se desplomaban acribilllados por los proyectiles de las baterías sitiadoras", en la seva "serenidad". Una vegada més, el valor gironí s'imposa als condicionaments materials. Al revés: els enemics sortiren de les seves trinxeres i hagueren d'avançar molt poc tros a "pecho descubierto" i pogueren de seguida instal·lar-se en la mateixa bretxa. Assumint que els assetjants lluitaren durant més d'una hora, l'acció acaba contraposant el valor ja citat dels gironins amb la "fuga" que els assaltants acaben emprenent "precipitadamente" i amb "desórden", en la qual el foc dels defensors acabava de "atolondrarles en su desaliento". Com a conseqüència lògica, nous desertors es passen al bàndol dels

Arxiu Municipal de Girona

herois. En citar altre cop la versió de Saint-Cyr de l'assalt, la valoració no pot ser més rotunda: "aquí como muchas otras veces al ocuparse del sitio de Gerona fantasea a su gusto".

Per posar només un exemple del tipus d'anàlisi que cal fer, es pot citar la composició d'aquest exèrcit assetjant. Per Carles Rahola, que posà uns certs límits a la lloança èpica, l'exèrcit assetjant era definit com "les àguiles imperials, arreu victorioses, que miraven de fit a fit el sol i no reculaven davant de cap obstacle". Una anàlisi de la seva composició real ens mostra algun regiment de tropes veteranes, però també un exèrcit molt més multiètnic (napolitans, italians del nord, alemanys, francesos) que la mitja dels exèrcits napoleònics –fet que dificultava la seva coordinació–; amb elevats percentatges de tropes provinents de reclutes i de regiments de guàrdies nacionals, poc foguejades i amb escassa preparació militar; amb una presència important de tropes napolitanes caracteritzades per la seva indisciplina, i amb greus divergències entre els seus comandaments, especialment entre Verdier –comandant de l'exèrcit de setge– i Saint-Cyr –comandant de l'exèrcit de bloqueig i cap de Verdier. Pel que fa a aquesta darrera qüestió, quan Verdier va llançar l'assalt a Girona el 19 de setembre de 1809 havia demanat més tropes a Saint-Cyr, i li van ser denegades. Així, quan la seva avantguarda va travessar les defenses gironines i va arribar a la plaça dels Lledoners, Verdier es va trobar que no tenia més tropes per continuar l'assalt. Si Saint-Cyr li hagués proporcionat dos o tres mil homes més, difícilment la ciutat hauria pogut resistir.

Arxiu Municipal de Girona

Versions del patriotisme

Una última qüestió que cal esmentar és que, amb algunes variacions, aquest mite s'ha posat al servei d'interpretacions ideològiques molt diverses i, especialment, contra el que es creu comunament, no és només un mite espanyolista. Així, en la historiografia liberal i nacionalista espanyola del segle XIX hi trobem el patriotisme espanyol combinat amb la lloa de les aportacions dels naturals dels antics regnes. Una proclama feta a Cadis el 1812 afirmava que es venjarien Roses, Girona i Hostalric; es lloava el "valor" i l'altivesa dels catalans, dels quals es deia que eren "incapaces de doblar jamás el cuello á la esclavitud" i es pronosticava que "volverán para Cataluña los tiempos gloriosos de Roger de Lauria".

Aquesta és la línia per la qual es consolidaria el que s'ha anomenat "doble patriotisme", del qual la literatura dels Jocs Florals n'és un bon exemple. Durant la dècada de 1860 i l'inici de la de 1870, el mite dels setges tal com l'hem descrit ("les murallas de Girona / Mitj enrunadas están / Quant las de pedra flaquejin / ja n'hi posarém de carn") s'associa a Espanya i a Catalunya, de la qual es destaca el passat gloriós i se l'associa amb la Guerra del Francès. Més a finals de segle, augmenta l'èmfasi en la vessant pròpiament catalana dels fets, que culminarà en l'acceptació del mite per part del catalanisme. Des de les pàgines de *Lo Geronès* (seguidor de les Bases de Manresa i de la Unió Catalanista) s'afirmava que "lo fet més culminant de la historia de Gerona" era "la resistencia sens exemple que oposá á les tropes del Capità del segle [Napoleó] en los anys 1808 y 1809". Rafael Masó, fundador de *Diario de Gerona* hi afir-

Arxiu Municipal de Girona

mava que cal "un vast monument glorificador, consagrador dels llocs històrics on floriren els heroismes" i proposava un gran monument situat a la Torre Gironella que modificaria radicalment l'*skyline* de Girona i esdevindria tant un lloc d'estudi i de reflexió ("un himne de triomf i de pau") com una "ecspléndida edificació" que "aparexería superba i triomfanta" des de qualsevol lloc de la ciutat i que seria lloc de visita ineludible.

El que és significatiu és que el conjunt s'anomenaria "Museu catalá de la Guerra del francés". Català perquè aplegaria documentació de tota "nostre terra" i del "francès" perquè s'estendria a "a totes aquelles temptatives de dominació, que per tal nom són conegudes". L'èmfasi es posa, per tant, en Catalunya i desapareix la fins aleshores intocable independència d'Espanya. Carles Rahola n'elaborarà una versió acceptable pel republicanisme catalanista i fins i tot es pot trobar una referència a *Front* (l'òrgan del PSUC) el gener de 1939. En definitiva, al primer terç del segle XX, el mite dels setges, lluny de ser patrimoni només dels grups integristes o espanyolistes, sembla constituir un recurs cultural susceptible d'ús per part de grups molt diferents, si bé la centralitat que aquest tema podia tenir en els diversos imaginaris polítics devia ser molt diversa.

Aquesta dinàmica, però, es veié estroncada pel franquisme, que, especialment en el marc del CL Aniversari, s'apropià dels setges, portà el mite al paroxisme i el connotà d'un espanyolisme que no deixava cap marge ni al patriotisme català d'arrel vuitcentista ni al catalanista. Aquella commemoració fou, però, el cant del cigne del mite. Si el franquisme el dotà d'una connotació autoritària, religiosa

Arxiu Municipal de Girona

integrista i espanyolista, la societat catalana avançaria cap a un sentiment democràtic, una creixent laïcització i un catalanisme interclassista, que farien impossible la continuació del mite com a element central de la identitat gironina. Així, quan a la transició es replantejà el tema, serien les passes de Rahola –especialment la seva crítica moral i la seva valoració positiva de la dominació francesa– les que serien seguides. Mancat de tot suport institucional, el mite i el tema han acabat esborrant-se gairebé del tot de la cultura popular en el context d'una societat en ràpida evolució.

Arribats al present, sembla que l'evocació del tema avança per dues línies. La primera, com no podia ser d'altra manera, és la de la seva explotació turística. La segona (ben visible en els actes i iniciatives de recerca o editorials organitzats per l'Ajuntament de Girona, o en el Congrés Internacional que es prepara a la Universitat de Girona, amb la col·laboració del mateix Ajuntament, de l'Institut d'Estudis Gironins, i amb el finançament de la Generalitat), és la via de la seva anàlisi científica i la seva difusió rigorosa entre la ciutadania. Deixeu-me dir que ambdues em semblen molt correctes. Tant de bo poguéssim dir el mateix de totes les commemoracions que s'han produït a Espanya des de l'establiment de la democràcia.

Aquest text forma part del projecte HUM2005-05603, finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència.

Arxiu Municipal de Girona

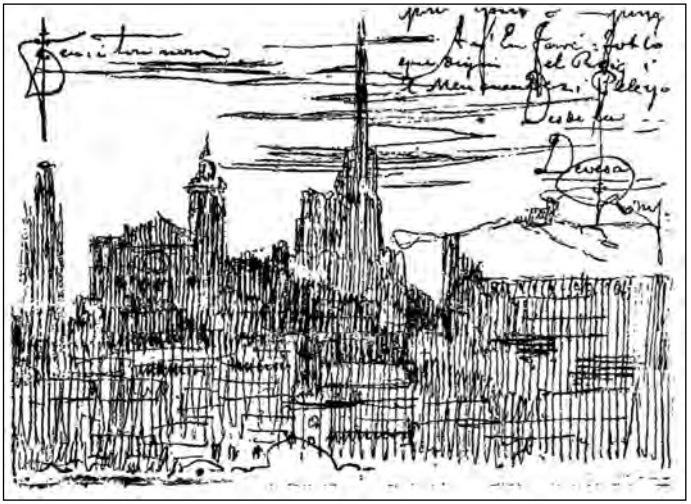

El nou skyline de Girona, amb el monument esbossat per Masó.

Arxiu Municipal de Girona

ALTRES LLIBRES PUBLICATS:

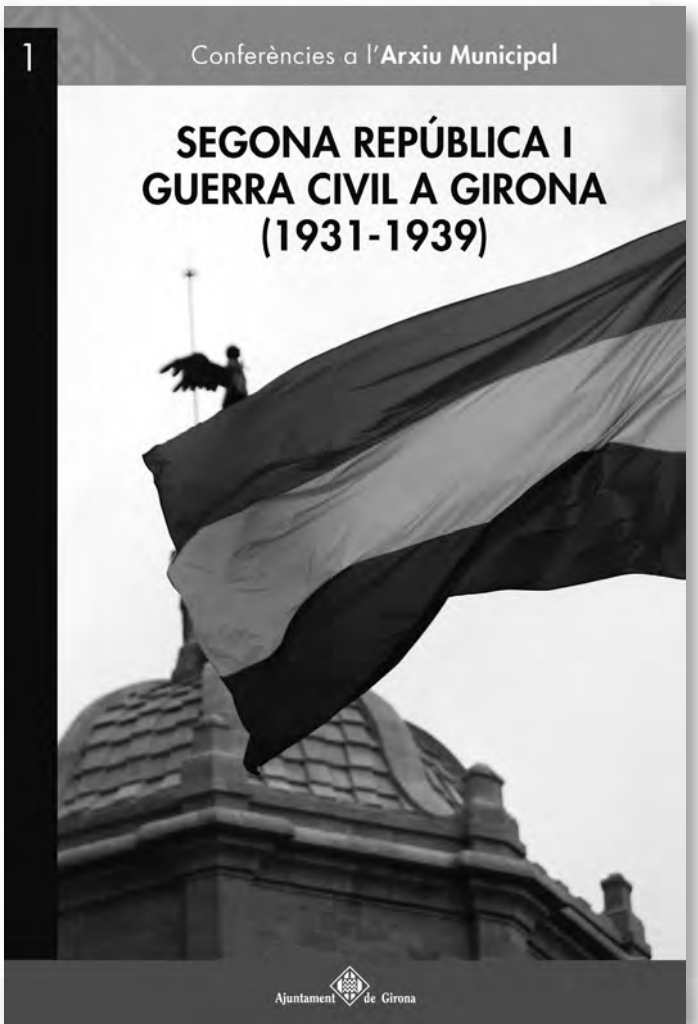

Arxiu Municipal de Girona

CONTINGUT:

PRÒLEG
Anna Pagans

FONS DOCUMENTALS GIRONINS PER A L'ESTUDI DE LA SEGONA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL
Joan Boadas, Lluís-Esteve Casellas i Montserrat Hosta

LA SEGONA REPÚBLICA A GIRONA (1931-1936)
Pere Cornellà

L'ESCOLA A GIRONA DURANT LA "REPÚBLICA DELS PROFESSORS" (1931-1939)
Salomó Marquès

LA RENOVACIÓ CULTURAL A LA GIRONA REPUBLICANA
Margarida Casacuberta

TRES DATES CLAU DE LA GUERRA CIVIL A GIRONA
Josep Clara

SALVAR EL PATRIMONI ARTÍSTIC EN TEMPS DE GUERRA. L'EXEMPLE DE LA CIUTAT DE GIRONA (1936-1939)
Joaquim M. Puigvert

Arxiu Municipal de Girona

2

Conferències a l'**Arxiu Municipal**

ESGLÉSIA, SOCIETAT I PODER A GIRONA SEGLES XVI-XX

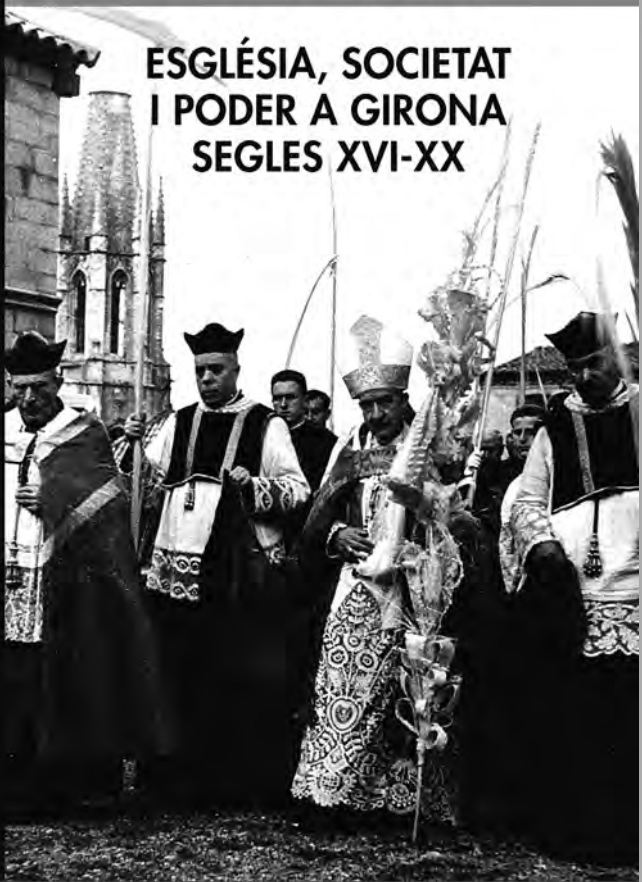

Ajuntament de Girona

Arxiu Municipal de Girona

CONTINGUT:

PRÒLEG
Anna Pagans i Gruartmoner

INTRODUCCIÓ
Joaquim M. Puigvert i Solà

GIRONA, CAPITAL DIOCESANA, I LES FONTS PER AL SEU ESTUDI
Josep M. Marquès i Planagumà

LA CATEDRAL I LA CIUTAT: DELS ORÍGENS MEDIEVALS AL S. XVIII
Marc Sureda i Jubany

L'ESGLÉSIA A LA CIUTAT DE GIRONA: DE LA REFORMA CATÒLICA DE MITJAN SEGLE XVI AL REFORMISME EPISCOPAL DE FINALS DEL SEGLE XVIII
Xavier Solà i Colomer

ESGLÉSIA I ANTICLERICALISME A LA GIRONA DEL SEXENNI DEMOCRÀTIC I LA RESTAURACIÓ MONÀRQUICA (1868-1923)
Jordi Bohigas i Maynegre

CIÈNCIA I CULTURA EN EL SEMINARI DIOCESÀ: 1900-1936
Jordi Bohigas i Maynegre

ESGLÉSIA I PODER: DE LA SEGONA REPÚBLICA AL FRANQUISME
Josep Clara i Resplandis

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Girona

Conferències a l'**Arxiu Municipal**

1 Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)

2 Església, societat i poder a Girona. Segles XVI-XX

3 Girona i la Guerra del Francès (1808-1814)

Guerra del Francès

GIRONA 1808 - 2008

BICENTENARI DE LA GUERRA DEL FRANCÈS

Arxiu Municipal de Girona

ISBN 978-84-8496-063-8

CL
"1
G

Municipal de Girona